T.C
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BALKAN ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

BULGARCA VE TÜRKÇE ATASÖZLERİ, DEYİM VE KALIP İFADELERİN KÜLTÜREL BENZERLİK VE FARKLILIKLARININ KARŞILAŞTIRILIP İNCELENMESİ

BURCU TARI

TEZ DANIŞMANI
Dr. Öğr. Üyesi FATMA SİBEL BAYRAKTAR

EDİRNE 2019

T.C.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

BALKAN ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI

.....PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Burcu TARI tarafından hazırlanan Bulgarca ve Türkçe Atasözleri Deyim ve Kalıp İfadelerin Kültürel Benzerlik ve Farklılıklarının Karşılaştırılıp İncelenmesi Konulu **Yüksek Lisans** tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 9.-10. maddeleri uyarınca 14.06.2019 günü saat 10⁰⁰ 'da yapılmış olup, yüksek lisans tezinin * **OYBİRLİĞİ/~~OYÇOKLUĞU~~** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Dr. Öğ. Üyesi F. Sibel Bayraktar	Kabul edilmesine	
Doç. Dr. İbrahim Kamil	Kabul Edilmesine	
Dr. Öğ. Üyesi Bülent Hünerli	Kabul Edilmesine	

* Jüri üyelerinin, tezle ilgili kanaat açıklaması kısmında "Kabul Edilmesine/Reddine" seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

Referans No	10266262
Yazar Adı / Soyadı	BURCU TARI
T.C.Kimlik No	22400171838
Telefon	5059096269
E-Posta	burcutari27@gmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	Bulgarca ve Türkçe Atasözleri, Deyim ve Kalıp İfadelerin Kültürel Benzerlik ve Farklılıklarının Karşılaştırılıp İncelenmesi
Tezin Tercümesi	Analysis and Comparison of Bulgarian and Turkish Proverbs, Idioms and Phrases in terms of Cultural Similarities and Differences
Konu	Dilbilim = Linguistics
Üniversite	Trakya Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Balkan Çalışmaları Anabilim Dalı
Bilim Dalı	Balkan Araştırmaları Bilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2019
Sayfa	162
Tez Danışmanları	DR. ÖĞR. ÜYESİ FATMA SİBEL BAYRAKTAR
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	

09.07.2019

İmza:.....

Tezin adı: Bulgarca ve Türkçe Atasözleri, Deyim ve Kalıp İfadelerin Kültürel Benzerlik ve Farklılıklarının Karşılaştırılıp İncelenmesi

Hazırlayan: Burcu TARI

ÖZET

Atasözleri, deyimler ve kalıp ifadeler bir milletin dil ile var oluşunu simgelerler. Bu çalışmada, tarihsel süreçleri yüzlerce yıla dayanan ve bu süre zarfında beş yüz yıl bilfiil birlikte yaşamış olan iki toplumun, Bulgar ve Türk toplumunun, atasözleri, deyimleri ve kalıp ifadeleri mukayeseli olarak incelenmiştir. Aynı durumlar için kullandıkları atasözleri, deyimler ve kalıp ifadeler belirlenerek bunların karşılaştırmaları yapılmış; kültürel benzerlikleri ve farklılıkları, birbirleri ile olan etkileşimleri, tarihsel süreçleri, zihinsel öncelikleri, kültürel değerleri, kendilerine özgü terimleri incelenmiştir.

Atasözleri, deyimler ve kalıp ifadelerin günlük hayattaki kullanımlarının dilde ne kadar etkili olduğu bilinmektedir. Bu konu üzerine birçok dilde ve diller arasında yapılmış araştırmalar vardır. Ancak benzetmenin kullanımı yönünden iki kültürü karşılaştırarak yapılan araştırma sayısı yok denecek kadar azdır. Biz tarihin uzun bir döneminde, yaklaşık olarak beş yüz yıl gibi bir süre birlikte yaşamış olan iki toplumu, Bulgar ve Türk toplumunu karşılaştırma için seçtik. Bu çalışmada atasözleri ve deyimlerdeki benzerlikler ve farklılıklar üzerinde durulmuştur.

Anahtar kelimeler: atasözleri, deyimler, kalıp ifadeler, Bulgarca, Türkçe

Name of Thesis: Analysis and Comparison of Bulgarian and Turkish Proverbs, Idioms and Phrases in terms of Cultural Similarities and Differences

Prepared by: Burcu TARI

ABSTRACT

Proverbs, idioms and phrases symbolize the existence of a nation through language. This study provides a comparative analysis of the proverbs, idioms and phrases of the Turkish and Bulgarian nations, which are two nations both having histories dating back to centuries ago and actually coexisted during this period. The proverbs, idioms and phrases of the two nations used for the same cases were identified and compared analyzing their cultural similarity and differences, interaction with each other, historical processes, priorities, and cultural values as well as the terms specific to them.

It is a well known fact that the use of proverbs, idioms and phrases in daily life is important in linguistic terms. There are numerous studies on this subject in many languages as well as the cross-language ones. There, however, are scarcely any studies comparing the two cultures in terms of use of similes. Although any two cultures may be chosen for such a study, we chose Bulgarian and Turkish, which are two nations coexisted for a long part of the history, about five hundred years, for comparison. This study focused on the similarities and differences of the proverbs and idioms of the two cultures.

Key words: proverbs, idioms, phrases, Bulgarian, Turkish

ÖN SÖZ

Atasözleri, deyimler ve kalıp ifadeler kültürel yansımanın en güzel örneğidirler, çünkü milletlerin yaşam tarzlarının dile geçmiş şekli olarak karşımıza çıkarlar.

Yüksek lisans derslerinde Balkan dilleri arasındaki Bulgarca-Türkçe ortak söz varlığına değinerek iki toplumun dil etkileşimini incelerken, uzun süre ortak bir coğrafyada birlikte yaşamış bu iki milletin kültür ve yapı profili konusunda bir tez üretilmesi gerektiğini düşündük. Bu çalışmada, bin yıllık süreyi aşan tarihlerinde yaklaşık beş yüzyıllık ortak geçmişe sahip olan Bulgar ve Türk milletinin yaşam tarzlarını, kültürel benzerlik ve farklılıklarını atasözleri, deyim ve kalıp ifadeler üzerinden inceleme yaparak ortaya çıkarmayı hedefledik.

Bu tezin yazım aşamasında karşılaştığım tüm zorluklara rağmen sürekli beni destekleyerek ilerlememi sağlayan, bilgi birikimi ile yolumu aydınlatan; olaylara, sözlere ve durumlara farklı bir bakış açısı ile bakmam için bana yol gösteren değerli hocam ve tez danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Fatma Sibel BAYRAKTAR'a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca kaynak bulmamda bana yardımcı olan Trakya Üniversitesi Mütercim Tercümanlık Bulgarca bölümündeki hocalarıma, yüksek lisans eğitimim süresince bana her türlü destek olan aileme, tez çalışmalarıma yardımcı olmak için benimle seyahat eden ve bulduğu her atasözü, deyim ve kalıp ifadeyi benimle paylaşarak tezimde ilerlememe yardımcı olan tüm arkadaşlarıma da ayrıca teşekkür ediyorum. Bu tez, tek isteği benim yüksek lisans yapmam olan dedem İsmet Demir Uluç'a ithaf edilmiştir.

EDİRNE, 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET I
ABSTRACT II
ÖN SÖZ III
İÇİNDEKİLER IV
KISALTMALAR VI
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ VII
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ X
GİRİŞ 1
I. BULGARİSTAN **1**
a. Tarihi 1
b. Etnik Yapısı 2
c. Bulgaristan'da Türk Varlığı 3
d. Coğrafyası 3
e. İklimi 4
II. ATASÖZLERİ **4**
III. DEYİMLER 6
IV. KALIP İFADELER 7
1. BÖLÜM: SOSYAL YAŞAM 9
1.1 Aile 9
1.2 Anne 14
1.3 Baba 20
1.4 Çocuk 25
1.5 Kardeş 28
1.6 Nine/Dede 32
1.6.1 Nine 32
1.6.2 Dede 34
1.7 Gelin/Kaynana/Damat/Kayınpeder 35
1.7.1 Gelin – Kaynana 35
1.7.2 Damat 40

1.7.3 Kayınpeder 42
1.8 Diğer Akrabalar 44
1.9 Bulgarcada Akrabalık Terimleri 45
1.10 Öksüz/Yetim Çocuk 49
2. BÖLÜM: TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ 52
2.1 Kadın 52
2.2 Erkek 65
3. BÖLÜM: YAŞAMSAL DÖNGÜ 72
3.1 Hayat/Yaşam 72
3.2 Ölüm 77
3.3 Sağlık 85
3.4 Hastalık 88
4. BÖLÜM: DOST/DÜŞMAN 92
4.1 Dost 92
4.1 Düşman 97
5. BÖLÜM: ÇALIŞMA 101
5.1 Çalışmak 101
5.2 Tembellik Etmek 117
5.3 Çobanlık 128
6. BÖLÜM: PARA 132
6.1 Zengin 136
6.2 Fakir 142
SONUÇ 147
KAYNAKÇA 157

KISALTMALAR

A	Anonim (İnternetten alınan, kaynağı olmayan).
ATS1	Ahmet Turan Sinan *Deyimlerin Kısa Hikayeleri.*
ATS2	Ahmet Turan Sinan *Türkçenin Deyim Varlığı.*
BGW	bg.wikiquote.org *(Български пословоци и поговорки).*
BGS	bg.wikisource *(Bulgarca Benzetmeler ya da Atasözleri ve Kalıp İfadeler (Български притчи или пословици и характерни дум)*
BN-H	Hermes Yayınları, Bulgar Halk Bilmeceleri, Atasözleri, Deyimleri ve Tekerlemeleri *(Български Народни Гатанки, Пословици, Поговорки и Скоропоговорки).*
BN-P	Pan Yayınları, *Bulgar Halk Bilmeceleri, Atasözleri, Deyimleri ve Tekerlemeleri (Български Народни Гатанки, Пословици, Поговорки и Скоропоговорки).*
BS	sanovnik.bg *Български Съновник (Bulgar Gizemleri).*
EU	Elena Uzeneva *Bulgar Atasözlerinde Cinsiyet (Джендър в български пословици).*
EN	Emiliya Nedkova *Halk Geleneğinde Görülen Bileşenler ile Deyimler (Фразеологизми ц образни елементи от народния бит)*
F	frazite.com *Bulgarca Deyim ve İfadeler (Български фрази и изрази).*
HG	Hürriyet Gökdayı *Türkçede Kalıp Sözler.*
İK	İhsan Kurt, *Türk Atasözlerine Psikolojik Yaklaşımlar.*
MY1	Metin Yurtbaşı *Sınıflandırılmış Atasözleri Sözlüğü.*
MY2	Metin Yurtbaşı *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü.*
MY3	Metin Yurtbaşı *Örnekleriyle Deyimler Sözlüğü.*
MGKK	Milko Grigorov, Kostadin Katsarov *5000 Bulgarca Atasözü ve Deyim* (*5000 Български Пословици и поговорки).*
NKFU-A	nkfu.com *<sözler<atasözleri.*
NKFU-D	nkfu.com *<sözler<deyimler.*
ÖAA1	Ömer Asım Aksoy *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1 Atasözleri Sözlüğü.*

ÖAA2	Ömer Asım Aksoy *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2 Deyimler Sözlüğü.*
PS	Petko Slaveykov, Bulgarca Atasözleri (*Български Пословици).*
SK	Svetla Köseva *Atalarımız nasıl söylerdi? (Как се казвали дедите ни?).*
VAK	Violetka Atanasova Kostova *Bulgarların Dünya Görüşünü Şekillendiren Araçlar - Bulgarca Atasözleri ve Deyimler (Българските пословици и поговорки - инструмент за формиране на образа на света у българина)*
VS	Vera Samarcieva *Türkçe-Bulgarca Deyimbilimi Eğitim Sözlüğü (Учебен Турско-Български Фразеологичен Речник).*
➢	Bulgarca atasözleri, deyim ve kalıp ifadeler
→	Türkçe atasözleri, deyim ve kalıp ifadeler
=	Bulgarca ve Türkçe ifadelerin eşleştirilmesi

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Doğanın bir parçası olan insan dünya üzerinde var olduğundan beri ondan faydalanmayı da bilmiştir. İnsanlar bir dili oluştururken ortaya çıkardıkları atasözleri, deyimler ve kalıp ifadeler için genellikle doğa üzerinden yaptıkları benzetmeleri kullanmışlardır. Sözgelimi renklerin tanımlarında doğanın insanlar üzerinde bıraktığı etki dikkat çeker. Renkleri tanımlarken kullanılan birçok doğa unsuru, o rengi daha ayrıntıcı bir anlam içerisine sokar. Örneğin "masmavi" demek yerine "gök mavisi ya da "deniz mavisi" ifadelerini kullanmak, normalde sadece "mavi" olan rengin insan üzerindeki etkisini arttırmaktadır. Çimen yeşili, güneş sarısı, toprak rengi, gece karanlığı gibi tanımlar insanların doğadan ne kadar çok etkilendiklerinin birer örneğidirler.

Sadece doğanın kendisi değil ona ait unsurlar da dilde benzetmeler yoluyla yer alır. Elma yanaklı, kiraz dudaklı, bal dudaklı, kömür gözlü, zeytin gözlü, fındık burunlu, hilal kaşlı gibi kullanımlar yapılan tanımlarda etkileyiciliği arttırmak için doğadan alınan benzetmeler ile oluşturulmuştur.

Sadece olumlu anlamda değil olumsuz anlamda da küçümseme, aşağılama gibi benzetmeler için de doğadan yararlanılmıştır: Fındık beyinli, pancar suratlı, tavşan dişli, fırtına gibi.

İnsanlar tarihsel süreçlerinde doğa olaylarını, doğada yetişen yiyecekleri, doğanın varlık zincirinin bir unsuru olan hayvanları gözlemlemişler; doğanın olumlu ya da olumsuz yanlarını, beğeni oluşturan taraflarını, doğada sevmedikleri özellikleri bu gözlemleri sayesinde belirlemişler ve insanları betimlerken bu gözlemlerini kullanmışlardır. Ancak her toplumun bakış açısının faklı olduğunu göz ardı etmemek gerekir. İnsanların bakış açısı, ihtiyaç duydukları gereksinimlere göre değişir. Yaşam tarzları, geçim kaynakları, sosyal yaşamları, karşılaştıkları durumlar yaptıkları gözlemlerin sonucunu değiştirebilir.

Bu nedenle bu çalışmada Bulgar ve Türk toplumunun karşılaştırılması atasözleri, deyimler ve kalıp ifadelerin incelenmesi üzerinden yapılmıştır. İki toplumun nelerden etkilendiği, doğayı ve doğanın parçası olan varlıkları nasıl gözlemledikleri, çıkardıkları sonuçları dillerine nasıl yansıttıkları, birlikte yaşadıkları süreç içerisinde birbirlerinden etkilenme şekilleri incelenmiştir.

Şimdiye kadar bu iki farklı toplumun atasözlerini, deyim ve kalıp ifadelerini inceleyip onları mukayese ederek ortaya profil çıkaran herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Sınırlı başlıklar altında yapılan bu çalışmanın, ileride yapılacak olan çalışmalara bir kaynak olması açısından önemli bir yer tutacağı düşüncesindeyiz.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bulgarca ve Türkçe Atasözleri Deyimler ve Kalıp İfadelerin Kültürel Benzerlik ve Farklılıklarının Karşılaştırılıp İncelenmesi başlığı altındaki bu çalışmada sınıflandırma çeşitli başlıklar altında yapılmıştır. Bulgarca ve Türkçe arasında bu karşılaştırmayı yaparken Bulgarca ifadeler kaynak olarak öncelikli tutulmuş ve karşılığında Türkçe ifadelere yer verilmiştir.

Araştırmalarımıza göre Türkçe kaynaklar ile mukayese edildiğinde Bulgarca kaynaklar daha kısıtlıdır. İnternet üzerinden "Български пословици и поговорки", "пословици", "поговорки", "Българска лексикология", "фразите", "Bulgarian proverbs", "Bulgarian idioms", "Bulgarian phrases", "Български поговорки за храната", "Български поговорки за семейство", "Български поговорки за живот", "Български поговорки за смърт", "Български поговорки за здраве", "Български поговорки за болест" gibi anahtar kelimeler kullanılarak internet üzerinden kaynak ve tez araştırması yapılmış; "knizhen-Pazar", "alobg", "helikonbg", "storebg", "bookpointbg" gibi Bulgaristan online satış mağazaları ya da "e-bay", "amazon" gibi dünya çapında satış ağı bulunan online mağazalarda kitap araştırması yapılmıştır. 06.07.2018 – 18.07.2018 tarihleri arasında Bulgaristan'a yaptığımız seyahatte kaynak kitap araştırması yapılmıştır.

Elde edilen kaynaklarda Bulgarca atasözleri, deyimler ve kalıp ifadeler hakkında kısıtlı bilgilere ulaşılmıştır. Atasözlerinin ilk kullanıldığı ya da oluşturulduğu dönemi belirten kaynaklara rastlanmamıştır. Bulgarca ifadeler üzerinde yapılan araştırma, yazılan kitap, tez, makale gibi kaynakların Türkçe çalışmalara oranla daha sınırlı olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen sınırlı kaynaklara göre dönem belirtilmeden, kişisel çeviri üzerine kıyaslama yapılmıştır. Kullanılan bütün kaynaklar Bulgarcadan Türkçeye tarafımızca tercüme edilmiştir. Kiril alfabesi ile yer alan ifadelerin okunduğu şekilde Latin alfabesi ile yazılışları da ifadenin altına eklenmiş ve Türkçe çevirisi ilave edilmiştir. Ana kaynaklar olarak Bulgarca için Milko Grigorov ve Kostadin Katsarov'un "*5000 Bulgarca Atasözü ve Deyim",* Petko Slaveykov'un *"Bulgarca Atasözleri" ve* Svetla Köseva'nın "*Atalarımız nasıl söylerdi?"* adlı eserleri ve çalışmaları kullanılmıştır. Türkçe için ise Metin Yurtbaşı'nın *"Sınıflandırılmış Atasözleri Sözlüğü"* ve *"Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü",* Ömer Asım Aksoy'un

"*Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1-Atasözleri"* ve "*Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2-Deyimler"* adlı eserleri kullanılmıştır.

Bulgarca kaynak olarak bulunan her türlü kitap, makale, tez ve araştırmanın çevirisi yapılmıştır. Ancak izlenecek yolu belirlemede yardımcı olan kaynaklar, onlardan alıntı yapılmadığı için dipnot olarak geçmemekte, sadece kaynakça kısmında yer almaktadır. Çeviri için Prof. Dr. Ivan Dobrev'in "Türkçe-Bulgarca Akademik Sözlüğü"[1] ve H.Vançev, Yu.Kerimov, G.Klasov, Str.Nikolov, Tr.Popov tarafından oluşturulan ve St.İlçev, T.Deliorman tarafından redakte edilen "Bulgarca-Türkçe Sözlük"[2] kullanılmıştır.

Atasözleri ve deyimler anlambilim açısından incelenmiştir. Ancak her konu başlığının altına da bulunan ifadelerin karşılaştırmaları "aynı ifade, benzer ifade, tersten ifade, tersini ifade" olarak ayrı ayrı değerlendirilmiş ve tespit edilen Türkçe ifadeler karşılaştırma olarak Bulgarca ifadenin yanında verilmiştir.

Aynı ifade: Bulgarca ve Türkçe ifadelerin birebir aynı olması ya da sadece bir ya da iki kelimesinin farklı olarak söylenişleridir.

Örnek: *Днешната работа не оставай за утре (MGKK).*

(Dneşnata rabota ne ostavay za utre) – Bugünün işini yarına bırakma (MY1).

→ *Bugünün işini yarına bırakma (MY1).*

Benzer ifade: Aynı durumun ya da mesajın benzer kelimeler ile verilmesidir.

Örnek: *Къща без кавга не бива (SK).*

(Kışta bez kavga ne biva) - Kavgasız ev olmaz.

→ *Kavgasız ev, çalgısız düğüne benzer/düğün olmaz (MY1).* = **Benzer ifade**

Farklı ifade: Aynı durumun farklı şekilde ifade edilmesidir. Kültürel farklılık özellikle bu ifadelerde ortaya çıkmaktadır.

Örnek: *Нищо не пада готово от небето (MGKK).*

(Nişto ne pada gotova ot nebeto) - Hiçbir şey gökyüzünden hazır şekilde düşmez.

→ *Kısmet gökten zembille inmez (MY1).*

Tersten ifade: Aynı durumun, zıt anlamlı kelimeler ile söylenmesidir.

---

[1] Иван Добрев, *Академичен Турско-Български Речник,* Рива, 2009

[2] Н. Ванчев, Ю. Керимов, Г. Класов, Стр. Николов, Тр. Попов, *Българско Турски Речник,* Издателство на Българската Академия на Науките, София, 1961

Örnek: *Който се труди, не губи (MGKK).*

(Koyto se trudi, ne gubi) - Çalışan kaybetmez.

→ Çalışan kazanır (MY1).

Tersini ifade: Bir ifadenin, ters anlamının ifade edilmesidir.

Örnek: *По-добре да имаш лош брат, отколкото лош съсед (BGW).*

(Po-dobre da imaş loş brat, otkolkoto loş sısed) - Kötü kardeş sahibi olmak, kötü komşudan iyidir.

→ Komşuluk kardeşlikten ileridir (MY1).

Atasözlerinin verdiği mesaj, yapılan benzetmelerin evrensel bir özellik taşıması nedeniyle ilk okunduklarında anlaşılabilmektedir. Ancak deyimlerde bu durum söz konusu değildir. Yapılan benzetmeler, toplumun daha özel tecrübelerini yansıtmaktadır. Bu yüzden de yorumlanmaları daha büyük özen gerektirmektedir.

Konu başlıkları altında ilgili kalıp sözlerin karşılaştırılması da yapılmıştır. Ancak belirli başlıklar kullanıldığı için tüm kalıp ifadeler incelenememiştir. Özellikle yaşam, ölüm, sağlık, hastalık ve para başlıkları altında kalıp ifadelerin incelemesi mümkün olmuştur.

Türkçe kavramların sözlük anlamları için Türk Dil Kurumu'nun internet sitesindeki Büyük Türkçe Sözlük; Bulgarca kavramların sözlük anlamları için Örnekli Modern Bulgar Sözlüğü[3] kullanılmıştır.

[3]Стоян Буров, Валентина Бонджолова, Мария Илиева, Пенка Пехливанова, *Съвременен Тълковен Речник на Българския Език с Приложения*, Gaberoff, Трето Издание, София, 2001

GİRİŞ

I. BULGARİSTAN

Bulgaristan hakkında edinilen bilgiler yapılan benzetmelerin ve kültürler arası etkileşimin anlaşılabilmesi açısından önemlidir.

a. Tarihi

Günümüz Bulgaristan topraklarında insan varlığının en erken kanıtı 200-100 bin yıl öncesine, Paleolitik çağa kadar uzanmaktadır. Antik Çağ'dan Karanlık Çağlara kadar günümüz Bulgaristan toprakları Trakların, eski Yunanların, Keltlerin, Gothların ve Romalıların kültürleri ile gelişmiştir. [4] V. yy sonlarına doğru Türk boylarının kuzeybatı Karadeniz bölgesinde karışarak birleşmesinden oluştuğu tespit edilen Bulgar[5] topluluğu Bizans ile ilişkileri neticesinde Trakya topraklarına yerleşerek Tuna ve İdil Bulgarları olarak Bulgaristan Devletinin kurulumunun temelini atmışlardır. [6] Han Asparuh liderliğinde Tuna'ya doğru hareket etmiş ve karşılarına çıkan Bizans ordusunu mağlub ederek 681 yılında imzalanan barış anlaşması neticesinde Tuna Bulgar Devleti olarak tanınmıştır. [7]

681 yılında kurulan Birinci Bulgar Devleti 1018 yılında Bizans egemenliğine girmiş ve 1187 yılında tekrar bağısızlıklarını kazanarak İkinci Bulgar Devletini kurmuşlardır. [8]

---

[4]Bu bilgiler 12.03.2018 tarihinde https://www.wikizero.com/bg/%D0%91%D1%8A%D0%BB%D0%B3%D0%B0%D1%80%D0%B8%D1%8F adresinden elde edilmiş ve Türkçe çevirisinden istifade edilmiştir.

[5] "Bulgar" kelimesinin anlamı "karıştırmak"tır. Batı Hun İmparatoru Atilla'nın küçük oğlu İrnek etrafıa topladığı Hun Türkleri ile doğuya doğru çekilirken kuzeybatı Karadeniz sahillerinde kendi soyundan olan Oğur Türklerinin boyları ile karşılaşmış ve karışarak birleşen bu iki Türk boyu bir birlik kurmuştur. Bizans İmparatoru Zenon'un bu topluluktan askeri yardım istemesi üzerine, Bizans kayıtlarında ilk defa Bulgar ismi kullanılmıştır.
Kaynak: *Tarihte Türk-Bulgar İlişkileri,* T.C. Genelkurmal Başkanlığı Ankara, Genel Kurmak Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara Genelkurmay Basım Evi, 2004, s. 5

[6] Aynı adlı eser, s. 8-11

[7] Talat Tekin, *Tuna Bulgarları ve Dilleri,* Türk Dil Kurumu Yayınları: 530, Ankara, 1987, s. 4-5

[8] Hasan Eren, *Bulgarlar ve Türk Dili,* Bulgaristan'da Türk Varlığı Bildiriler 7 Haziran 1985, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992, s.1

İkinci Bulgar Devleti'nin toprak egemenliği XIV.yy ortalarına doğru zayıflamış ve Sırbistan, Macaristan ve Bulgaristan arasında bölünen bu topraklara Osmanlı Devleti kolayca adım atmıştır. I.Murat döneminde başlayan fetihler, topraklarda yaşanan güç savaşının etkisi ile hızla ilerlemiş ve 1396 yılında Osmanlı padişahı I.Bayezid tarafından fethedilmesi ile birlikte İkinci Bulgar Devleti yıkılmış ve Osmanlı egemenliği yaklaşık beş yüz sene bu topraklarda hüküm sürmüştür.[9]

1789 Fransız İhtilali ile birlikte ortaya çıkan milliyetçilik akımı ve Rusların Panslavist politikası neticesinde bölgede ilk ayaklanmalar başlamıştır. 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı sonunda yapılan Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması ile Osmanlı'ya bağlı bir prenslik kurulmuştur. [10] 22 Eylül 1908'de Prens Ferdinand Veliko Tırnovo'da bir bildiri ile Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmiştir.[11]

b. Etnik Yapısı

Ülkenin adı Bulgar etnik topluluğu tarafından verilmiştir. VII. – X.yy arasında Traklar, Slavlar ve Proto-Bulgarlar da dahil olmak üzere birçok etnik grubun birleşiminden oluşmuştur. Traklar Balkanların en eski sakinlerindendir. Hint-Avrupa kökenlidir. Kültürleri farklı zamanlarda Balkan topraklarında yaşamış olan Yunanlılar, Romalılar, Keltler, İskitler, Avarlar ve diğer birçok topluluk tarafından etkilenmiştir. Trakya kültürel ve antropolojik mirası olarak geleneksel el sanatlarında seramik, kuyumculuk, şarapçılık; geleneksel adetlerde Kuker oyunları[12] ve ateş dansı gibi

---

[9] Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600),* YKY, İstanbul, Mayıs 2003

[10] M.Alaaddin Yalçınkaya, *Osmanlı Döneminde Bulgaristan,* Balkanlar El Kitabı Cilt 1: Tarih, Akçağ Yayınları, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Ankara, 2013, s.317-325

[11] Bu bilgiye 29.06.2019 tarihinde https://bizimi.com/bulgarianCustoms/Nezavisimostta.php adresinden ulaşılmıştır.

[12] Kuker oyunları: Erkeklerin deri elbiseler ve maskeler giyerek oynadığı bir folklorik dans. Bu dansta çıkarılan yüksek ses Giritlerin kalkanlarının ve kılıçlarının çarpışma sesi ile ilişkilendirildiği ve mitolojik tanrı olan Zeus doğduğunda, onun ağlama sesini bastırmak ve Kronos'un dikkatini dağıtmak için yapıldığı efsaneler arasında yer almaktadır.

Bu bilgi; http://sparotok.blog.bg/politika/2012/01/27/kukerite-i-tehniia-proizhod.890802 adresinden 01.04.2018 tarihinde edinilmiştir.
Bilgi için sitede kullanılan kaynak: А.Фол, К.Порожанов, К.Йорданов, В.Фол, Ancient Thrace, Sofia, 2000, стр. 193-194; Н.Колев, Българска етнография, Изд. Наука и Изкуство, София, 1987 стр.58-59; И.Венедиков, Медното гумно на прабългарите, стр.175-177 olarak saptanmıştır.

oyunlar; geleneksel tatillerinde Enövden[13] ve Çoban Günü[14] gibi şenlikler; yerleşim yerleri, nehirler, dağlar gibi coğrafi konumların isimleri günümüze kadar varlığını korumaktadır.

Slavlar Hint-Avrupa halkıdır. Bulgar milliyetinin üçüncü büyük etnik bileşeni Proto-Bulgarlardır. Türk-Altay kökenlidir. Proto-Bulgar ve Türk etnik bileşeninin mirasçıları bugün Razgrad'da yaşayan, kuzey Karadeniz ve Besarabya'da yaşayan Kapantsilerdir.[15]

c. Bulgaristanda Türk Varlığı

Kuzeydoğu Bulgaristan'daki güçlü Türk etkisi, bu topraklardan geçen Oğurlar, Avarlar, Hazarlar, Hunlar, Peçenekler, Kumanlar, Uzlar, Tatarlar gibi çeşitli Türk milletlerinden de kaynaklanmaktadır.

d. Coğrafyası

Bulgaristan Cumhuriyeti Avrupa'nın Güneydoğusunda, Balkan Yarımadasının da doğusunda bulunan bir ülkedir. Güneydoğu sınırında Türkiye ile komşudur. Doğusunda Karadeniz'e kıyıları bulunmaktadır. Yaklaşık olarak 111,000 km^2 yüzölçümüne sahiptir. Ülkenin toplam sınır uzunluğu 2245 km'dir. 1181 km'si kara, 686 km'si nehirlerden, 378 km'si denizden oluşmaktadır. Bu nehirler üzerinde 62 adaya sahiptir. En büyük nehri Tuna, en uzun nehri ise Iskır'dır. Diğer büyük nehirleri ise Struma ve Meriç Nehri'dir. Ayrıca 540 küçük nehri bulunmaktadır. Ülke topraklarını %30'unu ova ve düzlükler, %41'ini ise tepeler oluşturmaktadır. Güney-batı kısmında Rila ve Pirin ile daha dağlık bir karaktere sahiptir, doğusunda ise daha küçük ancak daha geniş bir alana sahip olan Rodop dağları vardır. Güneydoğusunda

[13] Enövden günü: 24 Haziranda kutlanan güneş ve sağlık bayramı. Bu günde güneş doğmadan çiçek ve şifalı ot toplamaya gidilir ve bu ritüel şarkılar eşliğinde yapılır.
Bu bilgi; http://bnr.bg/tr/post/100845508/arabayla-cikmis-eno-sifali-otlar-toplamaya-enovden-icin-halk-sarkilari adresinden 01.04.2018 tarihinde edinilmiştir.

[14] Gergövden olarak geçen bu gün 6 Mayıs'ta kutlanmaktadır ve Çoban günü olarak bilinmektedir.

[15] Kapantsiler, en eski Bulgar oldukları düşünülen küçük bir etnografik topluluktur.
Bu bilgi; http://bnr.bg/tr/post/100570679 adresinden 01.04.2018 tarihinde edinilmiştir.

da Istıranca dağları bulunmaktadır. Kuzeybatıdan doğuya 600 km boyunca uzanan Koca Balkan Dağları bulunmaktadır. [16]

e. İklimi

Bulgaristan'da ılıman iklim hakimdir, yazlar sıcak, kışlar soğuktur. Koca Balkan Dağlarının bariyer yaratan etkisi, ülkenin ikliminde büyük rol oynamaktadır. Bulgaristan'ın kuzey kısmında, güney kısmına oranla sıcaklık daha düşük ve yağış daha fazladır.

II. ATASÖZLERİ

Atasözleri, tarihin dil üzerindeki en güzel yansımasıdır. Bir milletin yüzyıllar boyunca süren yaşanmışlığını, milli-kültürel değerlerinin oluşum sürecini, milli tecrübelerini dil üzerine yansıtan ve sonraki kuşaklara bunu aktarabilen en somut araçlardır. Milli düşüncenin ve tecrübenin hazinesidir. Öğüt vermek, anlatımı güzelleştirmek, az sözle çok şey anlatmak, anlatımı pekiştirmek için bir araya gelmiş söz öbekleridir. Zaman içerisinde dilin gelişimine bağlı olarak kelime bazında değişseler de, verdiği anlam bakımından değişime uğramazlar ve tekrar tekrar oluşmazlar. Atasözleri benzetmeler aracılığıyla oluşturulurlar. Zaman içerisinde yaşanan önemli olaylar, bu olayların verdiği sonuçlardan çıkarılan dersler ve bu derslerin başkalarına aktarılması ihtiyacından oluşmaktadırlar. Bu nedenle, hangi kültürdeki, hangi milletin atasözü olursa olsun, genelde ilk okunduğunda verilen ders anlaşılır. Atasözleri, her ne kadar bir milletin tecrübelerinden doğmuş olsa da verdiği öğüt ve mesajlar evrensel anlamlar taşıyabilir.

Atasözleri, bir milletin hayat sürecinde yaşadıkları, tecrübe edindikleri olayları, yaptıkları benzetmeleri, karşılaştıkları durumları, gözlemleri ve bu gözlemlerden olumlu ya da olumsuz sonuçlar elde ederek dildeki anlatımı güçlendirmek için bu sonucu dile yansıtmalarından oluşmaktadır.

---

[16] Bu bilgiler 12.03.2018 tarihinde https://www.wikizero.com/bg/%D0%91%D1%8A%D0%BB%D0%B3%D0%B0%D1%80%D0%B8%D1%8F adresinden elde edilmiş ve Türkçe çevirisinden istifade edilmiştir.

Trendafilova'ya göre bir milletin atasözleri ve deyimleri, yüzyıllar boyunca yaşadıkları dönemlerde edindikleri tecrübeleri sentezleyerek o milletin dünya görüşünü yansıtırlar.[17]

Milko ve Kostadin'e göre ise geniş ve çeşitli Bulgar halk folklorunde atasözleri ve deyimler en öndeki yerlerden birini almaktadır. Bir milletin dünya görüşünün bir sentezi, engin tecrübelerinin ürünü olarak kendileri tarafından yaygınlaştırılan bu kısa ve öz sözler geniş analitik derinlikleri, inanılmaz güzellikleri ve şekilleriyle ayırt edilirler. [18]

Yurtbaşı ise atasözlerini dünya üzerinde var olan bütün milletin atalarından kalan, onlara yol ve yöntem gösteren, onlara öğütler veren sözler olarak nitelendirmiştir. Ona göre her atasözü, bireyin toplum içerisinde uyması gereken kurallar bütünüdür. Bu sebeple atasözleri milletlerin karakterini, düşünce, tavır ve tutumlarını belirten sözlerdir.[19]

Aksoy'a göre ise atasözleri halk topluluğunun yüzyıllar boyunca edindiği tecrübe ve bu tecrübeler sonucunda oluşturdukları düşüncelerden ortaya çıkmıştır. Milletin ortak düşüncesini, tavır ve davranışını belirterek bizlere yol gösterirler. Bir atasözünün belirttiği yargının doğruluk ve geçerliliği herkes tarafından kabul edilmektedir.[20]

Turan'a göre atasözleri uzun gözlem ve tecrübenin ürünüdürler. Atasözlerinin bir durumu açıklamaya ve bunlardan ders çıkarılmasını sağlamaya yönelik, hüküm anlatan dil birlikleri olduğunu savunmaktadır. Bazen ahlaki bir öğüt verir bazen de bir geleneğe işaret eder, bir inancı anlatır[21].

Erasmus öğrencilerine Türkçe'nin öğretilmesi konusunda araştırma yapan Tüm atasözlerinin öğrencilerin bir dili ve o dilin kültürünü öğrenmede, kültürdeki

---

[17] Петранка Трендафилова, *Експресивни и смилови изменения при пословиците и варианти*, Научен Трудове на Русенски Университет, Том 47, Серия 5.3, 2008

[18] Милко Григоров - Костадин Кацаров, *5000 Български Пословици и поговорки*, Държавна издателство ‚Наука и Изкуство', София, 1969

[19] Metin Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Atasözleri Sözlüğü,* Excellence Publishing, İstanbul 2012, Giriş

[20] Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, Cilt 1, Atasözleri Sözlüğü*, İnkılap Yayınevi, İstanbul 2015, s. 1

[21] Ahmet Turan Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, Kesit Yayınları, İstanbul 2015, s. 22

alışkanları fark etmede, kendi dilleri ve kültürleri ile kıyaslama yaparak kültürel normları anlayabilmesinde, farklı dillerdeki insanların kültürel değerleri algılamasında ne kadar yardımcı olduğunu belirtmektedir. [22]

III. DEYİMLER

Deyimler, anlatımı daha etkili bir hale getirmek için oluşturulan söz kalıplarıdır. Deyim sisteminin oluşturulmasında kullanılan kelimelerin en az bir tanesi ya asıl anlamını kaybetmiştir ya da yan anlamı ile kullanılmaktadır. Deyimler atasözleri gibi uzun cümlelerden oluşmazlar. Az kelime ile çok anlam ifade etmek için iyi araçtırlar. Deyimler benzetmelerden değil, metaforlardan oluşurlar. Bu nedenle, deyimlerin verdiği anlam ve mesaj sadece kullanıldığı millet tarafından anlaşılabilir. Başka bir dile çevrilemezler, çevrildiğinde ise anlamsız ve işlevsiz bir söz grubu olurlar.

Aksan'a göre deyim belirli kavramları, duygu ve durumları bir araya getirmek için birden fazla kelimenin bir arada, nadir olarak da kelimenin tek başına yan anlamda kullanılmasıdır. Deyimler, dilde aktarım yollarını, toplumun geçmiş tecrübelerini, yaşam biçimlerini, gelenek ve kültürlerini gösteren önemli kanıtlardır.[23]

Asenova ve Aleksova deyimler için eski insanların metaforik düşünceleri farklı sözcüklerle kodlandığını ve onların dünya görüşlerinin bütünlüğünü ifade ettiğini belirtmişlerdir. Metafor mekanizmasını bilmenin, bu kodu okumayı ve her dilde gizlenmiş olan dünya görüşlerinin resmini kavramayı kolaylaştırdığını düşünmektedirler. *"*[24]

Yurtbaşı deyimlerin kelimenin gerçek anlamı dışındaki ayrı anlamı kullanılan, genel olarak da birden fazla kelime ile oluşturulan kalıplaşmış söz öbekleri olduğunu

---

[22] Gülden Tüm, *Atasözlerinin Değişik Kültür ve Dilleri Anlamadaki Rolü,* Turkish Studies, International Periodicak Fro the Languages; Literature and History od Turkish or Turkic, Volume 5/4 Fall, 2010

[23] Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim,* Türk Dil Kurumu Yayınları, Cilt 3, s.35-36

[24] Петя Асенова – Василка Алексова, *Физическото и душевното състояние на човека според няколко балкански метафори,* Съпоставително езикознание, XXXIII, 2008

söylemektedir ve bazı deyimlerin oluşma sebebinin bir olay ya da hikayeye bağlı olduğunu belirtmektedir. [25]

Aksoy'a göre deyimler bir kavramı anlatmaki için ortaya çıkmış özel anlatım biçimidir. Onun deyişiyle deyimler genel kurallara sahip kalıplar değildir, bu durum da onları atasözlerinden ayırmaktadır. [26]

IV. KALIP İFADELER

Kalıp ifadeler günlük hayatta insanlar arasındaki iletişimi arttırır ve güçlendirirler. Değişmeyen kalıp sözlerden oluşmaktadırlar. Genel olarak temenni, dilek ya da beddua durumlarında kullanılırlar. Deyimler gibi, kalıp ifadeler de milli değerleri yansıttıklarından dolayı başka bir dile çevrilemezler. Ancak o dilde aynı durum için kullanılan ifade karşılığı bulunabilir.

Aksan'a göre kalıplaşmış sözler; genellikle bir kişiden ya da olaydan ortaya çıkan, tanınmış şahısların olaylar karşısında söyledikleri sözlerin dile yerleşmesi ile genelleşen sözlerdir.[27]

Turgut ise kalıp sözlerin toplumun kültür ve yaşamına ışık tutan, belirli durumlarda söylenen klişe sözler olduğunu söylemektedir.[28]

Özdemir, kalıp sözlerin toplumsal hayatın içerisinde öğeler içerdiğini, toplumun dini inançlarını anlattığını, kültürel değerleri içerisinde taşıdığını ve bu yüzden dil açısından çok önemli olduğunu ifade etmektedir.[29]

Kalıp sözler üzerine çalışma yapan Gökdayı ise hafızalarda saklanan kalıp sözlerin konuşma esnasında kolaylıkla hatırlanıp dinleyiciler tarafından da hemen algılanabildiği için iletişimde önemli rol oynadıklarını belirtmektedir. [30]

---

[25] Metin Yurtbaşı, *Örnekleriyle Deyimler Sözlüğü*, Özdemir Yayıncılık, İstanbul 1996, Önsöz

[26]Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, Cilt 1, Atasözleri Sözlüğü*, İnkılap Yayınevi, İstanbul 2015, s.40

[27] Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim,* Türk Dil Kurumu Yayınları, Cilt 3, s.37

[28] Aslıhan Turgut, *Türk Halk Anlatılarında Kalıplaşmış Sözler Üzerine Bir Araştırma,* Yüksek Lisans Tezi, T.C Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir, 2011, Önsöz

[29] Cafer Özdemir, *Bir Kültür Unsuru Olarak Aşık Edebiyatında Kalıp Sözler,* Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 8, Sayı 38, Haziran 2015, Giriş

[30] Hürriyet Gökdayı, *Türkçede Kalıp Sözler,* Bilig, Kış 2008, sayı 44:89-110, Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı

Yılmaz ve Şenden yaptıkları çalışmada toplumdaki belli durumlar için söylenen ve söylenmesi gelenek haline gelmiş sözlere dikkat çekmişlerdir. Bu sözler karşılaşmada, selamlaşmada, bir iyilik karşısında kullanılan ifadelerdir. İyi dileklerin yanısıra olumsuz düşünceleri ifade etmek için de kullanılmaktadırlar.[31]

Bulut da kalıp ifadelerin gelenek haline gelmesinden, toplumun kültürünü, dini inancını ve yaşam tarzını yansıtmasından bahsetmiş, bu sözlerin anlatımı ve iletişimi kolaylaştıran renkli ifade özelliği olduğuna ve toplumdan topluma değişebileceğine dikkat çekmiştir.[32]

[31] Fatih Yılmaz – Yasemin Ertürk Şenden, *Yabancılara Türkçe Öğretiminde Kalıp Sözler: "Babam ve Oğlum" Film Örneği,* International Journal of Social Science, Number:32, s.187-202, Kış sayısı III, 2015, Giriş

[32] Serdar Bulut, *Anadolu Ağızlarında Kullanılan Kalıp Sözler ve Bu Kalıp Sözlerin Kullanım Özellikleri,* Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/4, Fall 2012, p.1117-1115, Ankara

1. BÖLÜM: SOSYAL YAŞAM

1.1 Aile

Örnekli Modern Bulgar Sözlüğü'ne[33] göre "aile"; 1-Evli çift ve onlarla birlikte yaşayan akrabaları (çocuklar, ebeveynler, erkek kardeş ve kız kardeş). Türk Dil Kurumu'nun Büyük Sözlüğü'nde[34] yer alan anlamına göre "aile"; 1- Evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birliktir.

Aile, bir toplumun temelini oluşturan en küçük yapı birimidir. Toplumsal kurallar, bir birlik olarak yaşayabilmenin esasları, prensipleri ilk olarak aileden başlar. Bir milletin birlikte yaşadığı, tecrübe ettiği, deneyimlediği tarihsel süreçte oluşan bu kurallar toplumdan topluma farklılık gösterebilir. Bir aile içerisinde kadın ve erkeğin, çocukların ya da diğer aile fertlerinin rolü toplumun yapısının oluşmasında önemlidir. Kadına ve erkeğe yüklenen roller aile yapısı içerisinde belli olur.

Atasözleri ve deyimler, bir insanın toplum içerisinde var olmasını, kendisine yüklenen rolleri nasıl uygulaması gerektiğini benzetmeler yaparak anlatmanın yolu ve yöntemidir. Bu nedenle, Bulgar ve Türk kültürü sosyal yaşamın ilk bölümü olan "aile" kavramı açısından karşılaştırılarak, benzerlikleri ve farklılıkları açısından incelenmiştir. Bunun için ilk olarak aile bireylerini kapsayan "hane içi" ile ilgili ifadeler araştırılmıştır.

Örnekli Modern Bulgar Sözlüğü'ne[35] göre "hane"; 1- İçerisinde her şeyle birlikte ev. Türk Dil Kurumu'nun Büyük Sözlüğü'nde[36] yer alan anlamına göre "hane"; 1- Ev, konut, 2- Ev halkı.

---

[33] Стоян Буров, Валентина Бонджолова, Мария Илиева, Пенка Пехливанова, Съвременен Тълковен Речник на Българския Език с Приложения, Gaberoff, Трето Издание, София, 2001, страница 814, дума: семейство

[34]Türk Dil Kurumu Büyük Sözlüğü:

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5ba0def88eec85.14995680, kelime: aile

[35] Стоян Буров, Валентина Бонджолова, Мария Илиева, Пенка Пехливанова, *Съвременен Тълковен Речник на Българския Език с Приложения*, Gaberoff, Трето Издание, София, 2001, страница 168, дума: домакинство

[36]Türk Dil Kurumu Büyük Sözlüğü:

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5ba0defb1c7878.87688146, kelime: hane

Toplumun en küçük birimi olan aile arasındaki ilişki toplumun yansımasıdır. Karı-koca arasındaki ilişkiden başlayarak, çocuklarla olan ilişki, ailenin diğer fertleri ile olan ilişki, insanların birileri ile kurdukları ilişkiye dönüşür ve topluma yansır. Aynı şekilde kültürel yaşantının etkisi olarak toplumun da ailenin bireylerine yakıştırdığı roller vardır. Bu roller tarihsel ve kültürel yaşantının yansıması olarak dildeki yerini atasözleri, deyimler ve kalıp ifadeler aracılığı ile almaktadır. Bu çalışmada, Bulgar ve Türk kültürü de bu açıdan incelenmiş ve iki toplumun da "aile" kavramına bakış açısı karşılaştırılmıştır.

Bulgarca örnekler:

- *Хубост къща не крепи (SK).*

(Hubost kışta ne krepi) - Güzellik evi tutmaz.

→ *Güzellik karın doyurmaz (A).* **= Benzer ifade**

- *Като те почита къщата ти, почитат те и комшиите (SK).*

(Kato te poçita kıştata mi, poçitat te i komşiite) – Evde sana saygı gösteren, komşuda da gösterir.

- *Всеки си има дома по един съдия (SK).*

(Vseki si ima doma po edin sıdiya) - Herkesin evinde bir hakim vardır.

→ *Herkes evinde ağadır (NKFU-A).* = **Benzer ifade**

- *Къща без кавга не бива (SK).*

(Kışta bez kavga ne biva) - Kavgasız ev olmaz.

→ *Kavgasız ev, çalgısız düğüne benzer/düğün olmaz (MY1).* = **Benzer ifade**

- *Кавгата между мъж и жена трае додето изсъхне една кърпа (SK).*

(Kavgata mejdu mıj i jena trae dodeto izsıhne edna kırpa) – Karı koca arasındaki kavga, havlu kuruyana kadar sürer.

- *Мъж и жена жлъчка имат, брат и сестра глъчка имат (SK).*

(Mıj i jena jlıçka imat, brat i sestra glıçka imat) - Kadın ve erkek iğneleyici sözlere, kız kardeş ve erkek kardeş ise gürültüye sahiptir.

→ Gündüz yağar gece açar yıl bozgunluğu; kadın söyler erkek susar ev bozgunluğu (MY1). = **Farklı ifade**

→ Gece yağar gündüz açar yıl düzgünlüğü; erkek söyler kadın susar, ev düzgünlüğü (MY1). = **Tersini ifade**

- *На гости драг, вкъщи – враг (SK).*

(Na gosti drag, vkışti – brag) - Misafirlikte sevgili, evde düşman.

- *Ако влизаш с празни ръце вкъщи, не се смятай за мъж (SK).*

(Ako vlizaş s prazni rıtse vkışti, ne se smyataş za mıj) - Eğer evine elin boş gidiyorsan, kendini erkek sanma.

- *В една къща двама господари не бивят (SK).*

(V edna kışta dvama gospodari ne bivat)- Bir evde iki efendi olmaz.

→ Bir evde iki horoz olunca sabah güç olur (MY1). = **Farklı ifade**

- *Тя е люта, аз съм кротък – ще поминем (SK).*

(Tya e lyuta, az sım krotık – şte pominem) - O asabi, ben sakin – geçineceğiz.

- *Тате, побеля ми главата, омръзна ми жената (SK).*

(Tate, pobelya mi glavata, omrızna mi jenata) - Baba, kafam beyazladı, karım beni yordu.

→ Saçlarıma aklar düştü (A). = **Benzer ifade**

→ Saçını süpürge etmek (A). = **Farklı ifade, tersini ifade**

- *Със свой яж, пий, алъш-вериш не прави (SK).*

(Sıs svoy yaj, piy, alış-veriş ne pravi) - Kendi yiyeceğin, içeceğin ile alış veriş yapma.

→ Dost ile ye, iç, alış-veriş etme (A). = **Benzer ifade**

- *Мъж да пренася с колата, жена да изнася с иглата – пак не остава. (SK).*

(Mıj da prenasya s kolata, jena da iznasya s iglata) - Erkek araba ile getirir, kadın iğne ile götürür – yine de kalmaz.

→ *Adam sel, kadın göldür (MY1).* = **Tersini ifade**

- *Мъж с две ръце да внася, а жена с малкия пръст да изнася, къщата пак е празна (EU).*

(Mıj s dve rıtse da vnasya, a jena s malkiya prıst da iznasya, kıştata pak e prazna) – Erkek iki eliyle getirir, kadın küçük parmakla götürür, ama ev hala boş.

→ *Erkek getirmeyi, kadın yetirmeyi bilmeli (MY1).* = **Tersini ifade**

- *Мъжът е глава на жената (EU).*

(Mıjıt e glava na jenata) – Erkek kadının başıdır.

- *Виното е за пиене, жената е за биене (EU).*

(Vinoto e za piene, jenata e za biene) – Şarap, içmek için; kadın, dövmek için.

- *Бий кожюха по-топъл, бий жена си – по- мила (EU).*

(Biy kojyuha po-topıl, biy jena si po-mila) – Kürkünü daha sıcak olana, karını daha sevgili olana kadar döv.

- *Във всяко село адет, във всяка къща табиет (A).*

(Vıv vsyako selo adet, vıv vsyaka kışta tabiet) – Her köyde bir adet, her evde bir alışkanlık.

- *Авлигата е малка, а кога брани гнездото си, на усойницата надвива (A).*

(Avligata e malka, a koga branı gnezdoto si, na usoynıtsata nadviva) – Sarıasma kuşu küçüktür ama yuvasını korumak için engereği yener.

- *Да раждат деца и врабците знаят (A).*

(Da rajdat detsa i brabtsite znayat) – Çocuk doğurmayı serçeler de bilir.

→ *Kedi köpek de doğuruyor (A).* = **Farklı ifade**

Türkçe örnekler:

→ *Evi ev eden kadındır (MY1).*

→ *Erkeksiz ev yelkensiz gemiye benzer (MY1).*

→ *Çocuksuz kadın meyvesiz ağaca benzer/gibidir (MY1).*

→ *Gündüz yağar gece açar yıl bozgunluğu; kadın söyler erkek susar ev bozgunluğu (MY1).*

→ *Gece yağar gündüz açar yıl düzgünlüğü; erkek söyler kadın susar, ev düzgünlüğü (MY1).*

→ *Başını evde tutan, kalabalıkta kalpağını kaybeder (MY1).*

→ *Bir evde iki horoz olunca sabah güç olur (MY1).*

→ *Dünya dört kulplu tekne, ikisinden kadın, ikisinden erkek tutar (MY1).*

→ *Yuvayı dişi kuş yapar (A).*

→ *Karının sırtından sopayı, karnından sıpayı eksik etmeyeceksin (A).*

→ *Kızını dövmeyen dizini döver (A).*

→ *Kavga evliliğin tuzu biberidir (A).*

Yukarıdaki Bulgarca atasözleri incelendiğinde Bulgar aile yapısının profili ortaya çıkmaktadır. "*Herkesin evinde bir hakim vardır", "Bir evde iki efendi olmaz", "O asabi ben sakin – geçineceğiz"* ifadeleri ile hane içerisinde geçinmek için bir tarafın diğer taraftan daha uyumlu olması gerektiği; "*Kavgasız ev olmaz" ve "Karı koca arasındaki kavga, havlu kuruyana kadar sürer"* ifadeleri ile hane içerisinde kavgaların yaşanabildiği, ancak bu kavgaların uzun sürmediği; "*Evde sana saygı gösteren, komşuda da gösterir"* ifadesi ile "*Misafirlikte sevgili, evde düşman"* ifadesi birbirine zıt söylemler olsalar da, hane içerisinde bulunan bireylerin kendi aralarında yaşananları başkalarına yansıtmama arzusu gözlenmiştir. "*Eğer evine elin boş gidiyorsan, kendini erkek sanma"* atasözünde "erkeğin" hane içerisindeki rolü belirlenmiştir. Eve ekmek getiren, evin geçimini sağlayan erkek, kadın üzerinde baskın duruma gelmektedir. "*Erkek kadının başıdır"* söylemi erkeğin bu baskınlığını ispatlar. "*Erkek araba ile getirir, kadın iğne ile götürür – yine de kalmaz" ve "Erkek iki eliyle getirir, kadın küçük parmakla götürür, ama ev hala boş"* atasözleri ile erkeğin çabalayarak eve getirdiği rızkın ne kadar uğraşsa da kadın tarafından yettirilememesi

durumu dile getirilmiştir. Türkçe anlatımlarda ise emir kipiyle "*Erkek getirmeyi, kadın yetirmeyi bilmeli*" ideal durum ortaya konmaktadır. Ayrıca, Bulgar atasözlerinde kadına karşı çok sert ifadeler de yer almaktadır. "*Şarap, içmek için; kadın, dövmek için"* ve *"Kürkünü daha sıcak olana, karını daha sevgili olana kadar döv"* ifadelerinde Bulgar erkeklerinin kadınlara uyguladığı şiddet ve bu şiddeti haklı bulmaları da dikkat çekmiştir. Türkçe söylemlerde ise *"Karının sırtından sopayı, karnından sıpayı eksik etmeyeceksin"* ifadesi yer almaktadır. Çocukların da hane içerisinde yer aldığı düşünüldüğünde *"Kızını dövmeyen dizini döver"* atasözü ile kız çocuğunun dövülerek terbiye edilmesi gerektiği belirtilmektedir.

Türkçe atasözlerinden de anlaşılacağı gibi kadının hane içerisindeki önemi "*Evi ev eden kadındır"* ve *"Yuvayı dişi kuş yapar"* ifadeleri ile belirtilmektedir. Elimizdeki veriler ışığında Türklerde kadının yuva kurmaktan ve ev geçiminden daha iyi anladığı, ev idaresinde daha ön planda olduğu sonucu çıkarılabilir. Erkeğin hane içerisindeki varlığının önemi ise "*Erkeksiz ev yelkensiz gemiye benzer."* atasözü ile anlatılmaktadır. Kadın ve erkeğin hane içerisindeki rolü Türk atasözlerinde daha belirgindir.

1.2 Anne

Örnekli Modern Bulgar Sözlüğü'ne[37] göre "anne"; 2- Çocuk doğuran kadın. Türk Dil Kurumu'nun Büyük Sözlüğü'nde[38] yer alan anlamına göre "anne"; 1- Çocuğu olan kadın, ana, valide.

Anne, aile yapısında en önemli role sahip kişidir. Evini çekip çeviren, çocuklarını büyüten, ev geçimine katkısı olan bir rolü vardır. Topluma en büyük katkıyı, yetiştirdiği çocuklar ile sağlar. Bu nedenle toplumun yapısını oluştururken "annenin" aile içerisindeki rolü kıyaslanamaz ölçüdedir.

---

[37] Стоян Буров, Валентина Бонджолова, Мария Илиева, Пенка Пехливанова, *Съвременен Тълковен Речник на Българския Език с Приложения*, Gaberoff, Трето Издание, София, 2001, страница 430, дума: майка

[38]Türk Dil Kurumu Büyük Sözlüğü: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5ba0e3682fc425.37341742, kelime: anne

Aşağıda Bulgar ve Türk ifadelerinde "anne" kavramına bakış açısı incelenmiştir.

Bulgarca örnekler:

- *Майка ми е вещa, знае как се вари лещ (MGKK).*

(Mayka mi e veşta, znae kak se vari leşt) - Annem bilgedir, mercimeğin nasıl pişirildiğini bilir.

- *Гледай майката, вземай дъщерята (MGKK).*

(Gleday maykata, vzemay dışteryata) - Anasına bak, kızını al.

→ *Anasına bak, kızını al (A).* **= Aynı ifade**

- *Не гледай телето, а майка му (MGKK).*

(Ne gleday teleto, a mayka mu) - Buzağına bakma, anasına bak.

→ *Anasına bak, kızını al (A).* **= Benzer ifade**

→ *Anası neyse danası da odur (A).* **= Farklı ifade**

- *Халал да му е майчиното мляко! (MGKK).*

(Halal da mu e mayçinoto mlyako) - Annesinin sütü helal olsun.

→ *Anasının ak sütü gibi helal etmek (ATS).* **= Aynı ifade**

- *Дето да плаче моята майка, нека плаче твоята (MGKK).*

(Deto da plaçe moyata mayka, neka plaçe tvoyata) - Benim annemin ağladığı yerde seninki de ağlasın.

- *Дали му прасе, а той иска и на прасето майка му (MGKK).*

(Dali mu prase, a toy iska i na praseto mayka mu) - Domuz da olsa, annesinin domuzu olmak ister.

→ *Kirpi yavrusunu pamuğum diye sever (A).* = **Tersten ifade**

- *Дорде детето не заплаче, майка му не му дава да суче (MGKK).*

(Dorde deteto ne zaplaçe, mayka mu ne mu dava da suçe) – Çocuk ağlamadığında, annesi onu emzirmez.

→ *Ağlamayan çocuğa meme vermezler (ÖAA1).* = **Benzer ifade**

- *Бащин и майчин син (MGKK).*

(Baştin i mayçin sin) - Babasının ve annesinin oğlu.

→ *Babasının oğlu (A).* = **Aynı ifade**

- *Помни кога от майка си е бозал (MGKK).*

(Pomni koga ot mayka si e bozal) - Anneni ne zaman emdiğini hatırla.

- *Духайте, деца, че майка ми си изгори устата (MGKK).*

(Duhayte, detsa, çe mayka mi si izgori ustata) – Annenin, çocuğunun ağzı yandığında üflediği gibi üfle.

Anne ile ilgili olmayıp, içerisinde "anne" kelimesi geçen ifadeler de "anne" kelimesi ile yapılan benzetmeler de bu kavrama bakış açısını yansıtmaktadır. Farklı durumlara yapılan benzetmelerde de "anne" kavramının kullanımı oldukça dikkat çekicidir.

- *Хайдук е, та и дете из майка откравда (MGKK).*

(Hayduk e, ta i dete iz mayka otkrava) - Annesinden çocuğunu çalan haydut.

- *И мен ме е майка родила! (MGKK).*

(İ men me e mayka rodila) - Ben de bir anneden doğdum.

→ *Herkes ana baba evladıdır (MY1).* = **Farklı ifade**

→ *Ben de bir anneden doğdum (A).* = **Aynı ifade**

- *Кротко агне от две майки суче (MGKK).*

(Kratko agne ot dve mayki suçe) - Uysal kuzu iki anneden emer.

- *Подлизурка яре от две майки бозае (MGKK).*

(Podlizurka yare ot dve mayki bozae) - Dalkavuk çocuk iki anne tarafından emzirilir.

- *Бежанова майка не плаче, а Стоянова (MGKK).*

(Bejanova mayka ne plaçe, a Stoyanova) - Bejanova'nın anası ağlamaz, Stoyanova'nın ağlar.[39] (Anlamı ise "Tehlikeden kaçan kişi hayatta kalır"'dır. Bu nedenle "Kaçanın anası ağlamaz, kalanın ağlar" şeklinde kullanılabilir).

→ *Kaçanın anası ağlamamış (MY1).* **=Benzer ifade**

→ *Yiğitliğin onda dokuzu kaçmaktır (A)* = **Farklı ifade**

- *Бежанова майка бяло носи, а Стоянова — черно (MGKK).*

(Bejanova mayka byalo nosi, a Stoyanova) – Bejanova'nın anası beyaz giyer, Stoyanova'nın siyah. (Anlamı ise "Tehlikeden kaçan kişi hayatta kalır"'dır. Bu nedenle "Kaçanın anası beyaz gider, kalanın siyah" şeklinde kullanılabilir. Kaçan kurtulduğu için annesi yas tutmayacaktır.)

- *Който е станал калугер, не жали баща и майка (MGKK).*

(Koyto e stanal kaluger, ne jail başta i mayka) – Rahip olanın anası babası pişman olmaz.

- *Защо да го жаля, нима го е майка ми родила (MGKK).*

(Zaşto da go jalya, nima go e mayka mi rodila) - Neden ona üzüleyim, onu annem mi doğurdu

→ *Babamın oğlu mu? (A).* = **Tersten ifade**

- *Дай му лула тютюн, да ти изкаже и майчиното си мляко (MGKK).*

(Day mu lula tütün, da ti izkaje i mayçinoto si mlyako) - Ona bir tütün purosu ver, sana annesinin sütünü de verir.

- *Децата теглят от майчини и бащини слободии (SK).*

(Detsata teglyat ot mayçini i baştini slobodii) - Çocuklar, anne ve babanın köküne çekerler.

[39] Bejanova ve Stoyanova isimlerdir. Bu isimlerin neden kullanıldığı bilgisine ulaşılamamıştır. Zamanında çok kullanılan isimler olduğu düşünülmektedir.

→ *Katranı kaynatsan olur mu şeker, cinsi kötü olan, cinsine çeker (MY1).* = **Farklı ifade**

→ *Çocuğa iyi kötü huy anadan gelir (MY1).* **= Farklı ifade**

➢ *При две майки – без майка (SK).*

(Pri dve mayki – bez mayka) – İki anne yanında – annesiz.

➢ *С майка до време, а с мъж – до века (MGKK).*

(S mayka do vreme, a s mıj – do veka) - Anne ile bir süreye, koca ile sonsuza kadar.

→ *Ana kızına taht kurar, kız bahtını kocada arar (MY1).* = **Farklı ifade**

Türkçe örnekler:

→ *Ana gibi yar, Bağdat gibi diyar olmaz (MY1).*

→ *Ana hakkı ödenmez (MY1).*

→ *Ana yiğidin kalkanıdır (MY1).*

→ *Ağlarsa anam ağlar, kalanı (başkası/ gerisi/ gayrısı) yalan ağlar (MY1).*

→ *Yanarsa anan yanar, gerisi yalan yanar (MY1).*

→ *Elin helvasından anamın herlesi iyidir (MY1).*

→*Ananız/Analar taş yesin, yarımşardan beş yesin (MY1).*

→ *Anası neyse, danası da odur (MY1).*

→ *Çocuğun dilinden anası anlar (MY1).*

→ *Ana hakkı Tanrı hakkı (ÖAA1).*

→ *Ananın bahtı kızına (ÖAA1).*

→ *Ananın bastığı yavru (civciv) incinmez (ölmez) (ÖAA1).*

İçerisinde "anne" yeralan Türkçe ifadeler:

→ *Ana baba eline bakmak (MY2). – Anaya babaya muhtaç olmak.*

→ *Ana baba günü (MY2). – Sıkıntı, telaşlı, tehlikeli zaman veya durum.*

→ *Ana kucağı (MY2). – Ananın bulunduğu yer.*

→ *Anadan doğma (MY2). – Çırılçıplak, yaratılıştan, doğuştan olma hali.*

→*Anadan doğmuşa dönmek (MY2). – Dertlerinden, sıkıntılarından tamamen kurtulmak.*

→ *Analar ne doğurmuş/doğuruyor (MY2). – Ne kadar güçlü, ne kadar yaman, ne kadar becerikli, ne yetenekli.*

→ *Anan güzel mi! (MY2). – Kendini akıllı sanıyorsun ama ben aldanmam.*

İfadeler incelendiğinde "anne"ye verilen değer iki kültürde de kendisini göstermektedir. Deyim benzetmelerinde bile "anne"nin aile içindeki rolünün yansıtmaları kullanılmıştır. Her iki kültürde de "anne" toplum içerisinde aynı role sahiptir. Evine bağlı, çocuklarına düşkün, evi çekip çeviren, evini yuva haline getiren rolü hem atasözlerinde hem de deyimlerde yerini almıştır. Annenin sahip olduğu özellikler en çok deyimlerde yapılan benzetmeler için kullanılmıştır. Anne kavramı kutsaldır ve çocuk yetiştirerek topluma büyük katkı sağlamaktadır. Bu nedenle olumsuz özellik yüklenmemiştir. Ancak aynı durum "üvey anne" kavramı için geçerli değildir. Benzetme yapılacak olursa anne "melek", üvey anne "şeytan"dır. Her iki dilin ifadelerinde bunu gösteren örneklere rastlamak mümkündür.

- *Майка за едни, мащеха за други (MGKK).*

(Mayka za edni, maşteha za drugi) – Birileri için anne, başkaları için üvey anne.

→ *Üvey ana ekmeği, demirden tokmağı (MY1).* = **Farklı ifade**

→ *Dinlemezsen ananı, dinlersin üvey ananı (MY1).*

Görüldüğü üzere "üvey anne" çocuklar üzerinde baskısı olan, kendinden olmayan çocuğa kötü davranan bir roldedir. Her iki kültürde de çok fazla örnek ifadeye rastlanmasa da, tespit edilenlerde bu rol açıkça ortaya konmaktadır. Hem Bulgar kültüründe, hem de Türk kültüründe bu ifadelere rastlanmış olunması, her ne kadar örnekler az olsa da "üvey anne" kavramının toplum içerisinde yer almış olmasını, üzerine atasözü üretecek kadar kayda değer bir durum olduğunu ortaya koymaktadır.

1.3 Baba

Örnekli Modern Bulgar Sözlüğü'ne[40] göre "baba"; erkek ebeveyn. Türk Dil Kurumu'nun Büyük Sözlüğü'nde[41] yer alan anlamına göre "baba"; 1- Çocuğu olan erkek, peder. 2- Çocuğun dünyaya gelmesinde etken olan erkek.

Toplumun yapısını oluşturan bir diğer yapı taşı da "baba" rolüdür. Babanın hane içerisinde taşıdığı rol, topluma yansır. Evin geçimini sağlama rolü haricinde, yetiştirdiği çocukları topluma kazandırma rolü de önemlidir. Ailenin diğer fertleri ile olan ilişkisi, "baba"ya olan bakış açısı, "baba"nın sahip olması gereken özellikler gibi sonuçlar atasözleri ve deyim ifadelerinden anlaşılabilmektedir. Ancak, her ne kadar atasözleri evrensel mesajlar taşıyan ifadeler olsalar da bazı durumlarda taşıdıkları kültürel değerlerden dolayı anlamlarını çıkarabilmek mümkün değildir. Bulgarca atasözlerinde bu tür ifadelerin anlamlarına ulaşılamamıştır.

Bulgarca örnekler:

- *В път и син на баща е другар (MGKK).*

*(V pıt i sin na başta e drugar) - Yolda baba ve oğlu yoldaştır. (*Kullanılan Bulgarca "drugar" kelimesi sosyaliszm zamanlarına ait bir kelimedir. Bu nedenle, bu atasözünün sosyalizm zamanlarında ortaya çıktığını anlayabiliriz).*

- *Лесно е на чужди деца баща да станеш, я да видим как ще ги отхраниш (SK).*

(Lesno a na çujdi detsa başta da staneş, ya da vidim kak şte gi othraniş) - Yabancı çocukların babası olman kolaydır, bir de onları nasıl beslediğini görelim. [42]

- *Бащата гали снахата, а живее при дъщерята (SK).*

---

[40] Стоян Буров, Валентина Бонджолова, Мария Илиева, Пенка Пехливанова, *Съвременен Тълковен Речник на Българския Език с Приложения*, Gaberoff, Трето Издание, София, 2001, страница 38, дума: баща

[41] Türk Dil Kurumu Büyük Sözlüğü: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5ba0e474c95230.02018055, kelime: baba

[42] Bu atasözünün anlamına ulaşılamamıştır, kültürel bir anlatım olduğu düşünülmekte ve herhangi bir anlam çıkarılamamaktadır.

(Baştata gali snehata, a jivee pri dışteryata) - Baba gelinini sever ama kızıyla yaşar.

- *Бащино огнище – топло пепелище (BN-P).*

(Baştino ognişte – toplo pepelişte) – Baba ocağı – sıcak kül .

- *Бащата е гост вкъщи (PS).*

(Baştata e gost vkışti) – Baba evde misafirdir (Her zaman evde oturmaz).

- *Бащата не знае какво тегли майката (PS).*

(Baştata ne znae kakvo tegli maykata) – Baba, annenin ne çektiğini bilmez.

- *Бащата тегли от чедата си и добрува при чедата си (PS).*

(Baştata tegli ot çedata si i dobruva pri çedata si) – Baba çocuklarından çekse de en iyi onların yanında yaşar.

- *Бащин обич, наглед половин обич (PS).*

(Baştin obiç, nagled polovin obiç) – Baba sevgisi, yarım sevgi gibi görünür.

- *Бащина благословия къща зиде (PS).*

(Baştina blagosloviya kışta zide) – Babanın nimeti ev inşa eder.

- *Бащина благословия сина крепи (PS).*

(Baştina blagosloviya sina krepi) – Babanın nimeti oğluna dayanaktır.

- *Бащина клетва сина закопава (PS).*

(Baştina kletva sina zakopava) – Babanın ahı oğlunu gömer.

- *Бащина клетва и майчина, корен изсушава (PS).*

(Baştina kletva i mayçina, koren izsuşava) – Babanın ve annenin ahı kök kurutur.

- *Бащина клетва къща запустява, а майчина дом изкоренява (PS).*

(Baştina kletva kışta zapustyava, a mayçina dom iskorenyava) – Babanın ahı evi ıssızlaştırır, anneninki ise yuvayı yok eder.

- *Бащина поука – синова сполука (BN-P).*

(Baştina pouka – sinova spoluka) – Babanın dersi – oğlunun servetidir.

→ *Babanın sanatı oğula mirastır (ÖAA1).* = **Farklı ifade**

İçerisinde "baba" kelimesi geçen ifadeler:

- *От човек, който е утрепал баща ми, помощ не искам (MGKK).*

(Ot çovek, koyto e utrepal başta mi, pomoşt ne iskam) - Babamı döven insandan yardım istemem.

→ *Baba düşmanı, oğul dostu olmaz (MY1).* = **Farklı ifade**

- *Не казвай на баща си какви му са нивите (MGKK).*

(Ne kazvay na başta si kakvi mu sa nibite) - Babana sahip olduğu tarlaları sorma.

- *Баща му го гони по високи гори, а той бяга по дълбоки доли (PS).*

(Başta mu go goni po visoki gori, a toy byaga po dılboki doli) – Babası onu yüksek ormanlara doğru kovalar, o derin vadilere koşar.

- *Баща ми сега пръст яде (PS).*

(Başta mi sega prıst yade) – Babam toprak yiyor (Uzun zaman önce öldü).

Bulgarca söylemler incelenmiş ve Bulgarların "baba" profili ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. "*Baba evde misafirdir" ve "Baba, annenin ne çektiğini bilmez"* atasözleri ile babanın evde pek durmadığını anlayabiliriz. Ancak bu durumun çok çalışmaktan mı yoksa dışarda boş gezmekten mi kaynaklı olduğunu anlayabileceğimiz bir atasözüne rastlanmamıştır. Babanın çalışkanlığını belirten bir atasözü tespit edilememiştir, ancak anne-baba rol dağılımında babanın eve ekmek getiren kişi olduğu ortaya çıkarılmıştır. Sadece çalışkanlık derecesi belli değildir. İfadelerde tespit edilen bir başka husus da "Baba ahı" konusunda daha fazla atasözü bulunuyor olmasıdır. "*Babanın ahı oğlunu gömer", "Babanın ve annenin ahı kök kurutur", "Babanın ahı evi ıssızlaştırır, anneninki ise yuvayı yok eder"* atasözleri ile babadan alınan ahın anneninkiyle mukayese de edilerek evlat üzerindeki etkisi belirtilmektedir.

Türkçe ifadelerde yapılan incelemede "baba" için hem olumsuz hem de olumlu söylemlerin kurulduğu görülmüştür.

Olumsuz ifadeler:

→ *Baba aklıyla adam adam olmaz (MY1).*

→ *Baba ile iftihar olunmaz (MY1).*

→ *Alim komşu cahil babadan yeğdir (MY1).*

→ *Bin koyunluk baban kalacağına, bir eşeklik anan kalsın (MY1).*

→ *Akılsız babanın, fikirsiz balası (olur) (MY1).*

→ *Akıllı babanın, akılsız oğlu olur (MY1).*

→ *Baba baba değil, iskele babası (MY2).*

→ *Babaları üstünde (MY2).*

→ *Şam babası (A).*

İncelenen Türkçe ifadelerde ise "baba" kavramı üzerine olumsuz söylemlerin daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Özellikle deyimlerde bu olumsuzluk daha fazla dikkat çekmektedir. Babaya yüklenen bu olumsuz özelliklerden en fazla öne çıkanı "akılsız" olmasıdır. "*Baba aklıyla adam adam olmaz", "Alim komşu cahil babadan yeğdir", "Akılsız babanın, fikirsiz balası (olur)"* anlatımlarında bu özellik görülmektedir. Ayrıca babanın otorite kurmaya yetersiz olması da "*Baba baba değil, iskele babası", "Şam babası", "Bin koyunluk baban kalacağına, bir eşeklik anan kalsın"* ifadelerinden anlaşılmaktadır.

"Baba" için kullanılan Tükçe olumlu benzetme ifadeleri:

→ *Babalı fırın has çıkarır (MY1).*

→ *Babanın sanatı oğula mirastır (ÖAA1).*

→ *Baba evi/ocağı/yurdu (MY2).*

→ *Baba adam (MY2).*

→ *Fukara babası (MY2).*

→ *Garipler babası (MY2).*

→ *Geniş gönüllü (MY2).*

→ *Gönül eri (MY2).*

→ *Büyük baba (MY2).*

→ *Efendi baba (MY2).*

Bu ifadelerde ise babanın mert, merhametli, saygın olması övülerek benzetme yapılmıştır.

İçerisinde "baba" geçen ifadeler:

→ *Babası oğluna bir bağ vermiş, oğlu babasına bir salkım üzüm vememiş (MY1).*

→ *Anası soğan, babası sarımsak; kendisi gelişken olmaz ya (MY1).*

→ *Babası ekşi elma yer, oğlunun dişi kamaşır (MY1).*

→ *Katırın ardından gitme (zira) babası eşektir (MY1).*

→ *İnsana mal gerek, mala sahip gerek, oğul değil, babası gerek (MY1).*

→ *Kız babası tuz babası (MY1).*

→ *Kurt, koyuna babasını sormaz (MY1).*

→ *Türke beylik vermişler, önce babasını öldürmüş (MY1).*

→ *Baba eder, oğul öder (ÖAA1).*

→ *- Baba himmet. – Oğul hizmet (ÖAA1).*

→ *Babana rahmet (ÖAA2).*

→ *Babanın canı için (ÖAA2).*

→ *Babamın (ustamın) adı Hıdır, elimden gelen budur (ÖAA2).*

→ *Baba hindi gibi düşünmek (ATS).*

→ *Babadan kalma (ATS).*

→ *Babasına taş çıkartmak (ATS).*

→ *Babasının çiftliği (ATS).*

→ *Hayırlı babanın hayırsız evladı (MY1).*

Türkçe ifadeler incelendiğinde ise hem olumlu hem de olumsuz farklı durumlarda "baba" kelimesinin kullanıldığı görülmüştür. Babanın aile içerisindeki rolünü belirten söylemler tespit edilemese de, içerisinde "baba" kelimesi geçen ifadelerden bu rolü anlamak mümkündür. "*Başı babadan, gerisi obadan; Babalı fırın has çıkarır"; "Babanın sanatı oğula mirastır"* atasözleri ile hane içerisinde babanın lider olduğu görülmektedir. *"Babası oğluna bir bağ vermiş, oğlu babasına bir salkım üzüm vememiş; Babası ekşi elma yer, oğlunun dişi kamaşır; Katırın ardından gitme (zira) babası eşektir; Türke beylik vermişler, önce babasını öldürmüş; Baba eder, oğul*

öder; - Baba himmet. – Oğul hizmet; Babasına taş çıkartmak; Akılsız babanın, fikirsiz balası (olur); Akıllı babanın, akılsız oğlu olur; Hayırlı babanın hayırsız evladı; Babanın sanatı oğula mirastır" atasözlerini incelendiğinde ise genellikle baba-oğul ilişkisinin hem olumlu hem de olumsuz anlamda kullanıldığı görülmektedir. Babanın, oğlu için bir idol olduğu; ancak liderlik konusunda rekabetin söz konusu olduğu yine bu atasözlerinden anlaşılmaktadır.

1.4 Çocuk

Örnekli Modern Bulgar Sözlüğü'ne[43] göre "çocuk"; 1- Erken yaştan ergenliğe kadar erkek ya da kız. 2-Ebeveynlerine göre erkek ya da kız çocuk. Türk Dil Kurumu'nun Büyük Sözlüğü'nde[44] yer alan anlamına göre "çocuk"; 1- Küçük yaştaki oğlan veya kız. 2 – Soy bakımından oğul veya kız, evlat.

Çekirdek aile yapısının temel taşlarından biri olan çocuk, toplumun yansımasının en güzel örneğidir. Çünkü çocuk önce aile içerisinde, sonra da çevrenin etkisinde gelişmeye başlamaktadır. Sahip olduğu değerler toplum tarafından kazandırılır. Çocuk ile ilgili atasözleri ve deyimler toplanırken cinsiyet ayrımı gözetmeyen ifadeler seçilmiştir. "Anne" ve "baba" başlıkları altında yer alan ifadeler bu başlık altına konulmamıştır.

Bulgarca örnekler:

- *Децата теглят от майчини и бащини слободии (SK).*

(Detsata teglyat ot mayçini i baştini slobodii) - Çocuklar, anne ve babanın köküne çekerler.

→ *Katranı kaynatsan olur mu şeker, cinsi kötü olan, cinsine çeker (MY1).* = **Farklı ifade**

→ *Çocuğa iyi kötü huy anadan gelir (MY1).* **= Farklı ifade**

---

[43] Стоян Буров, Валентина Бонджолова, Мария Илиева, Пенка Пехливанова, *Съвременен Тълковен Речник на Българския Език с Приложения*, Gaberoff, Трето Издание, София, 2001, страница 149, дума: дете

[44] Türk Dil Kurumu Büyük Sözlüğü: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5ba0e4770811f4.47410531, kelime: kardeş

→ *Anası neyse danası da o'dur (A).* = **Farklı ifade**

- *По бащата се познава синът, а по майката – дъщерята (BS)*

(Po baştata se poznava sinıt, a po maykata – dışteryata) – Baba oğlundan, anne kızından tanınır.

- *Какъвто бащата, такива и децата (BS)*

(Kakıvta baştata, takiva i detsata) – Babaları nasılsa, çocukları da öyledir.

→ *Anası neyse danası da o'dur (A).* = **Farklı ifade**

- *Децата, будалите и пияниците правда говорят (BGS)*

(Detsata, budalite i piyanitsite pravda pravda govoryat) – Çocuklar, budalalar ve sarhoşlar gerçekleri konuşur.

→ *Çocuktan al haberi (A.)* = **Farklı ifade**

- *Децата са на всичко чудят, а старите на нищо (BGS).*

(Detsata sa na vsiçko çudyat, a starite na nişto) – Çocuklar herşeyi merak ederler, yaşlılar hiçbir şeyi.

- *Да отидеш с деца на баня, да ти изядат сапуна (F).*

(Da otideş s detsa na banya, da ti izyadat sapuna) – Çocuklarla banyoya gidersen sana sabun yedirirler.

→ *Çocuk ile yogurt yiyen, elbette ağzına yüzüne bulaştırır (MY1).* = **Farklı ifade**

Türkçe örnekler:

→ *Abdal düğünden, çocuk oyundan usanmaz (MY1).*

→ *Aç aman bilmez, çocuk zaman bilmez (MY1).*

→ *Bal tatlı, çocuk baldan da tatlı (MY1).*

→ *Çocuk düşe kalka büyür (MY1).*

→ *Çocuk düşman kilididir (İK).*

→ *Çocuk evin aynasıdır (İK).*

→ *Çocuk evin bülbülüdür (İK).*

→ *Çocuk evin direğidir (İK).*
→ *Çocuk olmayan evde baca tütmez (İK).*
→ *Çocuk evin neşesidir (İK).*
→ *Çocuk evin ocağıdır (İK).*
→ *Çocuk evin süsüdür (İK).*
→ *Çocuk evin temelidir (İK).*
→ *Çocuk olmayan eve melek girmez (İK).*
→ *Çocuksuz ev boş ambara benzer (İK).*
→ *Çocuksuz ev kalaysız kaba benzer (İK).*
→ *Çocuksuz ev tuzsuz ekmeğe benzer (İK).*
→ *Eve çocuk, erkeğe çubuk yakışır (İK).*

Bulgarca anlatımların incelemesinde çocukların anne ve baba ile ilişkisi ve karakterleri anlatılmaktadır. *"Çocuklar, anne ve babanın köküne çekerler", "Baba oğlundan, anne kızından tanınır", "Babaları nasılsa, çocukları da öyledir"* atasözlerinden anlaşılacağı gibi ebeveynlerin, özellikle babanın çocuğun yetişmesinde, karakterinin gelişmesinde ne kadar önemli bir rol oynadığı görülmektedir. *"Çocuklar, budalalar ve sarhoşlar gerçekleri konuşur", "Çocuklar her şeyi merak ederler, yaşlılar hiçbir şeyi" ve "Çocuklarla banyoya gidersen sana sabun yedirirler"* atasözlerinde ise çocukların karakter özellikleri anlatılmaktadır. Çocukların yalan bilmedikleri ve gerçekleri anlattıkları, herşeyi merak ettikleri ve yaramaz oldukları sonucu çıkarılmaktadır.

Türkçe anlatımlarda ise çocukların karakteristik özelliklerinden ziyade hane içindeki önemini belirten ifadeler seçilmiştir. Bir çocuğun aile için ne kadar önemli olduğu bu söylemlerde belirtilmektedir. Çocuk sahibi olmanın ya da olmamanın aileyi nasıl etkilediği yapılan benzetmelerde açıkça görülmektedir. Bulgarca olarak çocuğun hane içindeki durumunu anlatan bu tür ifadelere rastlanmamıştır. Bu nedenle Bulgarca örneklerde çocuğun karakteristik özelliklerini tanımlayan anlatımlar mevcut iken, Türkçe örneklerde çocuğun hane içerisindeki rolünü anlatan söylemler mevcuttur.

1.5 Kardeş

Örnekli Modern Bulgar Sözlüğü'ne[45] göre "kardeş"; erkek kardeş için: Aynı ebeveynlerden doğan diğer çocuklar ile bağı olan erkek çocuk; kız kardeş için: Aynı ebeveynlerden ya da onlardan birinden olan diğer çocuklar ile bağı olan kız çocuk. Türk Dil Kurumu'nun Büyük Sözlüğü'nde[46] yer alan anlamına göre "kardeş"; 1- Aynı anne babadan doğmuş veya anne babalarından biri aynı olan çocukların birbirine göre adı.

Toplumda birbirine yakın duran en önemli olgulardan biri de kardeşlerdir. Aynı veya farklı anne babadan doğan çocuklar arasındaki kardeş bağı haricinde, kan bağı olmasa bile toplum içerisinde kendilerini birbirine yakın hisseden insanlar arasında da bu bağ kurulabilir. Türkçe ve Bulgarca atasözleri ve deyimlerde hem kan bağı olan, hem de olmayan "kardeşlik" kavramı üzerinde incelemeler yapılmış ve bu kavrama bakış açısı incelenmiştir.

Bulgarca örnekler:

- *Род рода не храни, тежко томува, кой го няма (SK).*

(Rod roda ne hrani, tejko tomuva, koy go nyama) - Cins cinsini beslemez, ama ona sahip olmayan daha kötü durumdadır.

- *Брат брата не храни, но тежко му който го няма (BGW).*

(Brat brata ne hrani, no tejko mu, koyto go nyama) – Kardeş kardeşi beslemez, ama ona sahip olmayan daha kötü durumdadır.

→ *Kardeş kardeşi atmış, yar başında tutmuş (MY1).* = **Farklı ifade**

→ *Kardeşi olmayan garip olur (MY1).* = **Farklı ifade**

---

[45] Стоян Буров, Валентина Бонджолова, Мария Илиева, Пенка Пехливанова, *Съвременен Тълковен Речник на Българския Език с Приложения*, Gaberoff, Трето Издание, София, 2001, страница 60, 816, дума: брат, сестра

[46]Türk Dil Kurumu Büyük Sözlüğü: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5ba0e4770811f4.47410531, kelime: kardeş

- *Брат брата не храни, ала все го брани (SK).*

(Brat brata ne hrani, ala vse go brani) - Kardeş kardeşi beslemez ama yine de onu korur.

→ *Kardeş kardeşi bıçaklamış, dönmüş yine kucaklamış (MY1).* = **Farklı ifade**

- *Брат за брата не печели, ама все го жели (SK).*

(Brat za brata ne peçeli, ama vse go jeli) - Kardeş kardeş için para kazanmaz ama yine de ona acır.

→ *Kardeş kardeşi bıçaklamış, dönmüş yine kucaklamış (MY1).* = **Benzer ifade**

- *Брат ми да ми е душманин, а не чужд стопанин (SK).*

(Brat mi da mi e duşmanin, a ne çujd stopanin) - Kardeşim benim düşmanım olur, yabancı çiftçi değil.

→ *Kardeşim olsun da kanlım olsun (MY1).* = **Tersini ifade**

- *Брат за брата умира, ама и брата убива (SK).*

(Brat za brata umira, ama i brata ubiva) - Kardeş kardeş için ölür, ama kardeşini de öldürür .

→ *Kardeş kardeşin ne öldüğünü ister, ne onduğunu (MY1).* = **Tersini ifade**

→ *Kardeş kardeş hem bıçaklar hem kucaklar (MY1).* = **Tersten ifade**

- *Брат на брата по-дълбоко очи вади (SK).*

(Brat na brata po-dılboko oçi vadi) - Kardeş kardeşin gözlerini daha derin oyar.

→ *Düşmanın yoksa kardeşin de mi yok? (MY1).* = **Farklı ifade**

- *Кой ти извади окото? – Брат ми. – Затова е тъй дълбоко извадено (SK).*

(Koy ti izvadi okoto? – Brat mi. – Zatova e tıy dılboko izvadeno) - Gözlerini kim oydu? – Kardeşim. – O yüzden bu kadar derin oyulmuş.

→ *Düşmanın yoksa kardeşin de mi yok? (MY1).* = **Farklı ifade**

- *Братска злоба милост няма (SK).*

(Bratska zloba milost nyama) - Kardeşin kötülüğü acımasızdır.

→ *Kardeş kardeşin etini yer, kemiğini bir araya koyar (MY1).* = **Farklı ifade**

- *Братя кога се бият, бягай да ги отминеш, защото ще те бият (SK).*

(Bratya koga se biyat, byagay da gi otmineş, zaştoto şte te biyat) - İki kardeş kavga ederken onları ayırma, çünkü seni döverler.

→ *İki kardeş dövüşmüş, içine deliler katılmış (MY1).* **= Farklı ifade**

→ *Kardeş arasına söz katan sözüyle kalır (MY1).* = **Farklı ifade**

- *Брат, помогнат от брат – по-силен и от як град (SK).*

(Brat pomognat ot brat – po-silen i ot yat grad) - Kardeş kardeşe bütün şehirden daha sağlam ve güçlü yardım eder.

- *Чедо си раждаш, брат не можеш (SK).*

(Çedo si rajdaş, brat ne mojeş) - Çocuk doğurdun mu kardeş olamazsın.

- *По-добре да имаш лош брат, отколкото лош съсед (BGW).*

(Po-dobre da imaş loş brat, otkolkoto loş sısed) - Kötü kardeş sahibi olmak, kötü komşudan iyidir.

→ *Komşuluk kardeşlikten ileridir (MY1).* **= Tersini ifade**

→ *Yakın komşu uzak kardeşten iyidir (MY1).* **= Tersini ifade**

- *Ако ми е брат, не ми е ортак на кесията (MGKK).*

(Ako mi e brat, ne mi e ortak na kesiyata) – Kardeşimsen de, kesemin ortağı değilsin.

- *Който смята себе си за по-хубав, умен и богат, няма истински приятели, нито верен брат (PS).*

(Koyto smyata sebe si za po-hubav, umen i bogat, nyama istinski priyateli, nito veren brat) – Kendisinin daha güzel, zeki ve zengin olduğunu düşününenin gerçek bir arkadaşı, hatta sadık bir erkek kardeşi bile yoktur.

Türkçe örnekler:

→ *Anadan doğmayan kardeş sayılmaz (MY1).*

→ *Ardıç gölgesi kardeş gölgesi, söğüt gölgesi yiğit gölgesi (MY1).*

→ *Harman bucağı, kardeş ocağı (MY1).*

→ *Keten gömlek bez olmaz, üvey kardeş öz olmaz (MY1).*

→ *Camiden fırın yakın, kardeşten karın yakın (MY1).*

→ *Elimden düşen kardeşime gitsin (MY1).*

→ *Komşuluk kardeşlikten ileridir (MY1).*

→ *Dostsuz olmaktan, kardeşsiz olmak yeğdir (MY1).*

→ *Yakın komşu uzak kardeşten iyidir (MY1).*

Hem Bulgarca hem de Türkçe atasözleri incelendiğinde, "kardeş" kavramını tanımlayan söylemlerin diğer aile üyelerini tanımlayanlardan daha net ve açıklayıcı olduğu tespit edilmiştir.

Bulgarca anlatımlarda, kardeşlere verilen önem ve değer "*Cins cinsini beslemez, ama ona sahip olmayan daha kötü durumdadır", "Kardeş kardeşi beslemez, ama ona sahip olmayan daha kötü durumdadır", "Kardeş kardeşi beslemez ama yine de onu korur", "Kardeş kardeş için para kazanmaz ama yine de ona acır", "Kardeş kardeş için ölür, ama kardeşini de öldürür", "Kardeş kardeşin gözlerini daha derin oyar", "İki kardeş kavga ederken onları ayırma, çünkü seni döverler", "Kardeş kardeşe bütün şehirden daha sağlam ve güçlü yardım eder", "Kötü kardeş sahibi olmak, kötü komşudan iyidir"* ifadeleri ile kendini göstermektedir. Kardeşlerin her durumda birbirlerini koruduklarını, hatta araları kötü bile olsa başkalarına karşı birbirlerine destek oldukları bu ifadelerden anlaşılmaktadır. Ancak, birbirlerine destek olma nedenleri aralarındaki güçlü sevgi ve bağdan mı kaynaklı yoksa sadece aralarındaki kan bağını güçlü tutmak için birbirlerini korumaya çalıştıkları için mi olduğu belli değildir. "*Gözlerini kim oydu? – Kardeşim. – O yüzden bu kadar derin oyulmuş", "Kardeşin kötülüğü acımasızdır"* atasözlerinde de kardeşler arasındaki kötülüğün birbirlerine verdikleri zarar derecesi belli olmaktadır. "*Kardeşimsen de, kesemin ortağı değilsin"* ifadesi ise maddi olarak kardeşlerin birbirine olan mesafesini göstermektedir.

Türkçe ifadeler incelendiğinde ise "*Anadan doğmayan kardeş sayılmaz", "Ardıç gölgesi kardeş gölgesi, söğüt gölgesi yiğit gölgesi", "Harman bucağı, kardeş ocağı", "Keten gömlek bez olmaz, üvey kardeş öz olmaz", "Camiden fırın yakın,*

kardeşten karın yakın", "Elimden düşen kardeşime gitsin" atasözleri ile kardeşlerin birbirlerine vedikleri önem görülmektedir. Ancak, Türkçe ifadelerde kan bağı kardeşliğinden ayrı olarak insanların kendilerine kardeş kadar yakın gördükleri kişilere de önem verdikleri "*Komşuluk kardeşlikten ileridir", "Dostsuz olmaktan, kardeşsiz olmak yeğdir", "Yakın komşu uzak kardeşten iyidir"* söylemlerde kendisini göstermektedir.

1.6 Nine/Dede

Bulgarca ve Türkçe atasözleri ve deyimler incelendiğinde, her iki kültürde de "dede" kavramına rastlanmıştır, ancak Bulgarca ifadelerde aile olgusu içerisinde en çok "nine" kavramına rastlanmıştır. Bahsedilen "nine"nin babaanne olduğu varsayılmaktadır. Aile içerisinde güçlü bir etkisi olduğu, ifadelerin incelenmesi ile tespit edilmiştir. Genel olarak deyim ifadelerinde yer almıştır. "Nine" kadar "dede" de ifadelerde kullanılan güçlü kavramlardan biridir. Ancak "дядо (dyado)/dede" kelimesinin yaşlı papazlar için kullanıldığı da tespit edilmiştir. Bu nedenle ifadelerin hangisi için kullanıldığı belirsizdir. Bunu ortaya çıkaracak kaynak bulunmamaktadır.

1.6.1 Nine/Büyükanne

Örnekli Modern Bulgar Sözlüğü'ne[47] göre "nine"; 1- Annenin ya da babanın annesi. Türk Dil Kurumu'nun Büyük Sözlüğü'nde[48] yer alan anlamına göre "nine"; 1- Torunu olan kadın, büyük anne, nene.

Bulgarca örnekler:

- *Виното и баба подмладява (BGW).*

(Vinoto i baba podmladyava) – Şarap nineyi bile gençleştirir.

[47] Стоян Буров, Валентина Бонджолова, Мария Илиева, Пенка Пехливанова, *Съвременен Тълковен Речник на Българския Език с Приложения*, Gaberoff, Трето Издание, София, 2001, страница 32, дума: баба

[48] Türk Dil Kurumu Büyük Sözlüğü: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5ba3f878651831.65971582, kelime: nine

- *Извади сабя ръждива, уплаши баба страхлива (BGW).*

(İzvadi sabya rıjdiva, uplaşi baba strahliva) – Paslı kılıç çekmek ancak nineyi korkutur.

- *Баба прави, дявола се слави (PS).*

(Baba pravi, dyavola se slavi) – Nine yapar, şeytan övünür.

- *Бабина хвала, пълна торба (PS).*

(Babina hvala, pılna torba) – Nine över, torba dolar.

- *Баба е веща, ама не е вещица (A).*

(Baba e veşta, ama ne e veştitsa) – Nine çok bilmiştir ama cadı değildir.

- *Баба знае и друга уличка (A).*

(Baba znae i druga uliçka) – Nine başka sokakları da bilir (Bir şeyi başarmak için başka bir yolun bulunabileceğini vurgulamak için kullanılır).

- *Баба Неда не му гледа (F).*

(Baba Neda ne mu gleda) – Nine Neda ona bakmıyor (Birine acımasız davranıldığında ya da sorgusuz sualsiz herşeyi kabul ettiğinde kullanılır).

- *Баба не ще наука (A).*

(Baba ne şte nauka) – Nine öğrenmez.

→Arife tarif gerekmez (A): (Anlayışlı kişiye uzun uzadıya açıklama yapma gerek yok).

= Farklı ifade

- *Баба си знае бабината (F).*

(Baba si znae babinata) – Nine de kendi ninesini bilir (Biri tavsiye dinlemek istemediğinde ya da yeni şeyleri kabul etmediğinde kullanılır).

- *Баба за ум пари не дава; който иска, продава (A).*

(Baba za um pari ne dava; koyto iska, prodava) – Nine akıl için para vermez; isteyen satın alır.

- *Бабини деветини (F).*

(Babini devetini) – Nine masalları (Boş, anlamsız konuşmak).

Bulgarca atasözleri ve deyimlerin incelemesinde "nine" kavramına rastlanmıştır. Türkçe'de böyle bir kullanım olmadığı da görülmüştür. "Nine" için kullanılan Bulgarca *"Büyükanne över, torba dolar", "Nine çok bilmiştir ama cadı değildir", "Büyükanne başka sokakları da bilir", "Nine öğrenmez", "Nine de kendi ninesini bilir", "Nine akıl için para vermez; isteyen satın alır"* atasözlerinde ninenin alimliği gösterilmektedir. Akıl alınması gereken kişi olarak görülür. Bununla birlikte *"Paslı kılıç çekmek ancak nineyi korkutur", "Nine masalları"* ifadelerinde ise ninenin korkak ve boş konuşan kişi olduğu da belirtilmektedir. *"Nine yapar, şeytan övünür"* atasözünde ise ninenin kurnazlığı dile getirilmektedir.

Türkçe atasözlerinde nine kavramı yer almadığı için örnekleri yoktur.

1.6.2 Dede

Örnekli Modern Bulgar Sözlüğü'ne[49] göre "dede"; 1-Torunlarına göre erkek kişi. Türk Dil Kurumu'nun Büyük Sözlüğü'nde[50] yer alan anlamına göre "dede"; 1-Torunu olan erkek, büyük baba, büyük peder.

Bulgarca örnekler:

- *Виното и дядо разиграва (BGW).*

(Vinoto i dyado razigrava) – Şarap dedeyi bile oynatır.

---

[49] Стоян Буров, Валентина Бонджолова, Мария Илиева, Пенка Пехливанова, *Съвременен Тълковен Речник на Българския Език с Приложения*, Gaberoff, Трето Издание, София, 2001, страница 184, дума: дядо

[50] Türk Dil Kurumu Büyük Sözlüğü: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5ba3f878651831.65971582, kelime: nine

- *Дядо има, а за баба зима (А).*

(Dyado ima, a za baba zima) – Dede varsa, nine için kıştır.

- *Дядо на седенки, баба на трошенки (А).*

(Dyado na sedenki, baba na trowenki) – Dede oturuyorsa, nine yorulur.

- *Ерген дядо дяволите го женят (А).*

(Ergen dyado dyavolite go jenyat) - Ergen dedeyi şeytan evlendirir.

"Dede" için ise üstlendiği rolü belirten ifadeler "nine" ile kıyaslama sonucu ortaya çıkmıştır. *"Dede varsa, nine için kıştır", "Dede oturuyorsa, nine yorulur"* ifadelerinde olduğu gibi "dede", "nine"yi zora sokan kişi olarak belirtilmiştir. *"Ergen dedeyi şeytan evlendirir"* ifadesinde ise evlenmek isteyen yaşlı kişilere karşı tepki ortaya konmuştur.

Türkçe atasözlerinde "dede" için Bulgarca ifadelerde olduğu kadar net anlatıma sahip, rollerini belirten kesin ifadeler yoktur.

Örnekler:

→ *Dede dede, gönlün nerede (MY1).*

→ *Hacı hacı olmaz gitmekle Mekke'ye, dede dede olmaz gitmekle tekkeye (MY1).*

→ *Bağ babadan, zeytin dededen kalmalı (MY1).*

→ *Giden gelse dedem gelirdi (MY1).*

Her iki kültürü kıyaslayacak olursak, Buşgar kültüründe "nine" olumlu ya da olumsuz olsa da, aile içerisinde önemli bir role sahiptir. Ancak dede onu kadar etkili bir rolde değildir. Türk kültüründe de "nine" hiç bir şekilde atasözlerinde yer almaz iken, dede az da olsa varlığını göstermektedir.

1.7 Gelin /Kaynana / Damat /Kayınpeder

Aralarında kan bağı bulunmasa da akrabalık ilişkilerinin yapı taşlarını oluşturan gelin, kaynana, damat unsurları toplum açısından önemlidir. Bulgarca ve

Türkçe ifadelerin incelenmesinde bu dört unsur arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu incelemenin sonucunda Türk kültüründe yer alan Gelin-Kaynana çekişmesine Bulgarca ifadelerde de rastlanmıştır. Ayrıca geline olan baskının damat için de kurulduğu görülmüştür. Bu nedenle ikili ilişkiler göz önüne alınarak inceleme yapılmıştır.

1.7.1 Gelin/Kaynana

Örnekli Modern Bulgar Sözlüğü'ne[51] göre üç farklı kelime ile belirtilen "gelin"; булка (bulka): 2- Yeni evlenmiş kadın; невяста (nevyasta): 1- Evlenen kız ya da genç kadın; снаха (snaha): 1- Ebeveynler, kardeşler ve akrabalarına göre oğlanın eşi. Anlamlarından da anlaşıldığı gibi bu üç farklı kelime arasında gelin için aile içerisindeki hitap ve çevreden gelen hitap şekli farkı vardır. Ancak atasözlerinde üçü de kullanılmıştır. Türk Dil Kurumu'nun Büyük Sözlüğü'nde[52] yer alan anlamına göre "gelin"; 2- Aileye evlenme yoluyla girmiş olan kadın.

Örnekli Modern Bulgar Sözlüğü'ne[53] göre üç farklı kelime ile belirtilen "kaynana"; 1- Kadına göre, eşinin annesi. "*Свекърва (svekırva)"* kelimesi sadece kadının eşinin annesi için kullanılmaktadır. Erkeğin eşinin annesi için söylenen kelime "*тъща (tışta)"* kelimesidir. Bu kelime için yapılan araştırmalarda herhangi bir atasözüne rastlanmamıştır. Türk Dil Kurumu'nun Büyük Sözlüğü'nde[54] yer alan anlamına göre "kaynana"; Kocaya veya kadına göre birbirlerinin annesi, kayınvalide, hanımanne.

---

[51] Стоян Буров, Валентина Бонджолова, Мария Илиева, Пенка Пехливанова, *Съвременен Тълковен Речник на Българския Език с Приложения*, Gaberoff, Трето Издание, София, 2001, страница 64, 511, 842 дума: булка, невяста, снаха

[52]Türk Dil Kurumu Büyük Sözlüğü: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5ba23bb9e29716.48263635, kelime: gelin

[53] Стоян Буров, Валентина Бонджолова, Мария Илиева, Пенка Пехливанова, *Съвременен Тълковен Речник на Българския Език с Приложения*, Gaberoff, Трето Издание, София, 2001, страница 800, дума: свекърва

[54] Türk Dil Kurumu Büyük Sözlüğü: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5ba23bb9e29716.48263635, kelime: kaynana

Yapılan incelemelerde gelin-kaynana çekişmesi, birbirleri ile uğraşma, iğneleme durumlarının iki kültürde de yer aldığı tespit edilmiştir. Gelinlere karşı olumsuz bakış açısı iki kültürde de kendisini korumaktadır. Bulgarca söylemlerde özellikle güzel kadınların gelin olması, daha fazla olumsuzluk ifadeleri ile belirtilmiştir.

Bulgarca örnekler:

- *Грозна булка дом бере, а хубава – сбор бере (SK).*

(Grozna bulka dom bere, a hubava – cvor bere) - Çirkin gelin ev toplar, güzeli ise şenlik toplar.

- *Галена невеста свекърва не тачи (SK).*

(Galena nevesta svekırva ne taçi) - Nazlı gelin kaynanasına hürmet etmez.

- *Работната снаха по-драга от своя мома (SK).*

(Rabotnata snaha po-draga ot svoya moma) - Çalışkan gelin kendi hizmetçisinden daha değerlidir.

- *Всяка свекърва своята снаха мрази (SK).*

(Vsyaka svekırva svoyata snaha mrazı) - Her kaynana kendi gelininden nefret eder.

→ *Kaynanayı ne yapmalı, kaynar kazana atmalı (A).* **= Tersini ifade**

- *Свекървата забравя, че и тя е била някога снаха (SK).*

(Svekırvata zabravya, çe i tya e bila nyakoga snaha) - Kaynana bir zamanlar kendisinin de gelin olduğunu unutur.

- *Били се две етърви, а и двете – свекървата (SK).*

(Bili se dve etırvi, a i dvete – svekırvata) - İki elti oldu mu iki kaynanadır.

- *Говее като млада невеста (SK).*

(Govee kato mlada nevesta) - Yeni gelin gibi hürmet etmek.

→ *Yeni gelin gibi (A).* = **Aynı ifade**

- *Кълне като свекърва (SK).*

(Kılne kato svekırva) - Kaynana gibi lanet etmek.

- *Хубавата булка и под вето було е хубава (EU).*

(Hubavata bulka i pod veto bulo e hubava) – Güzel gelin peçe altında bile güzeldir.

- *Загубила булка черяслото, и го намерила зад вратата (EU).*

(Zagubila bulka çeryasloto, i go namerila zad vratata) – Gelin sopasını kaybetmiş, onu kapı arkasında bulmuş.

- *Харна мома, зла невеста (EU).*

(Harna moma, zla nevesta) – İyi kız, kötü gelin.

- *Мома гиздосия[55], булка поразия[56] (SK).*

(Moma gizdosiya, bulka poraziya) – Güzel kadın, kötü gelin.

- *Шета като булка без дарове (EU).*

(Şeta kato bulka bez darove) – Hediyesiz/çeyizsiz gelin gibi hizmet et.

→ Mallı gelin, gamlı gelin; malsız gelin, gamsız gelin (MY1). **= Farklı ifade**

- *Булка се купува, дете не може (EU).*

(Bulka se kupuva, dete ne moje) – Gelin satın alınır, çocuk alınmaz.

- *Хвърлила си булото (EU).*

(Hvırlila si buloto) – Peçesini atmış (Durulmaktan, sessiz durmaktan vazgeçmiş genç gelin).

---

[55] Гиздосия (Gizdosiya): Güzel kadın anlamında kullanılan bir kelimedir (SK). O yüzden "güzel" olarak çevrilmiştir.

[56] Поразия (Poraziya): Yaramaz, sorunlu, deli anlamında kullanılan bir kelimedir (SK). O yüzden sadece "kötü" olarak çevrilmiştir.

- *Мързеливата булка срещу празник се познава (EU).*

(Mırzelivata bulka sreştu praznil se poznava) – Tembel gelin bayrama karşı tanınır/belli olur.

- *Живеят като снаха и свекърва (MGKK).*

(Jiveyat kato snaha i svekırva) – Gelin-kaynana gibi yaşamak (Sürekli tartışmak).

Türkçe örnekler:

→ *Acemi gelin kendime çeki düzen vereyim derken, düğün bayram sıvışır (MY1).*

→ *Ağlamış bulunduk, gelin de olamadık (MY1).*

→ *Allı gelin olmuş, pullu evlenmiş (MY1).*

→ *Canı oynamak istemeyen gelin "Yerim dar" demiş (MY1).*

→ *Çingene kızından gelin olmaz (MY1).*

→ *Deli kız deli gelin olur (MY1).*

→ *Eskimedik bez, gelin olmadık kız olmaz (MY1).*

→ *Gelin ayağından, çoban değneğinden belli olur (MY1).*

→ *Her gelin baş bağlar, ama kaynanasının başına benzemez (MY1).*

→ *Kaynana dinsiz, gelin dilsiz olur (MY1).*

→ *Kaynanasız gelin, tasmasız nalın (MY1).*

→ *Gelin duvağından belli olur (MY1).*

→ *Mallı gelin, gamlı gelin; malsız gelin, gamsız gelin (MY1).*

→ *Tavuk var kazdan güzel, gelin var kızdan güzel (MY1).*

→ *Yeni gelin gibi kızarır (MY1).*

→ *Ekmek ekmeğin mayası, gelin kaynananın dayası (MY1).*

→ *Gelin çiçek, her dediği gerçek; kaynana yılan, her dediği yalan (MY1).*

→ *Lambayı almadan camına bak, gelini almadan huyuna bak (MY1).*

→ *Kendi başını bağlamayan, gelin başı bağlayamaz (MY1).*

→ *Ananın dediği dağa taşa, gelinin dediği gele başa (MY1).*

→ *Sevilmeyen gelinin selamı yanlış gelir (MY1).*

→ *Gelinin dini yok, kaynananın imanı (MY1).*

→ *Gelin bildiğini işler, kaynana dudağını dişler (MY1).*

→ *Gelin kaynana toprağından yaratılmış (MY1).*

→ *Kaynana gelinin altın duvağıdır (MY1).*

→ *Kaynana pamuk ipliği olup raftan düşse gelinin başını yarar (MY1).*

→ *Ananın kızı kötü olmaz, kaynananın gelini iyi (olmaz) (MY1).*

→ *Kaynananın iyisi kırk arşından kuyusu (MY1).*

→ *Kavgasız evin kaynanası (MY1).*

→ *Yeni gelin gibi oturmak (A).*

→ *Gelin arabasına atlamak (MY2). (Yaratılan güzel şartlardan emek vermiş gibi faydalanmak).*

→ *Gelin güvey olmak (MY2). (Karşısındakinin nasıl karşılayacağını düşünmeden bir işi olup bitmiş sayarak sevinmek).*

→ *Gelin odası gibi (MY2). (Özenle süslenmiş).*

→ *Gelin ata bindi ya nasip! (ATS).*

→ *Gelin teli (ATS).*

→ *Gelin parası (ATS).*

→ *Gelin altın taht (kürsü) getirmiş, çıkmış (üstüne) kendisi oturmuş (ATS).*

→ *Kaynana öcü, oğlu cici (ÖAA1).*

Her iki kültürün de ifadeleri incelendiğinde "geline" karşı olumsuz bir tavır görülmektedir. Kaynanaların gelinler üzerinde hakimiyet kurmaya çalışması her iki kültürde de aynı şekilde yer almaktadır. Bulgarca söylemlerde özellikle güzel ve iyi olan kadınların kötü gelin olduğu yönünde anlatımlar bulunmaktadır. "*Çirkin gelin ev toplar, güzeli ise şenlik toplar", "Nazlı gelin kaynanasına hürmet etmez", "İyi kız, kötü gelin", "Güzel kadın, kötü gelin"* atasözlerinde bu bakış açısı görülmektedir. Gelinlerin genel olarak tembel olduğunu belirten ifadeler de mevcuttur. *"Tembel gelin bayrama karşı tanınır/belli olur"* atasözü bu bakış açısını yansıtmaktadır. "*Her kaynana kendi gelininden nefret eder"* atasözünde ise kaynanaların gelinlere karşı olan olumsuz bakışı açısı görülmektedir. Bu olumsuz tavır "*Gelin-kaynana gibi yaşamak"* deyiminde de yer almıştır. Sürekli tartışma halinde olmak anlamına gelen bu deyim, gelin ve kaynananın anlaşma derecesini ortaya çıkarmaktadır.

Türkçe ifadeler incelendiğinde gelin-kaynana çekişmesinin değişik bakış açılarını görmek mümkündür. Kullanılan söylemler Bulgarlara göre daha fazladır. "*Kaynana dinsiz, gelin dilsiz olur", "Gelinin dini yok, kaynananın imanı", "Kaynana*

pamuk ipliği olup raftan düşse gelinin başını yarar", "Ananın kızı kötü olmaz, kaynananın gelini iyi (olmaz)", Gelin bildiğini işler, kaynana dudağını dişler" atasözlerinde aradaki çekişme görülmektedir. Ancak "*Kaynanasız gelin, tasmasız nalın", "Gelin kaynana toprağından yaratılmış", "Kaynana gelinin altın duvağıdır"* ifadelerinde ise her ne kadar aralarında çekişme olsa da kaynana ve gelinin nasıl bir bütün oluşturdukları ve aralarındaki dayanışma ortaya çıkmaktadır. Ayrıca kızların eskiden çok genç yaşta evlendikleri ve gelin olarak gittikleri ailenin büyüğü olarak kaynanaları tarafından yetiştirildikleri düşünülürse *"Gelin kaynana toprağından yaratılmış"* ifadesi oldukça anlam kazanmaktadır.

1.7.2 Damat

Örnekli Modern Bulgar Sözlüğü'ne[57] göre "damat"; Ebeveynler, kardeşler ve akrabalarına göre kızın eşi. Türk Dil Kurumu'nun Büyük Sözlüğü'nde[58] yer alan anlamına göre "damat"; 1- Evlenmekte olan bir erkeğe, evlenme töreni sırasında verilen ad, güveyi. 2. Bir kızın ailesinden olan büyüklere göre kızın kocası, güveyi.

Bulgarca örnekler:

- *По-добре е да седиш на синово бунище, отколкото на зетьово огнище (SK).*

(Po-dobre e da sediş na sinovo bunitse, otkolkoto na zetövo) - Damadın ocağındansa, oğulun çöplüğünde oturmak daha iyidir.

→ *Ананın dostu damat, babanın dostu evlat (MY1).* **= Farklı ifade**

- *Зет син не става, нито снаха – дъщеря (SK).*

(Zet sin ne stave, nito snaha – dışterya) - Damattan oğul, gelinden kız olmaz.

---

[57] Стоян Буров, Валентина Бонджолова, Мария Илиева, Пенка Пехливанова, *Съвременен Тълковен Речник на Българския Език с Приложения*, Gaberoff, Трето Издание, София, 2001, страница: 265, дума: зет

[58] Türk Dil Kurumu Büyük Sözlüğü: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5ba3e3987c9a82.10708465, kelime: damat

- *Зет като мед, син като пелин (SK).*

(Zet kato med, sin kato pelin) - Damat bal, oğul pelindir.

- *Зетьова подкрепа – върбов огрев (SK).*

(Zetöva podkrepa – vırbov ogrev) - Damadın desteği, söğüt odunudur.

Türkçe örnekler:

→ *Eşeğin yoksa damadın da mı yok? (A).*

→ *Gelin kötü çıkarsa anası, damat (oğlan) kötü çıkarsa babası (MY1).*

→ *Kız evlendikten sonra çok damat bulunur (MY1).*

Yapılan incelemelerde "damat" unsuru için Bulgarca anlatımların Türkçeye kıyasla daha keskin ve sert olduğu görülmüştür. Kaynana-gelin çekişmesi gibi damat üzerinde kurulan "el/yabancı olma" baskısı Bulgar kültüründe daha baskındır. Ancak damat için kullanılan ifadelerin kaynana tarafından mı yoksa kayınpeder tarafından mı kurulduğu tespit edilememektedir. Kayınpeder ile ilgili net ifadelere rastlanmamaktadır. Ancak şöyle bir tespit yapmak gerekirse; Türk kültüründe Anadolu'da baskın gelin-kaynana çekişmesine benzer Trakya bölgesinde damat-kaynana çekişmesi görülmektedir. Bu çekişmenin yansımasına atasözleri ve deyimlerde rastlanmamaktadır. Ancak Trakya bölgesine ait türkü ve halk şarkılarında bu yansımayı görmek mümkündür. Bu nedenle, "damat" ile ilgili söylemleri ele alarak, bunların genel olarak kaynana tarafından söylendiğini de varsayarak, daha yoğun bir şekilde Trakya bölgesinde görülen damat-kaynana çekişmesinin, Bulgar kültüründeki damat-kaynana çekişmesi ile kültürel bir etkileşim sonucu olduğunu düşünebiliriz. Trakya'da yaşayan halkın çoğunluğunun Bulgaristan göçmeni olmaları bu etkileşimi düşündürmektedir. Çünkü Anadolu'da kadın evlenince oğlanın evine gelin olarak gitmekte, doğal olarak evin iç reisi olan kaynana ile görüş ve işleyiş farkları anlaşmazlıklara da kaynaklık etmektedir. Oysa Trakya'da Anadolu'dan farklı olarak çoğunlukla eşi vefat eden kız anası oğlunun değil kızının evine yerleşmekte ya da oğlan eğer evlendiğinde kızın babası ağabeyi yoksa kızın annesiyle aynı evde oturmaya razı olmakta, bir nevi içgüveysi olmayı daha kolay kabul etmektedir. Bunun

sebebi olarak da Trakya bölgesinin (sadece Türk sınırları değil, Bulgar sınırları içerisinde kalan bölge de dahil olarak) uzun yıllar savaş durumunda olmaları, hane reisi olan erkeklerin savaştan dönemedikleri durumlarda damatların hane başına geçmeleri nedeniyle bu tercihlerin yaşam tarzına dahil olduğu düşünülmektedir.

Damat "elin oğlu" ve işe yarayan, ağır işler için kullanılabilecek kişidir. Çok fazla örnek bulunamasa da, bulunan örnekler doğrultusunda bu bakış açısı desteklenmektedir. Bulgar kültürüne göre damada geline de olduğu gibi olumsuz bir bakış açısı vardır. "*Damadın ocağındansa, oğulun çöplüğünde oturmak daha iyidir", "Damattan oğul, gelinden kız olmaz", "Damadın desteği, söğüt odunudur"* ifadelerinde bu bakış açısı görülmektedir. Ancak bir atasözünde "*Damat bal, oğul pelindir"* şeklinde olumlu bir bakış açısı da ortaya çıkmıştır.

Türkçe söylemlerde ise "damat" için çok örnek bulunmasa da *"Eşeğin yoksa damadın da mı yok?"* ifadesi ile damadın işe yararlığı ya da kimsenin yapmak istemeyeceği angarya işlere koşturması gösterilmektedir. Tespit edilen diğer ifadeler ise sadece içerisinde "damat" geçen ifadelerdir.

1.7.3 Kayınpeder

Örnekli Modern Bulgar Sözlüğü'ne[59] göre "kayınpeder"; Eşlerden birine göre diğer eşin babası. "*Свекър (svekır)"* kelimesi çoğunlukla kadının eşinin babası için kullanılmaktadır. Erkeğin eşinin babası için söylenen kelime "*тъст (tıst)"* kelimesidir. Bu kelime için yapılan araştırmalarda herhangi bir atasözüne rastlanmamıştır. Türk Dil Kurumu'nun Büyük Sözlüğü'nde[60] yer alan anlamına göre "kaynata"; Kocaya veya kadına göre birbirlerinin babası, kayınbaba, kayınpeder.

Türk Dil Kurumuna göre "kayınpeder" ve "kayınbaba" kelimelerinin anlamında sadece "kaynata" yazdığı için anlam bakımından kaynata kelimesinin

---

[59] Стоян Буров, Валентина Бонджолова, Мария Илиева, Пенка Пехливанова, *Съвременен Тълковен Речник на Българския Език с Приложения*, Gaberoff, Трето Издание, София, 2001, страница 800, дума: свекър

[60] Türk Dil Kurumu Büyük Sözlüğü: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5bb0e466d9f437.65126692, kelime: kaynata

tanımının yapılması uygun görülmüştür. Bulgarca atasözleri ya da deyimlerde kaynatayı tanımlayan ifadelere rastlanmamıştır.

Türkçe örnekler:

→ *Gelin övünür, kaynata dövünür (MY1).*

→ *Ben istemez miyim kaynatam kasap ola, kaynanam hamamcı ola (MY1).*

Türkçe ifadelerde de kaynatayı tanımlayan ya da hane içerisindeki varlığı belirten kesin ve net söylemler bulunmamaktadır. Sadece gelin tarafından kaynata için söylenmiş ifadeler mevcuttur.

1.8 Diğer Akrabalar

Örnekli Modern Bulgar Sözlüğü'ne[61] göre "akraba"; kişilere göre kan bağı bulunan kimseler. Türk Dil Kurumu'nun Büyük Sözlüğü'nde[62] yer alan anlamına göre "akraba"; 1- Kan bağıyla birbirine bağlı olan kimseler.

Akrabalık ilişkileri de toplumun yapısı açısından önemlidir. Bir insanın soyunu, nereden ve kimlerden geldiğini belirler. Bu nedenle, atasözleri ve deyimlerdeki akrabalık ifadeleri de incelenmiştir. Bulgarca atasözlerinde elti, görümce gibi akrabalık ilişkilerine rastlanmamış, amca ve teyzenin nadir olarak kullanıldığı tespit edilmiştir.

Bulgarca örnekler:

- *Цял град да те гони, един роднина да те не гони (SK).*

(Tsyal grad da te goni, edin rodnina da te ne goni) - Seni bütün şehir kovalar ama bir akraba kovalamaz.

→ *Akrep etmez akrabanın akrabaya ettiğini (MY1).* **= Tersini ifade**

---

[61] Стоян Буров, Валентина Бонджолова, Мария Илиева, Пенка Пехливанова, *Съвременен Тълковен Речник на Българския Език с Приложения*, Gaberoff, Трето Издание, София, 2001, страница 781, дума: роднина

[62] Türk Dil Kurumu Büyük Sözlüğü: https://translate.google.com/#bg/en/Kan%20ba%C4%9F%C4%B1yla%20birbirine%20ba%C4%9Fl%C4%B1%20olan%20kimseler, kelime: akraba

- *Роднина – клин на ръкав (SK).*

(Rodnina – klin na rıkav) - Akraba münasebetsizdir.

→ *Adamın gözünü akrabalar çıkarır (MY1).* **= Farklı ifade**

- *Чуждица не е своица (SK).*

(Çujditsa ne e svoitsa) - Yabancı kendinden değildir.

→ *Akraba olsa da düşman, yabancıdan ehven (MY1).* **= Tersten ifade**

- *Кръвта вода не става (SK).*

(Krıvta voda ne stave) - Kan su olmaz.

→ *Kan su olmaz (MY1).* **= Aynı ifade**

- *Лоши сме си, ама наши сме си (SK).*

(Loşi sme si, ama naşi sme si) - Kötüyüz ama yine de biziz.

- *Свой своего и да не люби, длъжен е за него да се губи (SK).*

(Svoy svoego i da ne lyubi, dlıjen e za nego da se gubi) - Kendinden olanı sevmez ama onu kaybetmek daha zordur.

- *И за кучето питат от какъв род е (SK).*

(İ za kuçeto pita tot kakıv rod e) - Köpeğe de cinsinin ne olduğu sorulur.

- *Дето отида, лельо, все ме бият (BGW).*

(Deto otida, lelö, vse me biyat) – Nereye gidersem, teyzecim, beni hep döverler (Gittiği yerde başını belaya sokan kişi).

- *Чичо скруч (F).*

(Çiço Skruç) – Varyemez Amca.

- *Леля ми си, лелке — пак да ми си леля (BGW).*

(Lelya mi si, lelke – pak da mi si lelya) – Teyzem teyzemdir, ama yine de benim teyzemdir.

Türkçe örnekler:

→ *Akraba gelmeye gelmeye yad olur, yad gele gele akraba (MY1).*

→ *Dayım adam olmadıkan sonra ha şehirli olmuş ha köylü (MY1).*

→ *Dokuz bacanak bir çavdar gölgesinde eğlenir (MY1).*

→ *Elti eltiden kaçar, görümceler bayrak açar (MY1).*

→ *Et ile tırnak arasına girilmez (MY1).*

→ *Faydasız hısımdansa, faydalı hasım yeğdir (MY1).*

→ *Görümce, yüzünü görmeyim ölünce (MY1).*

→ *Teyze ana yarısıdır (MY1).*

→ *Ağaç düşse de yakınına yaslanır (MY1).*

→ *İnanma dayına, ekmek al yanına (MY1).*

→ *Uzayan kol bizden yana (A).*

Bulgarca atasözlerinde akrabalık ilişkilerinin daha sağlam, daha değerli olduğu görülmektedir. *"Seni bütün şehir kovalar ama bir akraba kovalamaz", "Yabancı kendinden değildir", "Kan su olmaz", "Ne olursak olalım, biz bizeyiz", "Kötüyüz ama yine de biziz", "Kendinden olanı sevmez ama onu kaybetmek daha zordur"* ifadelerinde akrabalara karşı olan bakış açısı anlaşılmaktadır. Her ne olusa olsun, aralarında ne yaşanırsa yaşansın, akrabalar arasındaki ilişkilerin değeri bu anlatımlarla belirtilmektedir. Olumsuz bakış açısı ise sadece *"Akraba münasebetsizdir"* atasözünde görülmektedir.

Türkçe ifadelerde ise Bulgarca ifadelerin tersi olarak "akraba" kavramı olumsuz bir bakış açısına sahiptir. *"Akraba gelmeye gelmeye yad olur, yad gele gele akraba", "Dayım adam olmadıktan sonra ha şehirli olmuş ha köylü", "Faydasız hısımdansa, faydalı hasım yeğdir", "İnanma dayına, ekmek al yanına"* atasözlerinde de görüldüğü gibi "akrabalar" güvenilmez kişilerdir. Hatta "el" olan kişiler bile akrabadan daha güvenilir konuma geçebilirler. Buna rağmen az da olsa olumlu bakış açısına sahip anlatımlar da yer almaktadır. *"Et ile tırnak arasına girilmez", "Ağaç düşse de yakınına yaslanır"* atsözleri bu olumlu bakış açısını göstermektedir.

1.9 Bulgarcada Akrabalık Terimleri

Toplumun en küçük yapı taşının aile olduğu bilinmektedir. Çekirdek aile diye tabir edilen çemberde anne, baba ve çocuklar yer almaktadır. Ancak bu çember çocukların evlenmesi ve onların da çocuk sahibi olması ile birlikte genişlemekte ve aile fertleri arasındaki iletişim de hitap şekillerini çeşitlendirmektedir.

Türk toplumunda aile yaşantısının genişliği genel bilgi olarak hafızalarda bulunmaktadır, ancak bu tez ile atasözleri ve deyimlerin incelenmesinde de bu çeşitlilik kanıtlanmıştır. Hala, dayı, elti, görümce gibi aile fertlerinin atasözlerinde yer aldığı tespit edilmiştir. Örneğin İngilizcede "aunt" kelimesi hem "hala" hem de "teyze" için kullanılmaktadır. Aynı şekilde "uncle" kelimesi hem "amca" hem de "dayı" için kullanılmaktadır. Bu başlık altında ise aile fertleri çeşitliliğinin Bulgarca'da nasıl yer aldığını inceleyeceğiz. Çünkü tespit edilen atasözleri ve deyim ifadelerinde Bulgarların da Türkler kadar aile bağlarının sıkı olduğu anlaşılmıştır. Anne, baba, çocuk ve kardeş tanımları diğer başlıklar altında verilmiştir. Burada sadece geniş aile fertleri yer almaktadır. Türkçe'de verilen isimler ise cümle sonunda "=" işareti ile eşleştirilmiştir.

Bulgarca'da aile fertlerine hitap şekilleri[63]:

- Тъст (tıst) : Eşinin (kadın eşin) babası; bölgelere göre "дядо (peder)" ve "бабалък (babalık[64])" da deniliyor. = **Kayınpeder/Kaynata.**
- Тъща (tışta) : Eşinin (kadın eşin) annesi; bölgelere göre "майка (anne)" de deniliyor. = **Kayınvalide/Kaynana.**
- Свекър (svekır): Eşinin (erkek eşin) babası; bölgelere göre "татко (baba)" da deniliyor. = **Kayınpeder/Kaynata.**
- Свекърва (svekırva): Eşinin (erkek eşin) annesi; bölgelere göre "майко (anne)" de deniliyor. = **Kayınvalide/Kaynana.**
- Зет (zet): Kızının/kız kardeşinin kocası. = **Damat.**
- Снаха (snaha): Oğlunun/erkek kardeşinin eşi. = **Gelin.**

[63] Bu başlık altındaki bilgiye 13.01.2019 tarihinde https://www.hera.bg/s.php?n=3313 site adresinden erişim sağlanmıştır.

[64] Бабалък (babalık) kelimesi Türkçe'den geçmiştir. Bu bilgiye 13.01.2019 tarihinde https://www.t-rechnik.info/search site adresinden erişim sağlanmıştır.

- Сват (svat): Çocuğun eşinin babası. = **Dünür.**
- Сватя (svatya): Çocuğun eşinin annesi. = **Dünür.**
- Чичо (çiço): Babanın erkek kardeşi ya da erkek cinsiyetinden en yaşlı akraba. = **Amca.**
- Леля (lelya): Babanın ya da annenin kız kardeşi ya da kadın cinsiyetinden en yaşlı akraba. **= Hala.**
- Вуйчо (vuyço): Annenin erkek kardeşi ya da (bazı yörelerde) halanın/teyzenin eşi. **= Dayı.**
- Тетка (tetka) (yöresel): Annenin kız kardeşi. = **Teyze.**
- Стринка (strinka): Babanın erkek kardeşinin (yani amcanın) eşi. **=Yenge.**
- Калеко (kaleko) (Batı Bulgaristanda – Лелинчо (Lelinço)): Babanın kız kardeşinin (yani halanın) eşi. Batı Bulgaristanda annenin kızkardeşinin de eşi. = **Enişte.**
- Вуйна (vuyna): Annenin erkek kardeşinin (yani dayının) eşi. **= Yenge.**
- Тетинчо (tetinço): Annenin kız kardeşinin (yani teyzenin) eşi. **= Enişte.**
- Свако (svako): Annenin ya da babanın kız kardeşinin eşi, yani Kaleko, Lelinço ve Tetinço yerine de kullanılır. Esas olarak Doğu Bulgaristan'da kullanılır. **= Enişte.**
- Племенник (plemennik): Kendi (ya da eşinin) kız kardeşinin/erkek kardeşinin oğlu. **= Yeğen.**
- Племенничка/племенница (plemenniçka/plemennitsa): Kendi (ya da eşinin) kız kardeşinin/erkek kardeşinin kızı. **= Yeğen.**
- Братовчед (bratovçed): Erkek cinsiyetinden aynı kuşaktaki kişi. **=Kuzen.**
- Първи братовчед (pırvi bratovçed): Ebeveynlerin erkek/kız kardeşinin oğlu. = **Birinci kuşak kuzen.**
- Втори братовчед (vtori bratovçed): Ebeveynlerin birinci kuşak/kuzenlerinin oğlu. = **İkinci kuşak kuzen.**
- Братовчедка (bratovçedka): Kadın cinsiyetinden aynı kuşaktaki kişi. **=Kuzen.**
- Първи братовчедка (pırvi bratovçedka): Ebeveynlerin erkek/kız kardeşinin kızı. **= Birinci kuşak kuzen.**
- Втори братовчедка (vtori bratovçed): Ebeveynlerin birinci kuşak/kuzenlerinin kızı. = **İkinci kuşak kuzen.**
- Девер (dever): Erkek eşin erkek kardeşi. **= Kayınbirader.**

- Шурей (şurey): Kadın eşin erkek kardeşi. = **Kayınbirader.**
- Балдъза (baldıza): Kadın eşin kız kardeşi. = **Baldız.**
- Зълва (zılva): Erkek eşin kız kardeşi: = **Görümce.**
- Баджанак (bacanak): Baldızın eşi (yani kadın eşin kız kardeşinin eşi) – iki kız kardeşin eşleri birbirinin bacanağıdır. = **Bacanak.**
- Етърва (etırva): Kayınbiraderin eşi (erkek eşin erkek kardeşinin eşi) – iki erkek kardeşin eşleri birbirinin eltisidir. = **Elti.**
- Шуренайка (şurenayka): Kayınbiraderin eşi (kadın eşin erkek kardeşinin eşi). = **Yenge (Tanım olarak "yenge" kullanılabilir ancak Türkçe'de genel olarak isim ile hitap edilmektedir).**

İncelemeler sonucunda Bulgarların da Türkler gibi geniş bir aile bağına sahip oldukları görülmektedir. Hatta Bulgarlar Türklerden farklı olarak erkek ve kadının soyları için ayrı isimler de kullanmaktadırlar. Türklerde eşler birbirlerinin ailesine seslenmek için aynı kelimeleri kullanırken, Bulgarcada kelime farklılıkları ortaya çıkmaktadır. Ancak "baldız, bacanak" gibi bazı isimleri de Türklerden aldıkları görülmektedir.

1.10 Öksüz /Yetim Çocuk

Örnekli Modern Bulgar Sözlüğü'ne[65] göre "öksüz"; ebeveynleri (ya da bir ebeveyni) ölmüş olan çocuk. Türk Dil Kurumu'nun Büyük Sözlüğü'nde[66] yer alan anlamına göre "öksüz"; 1. Anası veya hem anası hem babası ölmüş olan (çocuk).

Bulgarca sözlük taraması yapıldığında öksüz ve yetim için "сирак(sirak)" kelimesinin ortak olarak kullanıldığı görülmüştür. Türk Dil Kurumu'nun Büyük Sözlüğü'nde[67] yer alan anlamına göre "yetim"; babası ölmüş olan (çocuk), babasız.

---

[65] Стоян Буров, Валентина Бонджолова, Мария Илиева, Пенка Пехливанова, *Съвременен Тълковен Речник на Българския Език с Приложения*, Gaberoff, Трето Издание, София, 2001, страница 821, дума: сирак

[66] Türk Dil Kurumu Büyük Sözlüğü: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5ba4b6f11c6387.52883534, kelime: öksüz

[67] Türk Dil Kurumu Büyük Sözlüğü: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5baa283d601a18.87403101, kelime: yetim

"Öksüz" ve "yetim" çocukların toplumda nasıl görüldüğü ile ilgili olarak her iki kültürdeki ifadeler taranmıştır.

Bulgarca örnekler:

- *Сирачето само си обрязва пъпа (PS).*

(Siraçeto samo si obryazva pıpa) – Öksüz göbeğini kendi keser.

→ *Öksüz çocuk göbeğini kendi keser (MY1).* **= Aynı ifade**

- *Сирацки хак не зимай (PS).*

(Siratski hak ne zimaj) – Yetimin hakkını kış uykusuna yatırma (bekletme).

→ *Yetimin hakkı yerde kalmaz (A).* **= Tersten ifade**

Türkçe örnekler:

→ *Alçak eşek binmeye kolay, öksüz çocuk (uşak) dövmeye kolay (MY1).*

→ *Haddini bilmeze haddini bildirmek öksüze kaftan giydirmek gibidir (MY1).*

→ *Öksüzü seven çok olur, amma eline beş para veren olmaz (MY1).*

→ *Öksüzün alnına güneş doğmaz (MY1).*

→ *Öksüzün öğünü birdir (MY1).*

→ *Öksüzün şeytanı çok olur (MY1).*

→ *Yetim başı kaldıracağına, yılan başı kaldır (MY1).*

→ *Yetim başı tutacağına domuz başı tut (MY1).*

→ *İyilik etme yetime, büyür de kor g..üne (MY1).*

Her iki kültürün atasözleri ve deyimleri incelendiğinde, Bulgarca ifadelerde az örnek tespit edilmiştir. Tespit edilen "*Öksüz göbeğini kendi keser" ve "Yetimin hakkını kış uykusuna yatırma (bekletme)"* söylemlerinde ise yetimlerle ilgili olarak onların yalnızlıkları ve haklarının önemi ortaya çıkmaktadır.

Türkçe atasözleri ve deyimlerinin incelenmesinde öksüz ve yetim ayrımı ortaya çıkmaktadır. "*Alçak eşek binmeye kolay, öksüz çocuk (uşak) dövmeye kolay"* söyleminde öksüzlerin kimsesizliğinden kaynaklı olarak ezilebilecekleri anlaşılmaktadır. "*Haddini bilmeze haddini bildirmek öksüze kaftan giydirmek gibidir"* ifadesinde öksüz ile ilgili benzetme yapılsa da, öksüze yardım edilmesinin önemi

vurgulanmaktadır. *"Öksüzü seven çok olur, amma eline beş para veren olmaz"* anlatımı ile herkesin bir öksüze acıyabileceği ama kimsenin yardım etmeye kalkışmayacağı anlatılmaktadır. *"Öksüzün alnına güneş doğmaz"* ve "*Öksüzün öğünü birdir"* atasözlerinde ise öksüzün kısmetsizliği ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak, Türkçe anlatımlarda öksüzlerin kimsesiz, yalnız ve kısmetsiz oldukları ortaya çıkmaktadır.

Yetimler için yapılan anlatımlar öksüzlerden farklıdır. *"Yetim başı kaldıracağına, yılan başı kaldır", "Yetim başı tutacağına domuz başı tut", "İyilik etme yetime, büyür de kor g..üne"* ifadelerinde yetimlerin dışlanması, onların kötü olduğu, nankör oldukları gibi olumsuz tavırlar ortaya çıkmaktadır.

2. BÖLÜM: TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ

Pasin'e göre her toplumda kadın ve erkek imajı farklıdır. Kadınların ve erkeklerin toplum içerisinde nasıl davrandıkları, nasıl giyindikleri, alışkanlıkları, uğraşıları sosyokülterel yapı kendi içerisinde değişebilir. Cinsiyetlerin statüleri kültürel olarak farklılık gösterir. Biyolojik cinsiyet doğa tarafından, toplumsal cinsiyet, toplumsal ilişkilerin sonucu olarak toplum tarafından oluşturulmaktadır. Bunun sonucunda da toplumsal iş bölümü ortaya çıkmaktadır. [68]

2.1 Kadın

Örnekli Modern Bulgar Sözlüğü'ne[69] göre "kadın"; 1- Erkek cinsiyetinin karşıtı olan yetişkin kişi. Türk Dil Kurumu'nun Büyük Sözlüğü'nde[70] yer alan anlamına göre "kadın"; 1- Erişkin dişi insan, hatun, hatun kişi, zen, erkek veya adam karşıtı. 2- Analık veya ev yönetimi bakımından gereken erdemleri olan.

Pasin'e göre toplumsal cinsiyette kadın, üretken olma özelliği ile toprakla bir tutulur. Üretimde yer aldıkları sürece önem kazanmış ve değer görmüşlerdir, ancak yine de ikinci planda kalmışlardır. Bunun sebebi ise üretim araçlarının her daim erkekler tarafından etkin bir şekilde kullanılması olarak görülmektedir. Kadın erkekten daha geri planda kalmış, üretim faaliyetlerindeki rolleri nedeni ile erkek kadından daha güçlü konuma geçmiştir. Çoğu kültürde kadın pasif, erkek aktif rolde görülmektedir. Bu kalıp yargılar ise kültürlerin yüzyıllar boyunca oluşturdukları geleneklerin sonucunda ortaya çıkmıştır. Kadına yüklenen anne ve eş olma rolü ile birlikte ondan anaç, şefkatli ve sevgi dolu olması beklenmektedir.[71]

---

[68] Gizem Pasin, *Sosyal Psikolojik Açıdan Toplumsal Cinsiyet ve Atasözleri: Erkek Egemen Cinsiyetçiliğin Türk Atasözlerine Yansıması,* Yüksek Lisans Tezi, T.C Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, Mersin, 2017, s.9

[69] Стоян Буров, Валентина Бонджолова, Мария Илиева, Пенка Пехливанова, Съвременен Тълковен Речник на Българския Език с Приложения, Gaberoff, Трето Издание, София, 2001, страница 204, дума: жена

[70] Türk Dil Kurumu Büyük Sözlüğü: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5ba40af0dad4b6.67970302, kelime: kadın

[71] Gizem Pasin, *Sosyal Psikolojik Açıdan Toplumsal Cinsiyet ve Atasözleri: Erkek Egemen Cinsiyetçiliğin Türk Atasözlerine Yansıması,* Yüksek Lisans Tezi, T.C Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, Mersin, 2017, s.12

Kadın, toplumda bağlayıcı bir unsurdur. Ailedeki rolü de bu yüzden önemlidir. Ancak, hem Bulgarca hem de Türkçe ifadeler incelendiğinde "kadın" için iki farklı durumun ortaya çıktığı gözlenmiştir. Birincisi, kadının doğduğu andan doğurduğu ana kadar olan dönemdir. İncelenen ifadelerin genelinde bu dönemde "kadınlar" ile ilgili olarak yapılan gözlemlerin oldukça çeşitli ve çoğunlukla olumsuz olduğu gözlenmiştir. İkincisi ise, doğurduktan sonraki dönemdir. Yani, anneliğe adım attığı ve kutsallığa eriştiği dönemdir. Genelleme yapmak gerekirse, incelenen atasözleri ve deyim ifadeleri neticesinde, bir kadının anne olana kadar geçirdiği dönemde genellikle bir "şeytan" olarak algılandığı görülmüştür.

Bulgarcada kadına yüklenen ve olumsuz anlam taşıyan ifadeler:

a.) Kötülük:

- *Лоша жена-звяр вирел (EU).*

(Loşa jena – zvyar vırel) – Kötü kadın yırtıcı hayvan gibidir.

- *Зла жена – бясна свиня (EU).*

(Zla jena – byasna svinya) – Kötü kadın öfkeli domuz gibidir.

- *Празна жена – сама злина (EU).*

(Prazna jena – sama zlina) – Boş kadın kötülüğün kendisidir.

- *Лоша жена – вечна мъка (EU).*

(Loşa jena – veçna mıka) – Kötü kadın ebedi üzüntüdür.

- *Жена, огън и море да не срещаш по-добре (BGW).*

(Jena, ogın i more da ne sreştaş po-dobre) - Kadın, ateş ve deniz ile karşılaşman pek iyi olmaz.

→ *Deniz kadın gibidir, aldanmak olmaz (MY1).* **= Benzer ifade**

- *Игра с чужда жена, в къщата ти главня (PS).*

(İgra s çujda jena, v kıştata ti glavnya) - Yabancı bir kadınla oyna, evin yansın.

Bu söylemlerde kadının kötülüğü, tehlikeli olmasıyla eş değer olarak ortaya çıkmaktadır. Hatta *"Kadın, ateş ve deniz ile karşılaşman pek iyi olmaz"* ifadesine dayanarak, Türkler gibi asıl yaşam alanları dağlar olan Bulgarların denize de "tekin olmayan bir nesne" olarak baktıklarını söyleyebiliriz.

b.) Gevezelik:

- *Бърблавица жена е като празна воденица (EU).*

(Bırblavitsa jena e kato prazna vodenitsa) – Geveze kadın boş değirmen gibidir.

- *Турчин побратим не хващай, на жена тайныти си не казвай (EU).*

(Turçin pobratim ne hvaştay, na jena taynıti si ne kazvay) – Türk'ü kardeş belleme, bir kadına sırrını verme.

→ *Kadına, çocuğa, sarhoşa sırrını açma (MY1).* = **Farklı ifade**

- *Жената не казва сал което не знай (BGW).*

(Jenata ne kazva sal koeto ne znay) - Kadın sadece bilmediği şeyi söylemez.

Bu ifadelerde ise kadının boş konuşan olma özelliği görülmektedir. Çok konuşuyor olmasının yanı sıra kendisine verilen sırları açığa çıkarmasının da altı çizilmektedir.

c.) İş görmezlik/Tembellik:

- *Жени мързеливи — деца въшливи (BGW).*

(Jeni mırzalivi – detsa vışlivi) - Tembel kadının, bitli çocukları olur.

- *Пипкавата жена въшки я ядат (MGKK).*

(Pipkavata jena vışkı ya yadat) – Yavaş kadını bitler yer.

- *Мързеливата жена по комшиите преспива (EU).*

(Mırzelivata jena po komşiite presliva) – Tembel kadın komşuda uyur.

- *Развявам поли (EN).*

(Razvalyam poli) – Etek sallamak (Boş boş gezmek).

Bu ifadelerde de kadının tembelliğine yönelik çıkarımlar yapılmaktadır. Buradaki tembellik kavramından, ekonomik olarak çalışmıyor olması değil, ev işlerini yerine getirmiyor olması kastedilmektedir. Ancak ekonomik olarak çalışkanlık-tembellik konusunda da öğüt veren bir atasözü bulunmaktadır:

- *Сиромашията се бои да влезе у работлива жена (MGKK).*

(Siromaşiyata se boi da vleze u rabotliva jena) – Yoksulluk, çalışkan bir kadına gelmekten korkar.

Bu atasözü ile kadınların çalışıyor olması ya da çalışkanlığı durumunda yoksulluk çekmeyecekleri anlatılmaktadır. Buradan da kadının aile içerisindeki ekonomik durumunun da ev işlerinde çalışkan olması gerektiği kadar önemli olduğu ve evin geçimine katkı sağladığı anlaşmaktadır.

d.) Aptallık:

- *Жена и сдран калпак лесно се добиват (BGW).*

(jena i sıdran kalpak lesno se dobivat) - Kadın ve yırtık kalpak kolay elde edilir.

- *Мъж с мустаци и жена с гърди не се учат (PS).*

(Mıj s mustatsi i jena s gırdi ne se uçat) - Bıyıklı erkekten ve göğüslü kadından akıl alınmaz.

- *Хубава мома, ама ум няма (PS).*

(Hubava moma, ama um nyama) - Kadın güzel ama aklı yok.

→ *Saçı uzun aklı kısa (MY2).* **= Benzer ifade**

Bu anlatımlarda kadının kolay elde edilebilecek kadar aptal olduğu, kolay kandırılabildiği, aklını kullanamadığı belirtilmektedir.

e.) İsraf:

- *Жената знае „дай мъжо“, а не „дай боже“ (BGW).*

(Jenata znae “day mıjo”, a ne “day boje”) - Kadınlar “ver kocacığım” demeyi bilir, “ver tanrım” demeyi değil.

- *Жената е най-скъпата покъщнина (BGW).*

(Jenata e nay-skıpata pokıştnina) - Kadın en pahalı eşyadır (Sürekli yeni şeyler almak istemesi).

Bu söylemler az olsalar da, kadınlar için yüklenen olumsuz ifadelere örnektirler. Kadınların sürekli yeni şeyler istedikleri, mevcut olanları israf ettikleri, ellerindekinin kıymetini bilmedikleri sonucunu sergilemektedir.

f.) Kurnazlık:

- *Което дяволът не може, вика жената да го направи (BGW).*

(Koeto dyavolıt ne moje, vika jenata da go napravi) - Şeytanın yapamadığını, ağlayan kadın yapar.

- *Парите излъгват жената, а жената — мъжа (BGW).*

(Parite izlıgvat jenata, a jenata – mıja) - Para kadını, kadın kocasını aldatır/kandırır.

- *Женски език от турска сабя по-остър (BGW).*

(Jenski ezik ot turska sabya po-ostır) - Kadın dili Türk kılıcından daha keskindir.

- *Жена мъжа не бие, а накарва го по волята и ходи (EU). – Kadın erkeği dövmez, ama istediğini yaptırır ve gider.*

Kadınların aptal olduğunu gösteren ifadelerden daha çok olarak kurnazlıkları ile ilgili olanları mevcuttur. Kadın aklının tehlikeli olduğu ve istedikleri herşeyi yaptırabilecekleri zekaya sahip oldukları bu ifadelerden anlaşılmaktadır.

Diğer olumsuz ifadeler:

- *Жена и кокошка синор нямат (BGW).*

(Jena i kokoşka sinor nyamat) - Kadın ve tavuk için çit yok.

- *Жена мъжа толкоз помни, колкото ври отнето гърне (EU).*

(Jena mıja tolkoz pomni, kolkoto vri otneto gırne) – Tencere kaynadığı sürece kadın kocasını hatırlamaz.

- *Мъж гледа на жена лицето, а жената между ръцете на мъжа (PS-389).*

(Mıj gleda na jena litseto, a jenata mejdu rıtsete na mıje) – Erkek kadının yüzüne bakar, kadın erkeğin parmaklarının arasına.

- *Жената си давам, коня си не давам! (MGKK).*

(Jenata si davat, konya si ne davat) – Karını ver, atını verme.

- *Боже, пази от туна беда, от пияна жена и от бясна свиня (MGKK). (Boje, pazi ot tuna beda, ot pyana jena i ot byasna svinya) – Tanrı, belalı Tuna'dan, sarhoş kadından ve öfkeli domuzdan korusun.*

- *Мъжка Драгана (F).*

(Mıjka Dragana) – Erkek Dragana[72].

→ *Erkek Fatma (kaba saba, erkek gibi görünen kadın).*

- *Жена без мъж като кон без юзда (EU).*

(Jena bez mıj kato kon bez yuzda) – Erkeksiz kadın, dizginsiz at gibidir.

[72] Dragan: "Sevgili, sevilen" anlamına çekilen genel bir Slav unsurundan türemiş, erkeklere verilen popüler bir Sırp-Hırvat isimdir. Kadınlar için kullanılan formu Dragana'dır. Bu bilgiye https://en.wikipedia.org/wiki/Dragan adresinden, 19.03.2018 tarihinde ulaşılmıştır. Ancak vikipedi erişim engelinden dolayı sadece aramada çıkan açıklama kısmında yazan bilgi kullanılabilmiş, İngilizce'den çeviri yapılmıştır.

- *Жената от закон не отбира, а от дърво повече отбира (EU).*

(Jenata ot zakon ne otbira, a ot dırvo poveçe otbira) – Kadın kanundan anlamaz ama odundan çok iyi anlar.

→ *Kadının sırtından sopayı, karnından sıpayı eksik etmeyeceksin (A).* = **Benzer ifade**

- *Жената е като нога на стола, един извади, друг тури (EU).*

(Jenata e kato noga na stola, edin izvadi, drug turi) – Kadın sandalyenin ayakları gibidir, biri çıkar biri takılır.

→ *Kadın erkeğin elinin kiri (A).* = **Farklı ifade**

- *Волята развaля добра жена (EU).*

(Volyata razvalya dobra jena) – İrade/heves iyi kadını bozar.

Kategorilendirilmeyen bu atasözlerinde ise kadınların çeşitli olumsuz özellikleri vurgulanmaktadır. *"Kadın ve tavuk için çit yok"* sözü kadınların sınır tanımadıkları; *"Tencere kaynadığı sürece kadın kocasını hatırlamaz"* ifadesinde kadının ev geçiminde kocasından beklentisi ve bu beklentinin karşılanıp karşılanmadığına göre kocasına olan tavrı; *"Erkek kadının yüzüne bakar, kadın erkeğin parmaklarının arasına"* söyleminde erkeklerin güzelliğe, kadınların ise paraya önem verdikleri; *"Karını ver, atını verme"* ifadesinde ise kadının bir at kadar değeri olmadığı; *"Tanrı, belalı Tuna'dan, sarhoş kadından ve öfkeli domuzdan korusun"* sözünde kadının tehlike derecesi; *"Erkeksiz kadın, dizginsiz at gibidir"* anlatımında kadının başında bir erkek bulunması gerektiği, aksi takdirde hayırlı işler yapmayacağı; *"Kadın kanundan anlamaz ama odundan çok iyi anlar"* ifadesinde kadının dövülerek yola sokulabileceği; *"Kadın sandalyenin ayakları gibidir, biri çıkar biri takılır"* atasözünde kadınların "biri gider biri gelir" mantığıyla kolayca gözden çıkarılabileceği anlaşımaktadır.

Türkçe olumsuz anlam taşıyan ifadeler:

→ *Acele eden kadın kıçsız uşak doğurur (MY1).*

→ *Kadın aklı gah uzalır, gah kısalır (MY1).*

→ *Kadın erkeğin elinin kiri (MY1).*

→ *Kadın sopayı kocasına eliyle verir (MY1).*
→ *Kadın şerri şeytanın şerrine eşittir (MY1).*
→ *Kadın şeytana pabucunu ters giydirir (MY1).*
→ *Kadın şeytana pabuç diker (MY1).*
→ *Deniz kadın gibidir, aldanmak olmaz (MY1).*
→ *Düşman uyumaz, kadın unutmaz (MY1).*
→ *Kadın ağızlı (MY2).*
→ *Saçı uzun aklı kısa (MY2).*
→ *Kadının şamdanı altın olsa mumu dikecek erkektir (ÖAA1).*
→ *Kadın kocasının çarığı, anasının sarığıdır (ÖAA1).*
→ *Kadın erkeğin şeytanıdır (ÖAA1).*
→ *Kadınlar hamamına dönmek (ÖAA2).*
→ *Gökyüzünde düğün var deseler, kadınlar merdiven kurmaya kalkar (NKFU-A).*

Ayrıca, Türkçe'de evlilik için uygun görülen kadınların idealliğini belirten ifadeler de mevcuttur:

→ *Tarlayı düz al kadını kız al (A)*
→ *Tarlayı taşlı yerden kızı kardaşlı yerden (A)*

Türkçe olumsuz ifadelerde de "kadın"ın şeytan olduğu vurgulanmaktadır. Aynı zamanda erkeğin kadına üstünlüğü de belirtilmektedir. *"Kadın erkeğin elinin kiri", "Kadın sopayı kocasına eliyle verir", "Kadının şamdanı altın olsa mumu dikecek erkektir", "Kadın kocasının çarığı, anasının sarığıdır"* atasözlerinde bu üstünlük görülmektedir. *"Kadın aklı gah uzalır, gah kısalır", "Saçı uzun aklı kısa"* gibi Türkçe olumsuz ifadelerde de kadının aptallığı belirtilmektedir. *"Kadın şerri şeytanın şerrine eşittir", "Kadın şeytana pabucunu ters giydirir", "Kadın şeytana pabuç diker", "Kadın erkeğin şeytanıdır"* sözlerinde kadının şeytanla eş değer olduğu gösterilmektedir. Erkeğe yapılan benzetmelerin incelemesinde "şeytana" hiç rastlanmamıştır. Şeytani kötülük sadece kadına yüklenmiştir.

Dikkat çeken bir başka husus ise, Bulgarca ifadelerde sarhoş kadın ile ilgili atasözünün bulunmasıdır.

- *Боже, пази от туна беда, от пияна жена и от бясна свиня (MGKK). (Boje, pazi ot tuna beda, ot pyana jena i ot byasna svinya) – Tanrı, belalı Tuna'dan, sarhoş kadından ve öfkeli domuzdan korusun.*

- *Виното и баба подмладява (BGW).*
(Vinoto i baba podmladyava) – Şarap büyükanneyi bile gençleştirir.

Oysaki Türkçe atasözlerinde yapılan incelemelerde kadınların sarhoş olması ile ilgili bir ifadeye rastlanmamaktadır. Özellikle atasözünün anlamına bakıldığında, sarhoş bir kadının yarattığı durum daha da dikkat çekicidir. Zaten şeytan olarak görülen kadının, sarhoş hali ile daha tehlikeli bir hale gelebileceğini belirtmektedir. *"Şarap büyükanneyi bile gençleştirir"* ifadesinde ise şarap içenin büyükanne olduğu varsayılarak, ona neşe kattığı görülmektedir. Aynı söylemin "dede" için söylenmiş olanı olsa da, bu ifade ile bir kadın olarak büyükannenin de şarap içebileceği anlaşılmaktadır.

Bulgarca ifadelerde dikkat çeken bir diğer husus kadınların tehlikeli olduğunu belirtirken kullanılan bazı anlatımlarda yapılan Türk benzetmesidir. Tespit edilen iki atasözünde de, kadınların güvenilmezliği ve tehlikeli oluşu "Türk"lerle özdeş olarak belirtilmiştir. Bu nedenle, bu ifadelerin Osmanlı egemenliği sırasında ya da sonrasında oluşturulduğu düşünülebilir. Oysa Türk atasözleri ve deyimlerinde Bulgarlara herhangi bir atıfa rastlanmamaktadır.

- *Турчин побратим не хващай, на жена тайныти си не казвай (EU).*
(Turçin pobratim ne hvaştay, na jena taynıti si ne kazvay) – Türk'ü kardeş belleme, bir kadına sırrını verme.

- *Женски език от турска сабя по-остър (BGW).*
(Jenski ezik ot turska sabya po-ostır) - Kadın dili Türk kılıcından daha keskindir.

Tabi ki "kadın" için sadece olumsuz anlatımlar yoktur. Kadını öven sözlere rastlamak da mümkündür. Ancak sayıca bakıldığında olumsuz ifadeler, olumlu ifadelerden daha fazla görünmektedir.

Bulgarca olumlu örnekler:

- *Който иска жена без кусур, без жена оставя (EU).*

(Koyto iska jena bez kusur, bez jena ostavya) – Kusursuz kadın isteyen, kadınsız kalır.

→ *Kadı kızında bile kusur olur (NKFU-A).* = **Farklı ifade**

- *Честта е като жена (EU).*

(Çestta e kato jena) – Bir kadın gibi onurlu.

- *От първа жена, първи залък и първи сън по-благо няма (MGKK).*

(Ot prıvna jena, prıvni zalık i prıvni sın po-blago nyama) – İlk kadın, ilk lokma ve ilk rüyadan daha iyisi yoktur.

- *Добра жена без работа не ходи (PS).*

(Dobra jena bez rabota ne hodi) - İyi kadın işsiz gitmez (durmaz).

Olumsuz anlatımlar olumlu anlatımlardan çok olsa da, kadınların önemini vurgulayan ifadeler de önemlidir. Benzetme yapmak için kullanılan *"Bir kadın gibi onurlu"* ifadesi kadınların onurlu olduklarını ve onların onurunun benzetme olarak kullanılabileceğini göstermektedir.

Türkçe olumlu örnekler:

→ *Adam sel, kadın göldür (MY1).*

→ *Toprak kadın gibidir; kendine karşı ne korkak, ne de kaba davranılmasını istemez (MY1).*

→ *Kadın erkeğin eşidir, evinin güneşidir (MY1).*

Güzel ya da beğenilen bir kadın için kullanılan Bulgarca ifadeler/benzetmeler:

- *Тънка като топола (SK).*

(Tınka kato topola) – Kavak gibi ince.

- *Напъпила като цвете (SK).*

(Napıpila kato tsvete) – Çiçek gibi tomurcuklanmış.

- *Сякаш че е капка (SK).*

(Syakaş çe e kapka) – Damla gibi.

→ *Su damlası gibi kız (A).* = **Benzer ifade**

- *Красиво като на картинка (SK).*

(Krasivo kat ona kartinka) – Resim kadar güzel.

→ *Tablo gibi (A).* = **Benzer ifade**

- *Хубава като златна ябълка (SK).*

(Hubava kato zlatna yabılka) – Altın elma kadar güzel.

- *Дали си от бога паднала, или си в градинка никнала? (SK).*

(Dali si ot boga padnala, ili si v gradinka niknala?) –
Tanrı'nın bir lütfu musun, yoksa bahçedeki bir çiçek mi?

- *Хубавата мома слънчевите лъчи надгрява (SK).*

(Hubavata moma slınçevite lıçi nadgryava) – Isıtan güneş ışığı kadar güzel kadın.

- *Хубава като пукал (SK).*

(Hubava kato pukal) – Gelincik kadar güzel.

Güzel kadına olan yaklaşımlarda kullanılan benzetmeler çeşitli olarak kullanılmış ve güzel kadının değerini ortaya koymuştur. Kullanılan kavak, çiçek, elma, resim, su damlası, güneş gibi benzetmeler doğanın güzelliklerinin kadın üzerine yansıtılmasıdır. İnsanı hayran bırakan bu güzellikler kadınla özdeşleştirilmiş ve onu tanımlamak için kullanılmıştır.

Güzel kadını iğnelemek için kullanılan Bulgarca benzetmeler:

- *Дълбока вода брод няма, хубава мома род няма (SK).*

(Dılboka voda brod nyama, hubava moma rod nyama) – Derin suda geçit yok, güzel kadında soy yok.

- *Хубостта не се яде, само с очи се гледа (SK).*

(Hubostta ne se yade, samo s oçi se gleda) – Güzellik yenmez, sadece gözle izlenir.

- *Хубавица пазар събира, грозотия къща върти (SK).*

(Hubavitsa Pazar sıbira, grozotiya kışta vırti) – Güzel pazar toplar, çirkin eve döner.

- *Хубава жена – много познайници (SK).*

(Hubava jena – mnogo poznaynıtsi) – Güzel kadın, çok tanıdık.

- *Мома наглед като тиква на плет (SK).*

(Moma nagled kato tikva na plet) – Çitteki kabak gibi görünen kadın.

- *Хубавина хляб не дава (SK).*

(Hubavina hlyab ne dava) – Güzellik ekmek vermez.

→ *Güzellik karın doyurmaz (A).* = **Benzer ifade**

- *Мома гиздава, глава гнидава*

(Moma gizdava, glava gnidava) – Güzel kadın, bitli kafa.

- *Прилича на оскубана врана*

(Priliça na oskubana vrana) – Yolunmuş kargaya benziyor

→ *Yolunmuş tavuğa dönmek (A).* = **Benzer ifade**

Bulgarca söylemlerde her ne kadar güzel kadın için doğanın hayranlık uyandırıcı unsurları benzetme olarak kullanılmış olsa da, bir erkek için güzel olan kadından, onun başkalarının da dikkatini çekeceği endişesiyle korkmak daha gereklidir. Bu da anlaşılan o ki savunma mekanizmasıyla güzel kadının erkekler

tarafından iğnelenmesi ve kötülenmesine yol açmaktadır. *"Derin suda geçit yok, güzel kadında soy yok"* sözünde güzel kadının doğurduğu çocuktan hayır gelmeyeceği ya da aile geçmişinin iyi olmadığı belirtilmektedir. Bu anlatımın hangi durum için geçerli olduğu belirtilmese de, her iki durumda da iğneleme söz konusudur. *"Güzel pazar toplar, çirkin eve döner", "Güzel kadın, çok tanıdık"* ifadelerinde güzel olan kadının etrafında çok insan olabileceği, eğlence düşkünü olduğu belirtilmektedir. *"Güzellik yenmez, sadece gözle izlenir", "Güzellik ekmek vermez", "Güzel kadın, bitli kafa"* ifadelerinde güzelliğin ev çekip çevirmek için yeterli olmadığı vurgulanmaktadır. Ayrıca güzel kadın tembellikle bağdaştırılmıştır.

Türkçe deyimlerin incelemesinde ise kadın için yapılan olumlu ya da olumsuz benzetmelerde "etek ve saç" kelimelerinin sıklıkla kullanıldığı görülmüştür.

Örnekler:

→ *Eteği düşük (ATS2): Kendine bakmayan, üstüne başına dikkat etmeyen, pasaklı kadın.*

→ *Eteği belde (ATS2): Çalışkan becerikli kadın.*

→ *Eteğini göstermez (ÖAA2): Erkeklerden uzak durur, namusunu korumada çok titiz.*

→ *Eteği savruk (MY3): Dağınık, düzensiz, bozucu, kırıcı.*

→ *Eteği temiz (MY3): Namuslu, iffetli, dürüst.*

→ *Eteğini lekelemek (MY3): Namusunu kirletmek*

→ *Etek açmak (MY3): Namuslu olmaktan çıkmak.*

→ *Eksik etek (MY3): Her zaman güçsüz sayılan kadın.*

→ *Saçı arkasından çekilmek (MY3): Bir yerden ayrılan kadının arkada bıraktığı, ilgilenmesi gereken kimseler bulunmak.*

→ *Saçı buçuk (MY3): Kadın için kullanılan bir ifade.*

→ *Saçı el elinde (MY3): Kendi başına hareket etmekten yoksun; başkasına tabi, başkasının emrinde, başkasının etkisi altında, kocalı kadın.*

→ *Saçı uzun, aklı kısa (MY3): Düşüncesi kıt, aptal kadın.*

Kullanılan bu benzetmeler hem olumlu hem de olumsuz olarak kadını nitelendiren ifadelerdir.

2.2 Erkek

Örnekli Modern Bulgar Sözlüğü'ne[73] göre "erkek"; 1- Kadın cinsiyetinin karşıtı olan yetişkin kişi. Türk Dil Kurumu'nun Büyük Sözlüğü'nde[74] yer alan anlamına göre "erkek"; 3- Yetişkin adam, bay, er kişi, kadın karşıtı.

Pasin'e göre erkek ve kadınların davranış şekilleri içerisinde yer aldıkları toplum tarafından öngörülen davranış modellerine göre şekillenir. Toplum tarafından erkeğe verilen rol onu ideal olma konusunda zorlamakta ve toplumun beklentilerini yüksek tutmaktadır. Türk aile yapısı içerisinde, hanede kararlar baba tarafından verilir, babanın otoritesi hakimdir [75].

Toplumun bir diğer yapı taşı da erkektir. Avcı-toplayıcı dönemlerden itibaren ailenin koruyucusu, bakıcısı, geçimi sağlayan, eve yemek getiren, tehlikelere karşı kol kanat geren erkek, toplumun varlığını sürdüren önemli bir roldedir. Bu nedenle Bulgarca ve Türkçe atasözleri ve deyimler incelenerek erkeğin toplumdaki rolü ve toplumun erkeğe bakış açısı araştırılmıştır. Yapılan bu incelemede Bulgarcada erkeklerle ilgili ifadelerin kadınlar kadar fazla olmadığı görülmüştür. Erkeklerle ilgili ifadelerin sınıflandırması da kadınlara göre azdır.

Bulgarca örnekler:

a.) Sarhoşluk

- *Ходи пиян и залян, па на работа да ще Господ (EU).*

(Hodi piyan i zalyan, pa na rabota da şte gospod) - Kör kütük sarhoş gezer, ama iş yerinde Tanrı kesilir.

b.) Tembellik

- *Хайдутин майка не храни (EU).*

---

[73] Стоян Буров, Валентина Бонджолова, Мария Илиева, Пенка Пехливанова, *Съвременен Тълковен Речник на Българския Език с Приложения*, Gaberoff, Трето Издание, София, 2001, страница 467, дума: мъж

[74]Türk Dil Kurumu Büyük Sözlüğü: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5ba40cee0cd3e3.80270190, kelime: erkek

[75] Gizem Pasin, *Sosyal Psikolojik Açıdan Toplumsal Cinsiyet ve Atasözleri: Erkek Egemen Cinsiyetçiliğin Türk Atasözlerine Yansıması,* Yüksek Lisans Tezi, T.C Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, Mersin, 2017, s.10

(Haydutin mayka ne hrani) - Haydutu annesi beslemez.

- *Отишъл да оре, ралото си забравил (MGKK).*

(Otişıl da ore, raloto si zabravil) - Tarlayı sürmeye gitti, pulluğunu unuttu.

- *Клисав мъж жена не храни (MGKK).*

(Klisav mıj jena ne hrani) - Hantal adamı kadın beslemez.

- *За две жени мъж станал, а нож не похванал (MGKK).*

(Za dve jeni mıj stanal, a noj ne pohvanal) – İki kadın için erkek olur, bir bıçak eline almaz.

- *За работа — дете, а за самун — мъж (MGKK).*

(Za rabota – dete, a za samun – mıj) - İşe gelince çocuk, somuna gelince erkek.

Bu ifadelerde erkeklerin tembelliği ekonomik olarak alınmıştır. Çalışmayan, başkalarından bir şey bekleyen erkekleri nitelemektedirler.

c.) Beceriksizlik

- *Мъж като лайно на дъжд (EU).*

(Mıj kato layno na dıjd) – Bok yağmuru gibi erkek (beceriksiz).

d.) Çalışkanlık

- *Силният мъж преполовява дните си (MGKK).*

(Silniyat mıj prepolovyava dnite si) - Güçlü adam günü yarılar (ikiye böler).

→ *Çalışana gün kısalır (MY1).* = **Farklı ifade**

Bu atasözü ile çalışan erkeğin önemi vurgulanmaktadır.

e.) Akıllılık/Zeki olmak

- *Умните мъже си почитат жените (EU).*

(Umnite mıje si poçitat jenite) – Akıllı erkek eşini onurlandırır.

f.) Zenginlik

- *Заможен мъж мъка не знае (EU).*

(Zamojen mıj mıka ne znae) – Zengin erkek keder bilmez.

İncelenmiş ancak kategorilendirilememiş Bulgarca ifadeler:

- *Мъжът е китюк на къщата (EU).*

(Mıjıt e kityuk na kıştata) – Erkek evinin kütüğüdür.

- *Времето не е за мъже (F).*

(Vremeto ne e za mıje) - Hava erkeğe göre değil (Hava soğuk ve rüzgarlı, kar fırtınası var).

- *Мъж на жена си* (F).

(Mıj na jena si) – Karısının erkeği (karısı tarafından yönetilen adam).

- *Мъжки разговор (F).*

(Mıjki razgovor) – Erkek sohbeti (Dürüst sohbet).

- *Мъж без жена е като гърне без ръчка (SK).*

(Mıj bez jena e kato gırne bez rıçka) - Kadınsız erkek kulpsuz çömleğe benzer.

→ *Erkeksiz kadın, gemsiz at olmaz (MY1).* = **Tersini ifade**

- *Мъжът се познава по жената (SK).*

(Mıjıt se poznava po jenata) - Erkek, kadınından tanınır.

- *Умните мъже си почитат жените (SK).*

(Umnite mıje si poçitat jenite) - Akıllı erkek kadınına saygı gösterir.

- *Работа без мъж, святкане без дъжд (SK).*

(Rabota bez mıj, svyatkane bez dıjd) - Erkeksiz iş, yıldırımsız yağmur gibidir.

Zayıf, güçsüz iradesiz görülen erkekler için kullanılan ifadeler:

- *Женска Опашка (EU).*

(Jenska Opaşka) – Kadın kuyruğu.

- *Женско Покрепало (EU).*

(Jensko Pokrepalo) – Kadın destekli (İçgüveyi).

- *Женска Тетка (EU).*

(Jenska Tetka) – Teyze kadın (Hiçbir şey yapmadan evde oturan erkek).

- *Женски Дойно (EU).*

(Jenski Doyno) – Doyno Kadın (Kadınların yaptıkları işle ilgilenen, onların işine karışan erkek).

→ *Elinin hamuru ile erkek işine karışma (A).* – **Tersten ifade**

- *Мамино Детенце (EU).*

(Mamino Detentse) – Anasının çocuğu (Şımarık, gevşek adam).

→ *Anasının kuzusu (A).* = **Benzer ifade**

- *Мамино Синче (EU).*

(Mamino Sinçe) – Anasının oğlu (İtaatsiz erkek).

→ *Anasının kuzusu (A).* = **Benzer ifade**

Bu olumsuz ifadelerde genellikle Türkçe olarak "kılıbık" tabiri kullanılan erkekler nitelendirilmiştir. Karısının sözünü dinleyen, kadınların işlerine karışan, tembel, şımarık ve itaatsiz erkekler bu ifadelerde ele alınmıştır.

Bulgarcada ailesine ve eşine bağlı erkekler için söylenen ifadeler:

- *Жена ми ми носи калпака (EU).*

(Jena mi mi nosi kalpaka) – Karım benim kalpağımı giyiyor.

- *Жена ме възсяда като кон (EU).*

(Jena me vızsyada kato kon) – Karım bana at gibi biniyor.

- *Който слуша жена си – дваж жена (EU).*

(Koyto sluşa jena si – dvaj jena) – Karısının sözünü dinleyen – iki kadın olur.

- *Мъж под чехъл (F).*

(Mıj pod çehıl) - Terlik altındaki adam (karısına koşulsuz itaat eden adam).

- *Оженен син е вече комшия (A).*

(Ojenen sin e veçe komşiya) – Evli erkek artık komşudur.

Bu ifadelerin çoğunluğu erkeklere olumsuz bir bakış açısı gibi görünse de, aslında evine ve karısına bağlı erkekleri nitlendirmek için kullanılmıştır.

Erkekleri tanımlamak için kullanılan olumlu benzetmeler:

- *Мъж като канара (F).*

(Mıj kato kanara) – Kaya gibi erkek (Büyük, uzun boylu erkek).

→*Kaya gibi (MY2). : Sağlam, güçlü kuvvetli* = **Benzer ifade** (Bu ifade aynı kelimeler ile oluşturulmuş olsa da anlam açısından sadece yakınlık göstermektedir. Bulgarca ifadede erkeğin fiziksel özelliğini anlatırken, Türkçe ifadede karakteri de anlatılmaktadır).

- *Мъжка дума (F).*

(Mıjka duma) – Erkek sözü (Güvenilir, sorumluluk içeren, dürüst söz).

→ *Erkek sözü (A).* = **Aynı ifade**

- *Мъж на място (F).*

(Mıj na myasto) – Yerinde adam (Erdem sahibi, güçlü, cesur erkek).

→ *Adam gibi adam (A).* = **Benzer ifade**

Beğenilen ya da beğenilmeyen erkek için kullanılan Bulgarca ifadeler:

- *Брада има и козата (SK).*

(Brada ima i kozata) – Keçide de sakal var.

- *Брада краси, брада грози (SK).*

(Brada krasi, brada grozi) – Sakal güzelleştirir, sakal çirkinleştirir.

- *Дебел като бъчва (SK).*

(Debel kato bıçka) – Varil gibi şişko.

- *Угоил се като дунавска свиня (SK).*

(Ugoil se kato dunavska svinya) – Tuna domuzu gibi besili.

- *Угоил се като ялова крава (SK).*

(Ugoil se kato Yalova krava) – Kısır inek gibi besili.

- *Прав като свещ (SK).*

(Prav kato sveşt) – Mum gibi düz.

- *Сух като чироз*

(Suh kato çiroz) – Çiroz gibi kuru.

→ *Çiroz gibi (A).* = **Aynı ifade**

- *С очи да го изпиеш (SK).*

(S oçi da go izpieş) – Gözlerinle onu içersin.

Benzetme yapılarak kurulan bu ifadelerde erkeklerin beğenilme ya da beğenilmeme durumları için keçi, Tuna domuzu, inek, çiroz gibi hayvanlar ve varil, mum gibi eşyalar kullanılmıştır. Anlaşılacağı üzere hem fazla kilolu erkekler hem de zayıf ve hatları olmayan erkekler beğenilmemektedir. Sakal ve bıyık bir erkeği güzelleştiren unsurlardır ama bakımsız olduklarında da tam tersi bir etki

yaratmaktadırlar. Beğenilen bir erkek için ise *"Gözlerinle onu içersin"* söylemi kullanılmaktadır.

Türkçe örnekler:

→ *Er ol, nefsini yen; bu da bir pehlivanlıktır (MY1).*

→ *Kahraman, er meydanından; korkak, evinden sorulur (MY1).*

→ *Kepenek altında er yatar (MY1).*

→ *Erkek koyun kasap dükkanına yakışır (ÖAA1).*

→ *Er olan ekmeğini taştan çıkarır (ÖAA1).*

→ *Erkeklik öldü mü? (ÖAA2): Haksızlığa karşı koymak, mertliği göstermek gerekiyor.*

→*Erkeklik sende kalsın (ÖAA2): Sen ağırbaşlılığını bozma, karşındakinin dengesizliğine uyma.*

→ *Erkek ol (MY3): Kendine güven.*

→ *Erkekliğe söz getirmemek/toz kondurmamak (MY3): Dürüstlük, mertlik ve yiğitliğe aykırı davranmamak, eleştiri kabul etmemek.*

→ *Erkekliğin soylu feragati (MY3): Kendi haklarından gönül tokluğu ile vazgeçme.*

→ *Erkeklik taslamak (ATS2).*

İncelenen Türkçe ifadelerde de erkeklerin nitelikleri benzetmeler ile kullanılmıştır. Ancak bu benzetmeler hayvan, eşya ya da doğaya ait güzelliklerle değil, yaşamdan örneklemelerle yapılmıştır.

3. BÖLÜM: YAŞAMSAL DÖNGÜ

Dünyanın kırılamaz döngüsünü oluşturan yaşam ve ölüm, var olan düzenin yönetilmesinin kilit noktasıdır. Bu çalışmada hayatın değişmez gerçeği olan ikiliye bakış açılarının da kültürel olarak farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Bir kültürün doğum ve ölüm olayını nasıl algıladığı yine kullandıkları atasözleri, deyimler ve kalıp ifadelerden anlaşılabilir. Ayrıca doğum ile ölüm arasında geçen yaşam süresinde insanın sağlıklı olması ya da hasta olması da hayata bakış açısını etkileyebilir. Çalışmanın bu bölümünde Bulgarca ve Türkçe atasözleri ve deyimlerin yanı sıra, insanların doğum, ölüm, hastalık ve sağlık olayında şükür ve temenniler için kullandıkları kalıp ifadeler de incelenmiştir. İnceleme sırasında "ölüm" ile ilgili ifadelerin "yaşam" ile ilgili ifadelerden daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

3.1 Hayat/Yaşam:

Örnekli Modern Bulgar Sözlüğü'ne[76] göre "hayat"; 1- Varlığın biyolojik formu ve gelişiminin belli bir aşamasında ortaya çıkan maddenin hareketli olma durumu. Türk Dil Kurumu'nun Büyük Sözlüğü'nde[77] yer alan anlamına göre "hayat"; 1- Canlı, sağ olma durumu.

Bulgarca örnekler:

- *Животът е като стълба – едни се качват, други слизат (А).*

(Jivotıt e kato stılba – edın se kaçvat, drugi slizat) - *Hayat merdiven gibidir – kimi çıkar, kimi iner.*

- *В живота никога не знаеш кой трън ще настъпиш (А).*

(V jivota nikoga ne znaeş koy trın şte nastypış) – Hayatta hangi dikene basacağını asla bilemezsin.

---

[76] Стоян Буров, Валентина Бонджолова, Мария Илиева, Пенка Пехливанова, *Съвременен Тълковен Речник на Българския Език с Приложения*, Gaberoff, Трето Издание, София, 2001, страница 206, дума: живот

[77] Türk Dil Kurumu Büyük Sözlüğü: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5bae96769e36b2.43040186, kelime: hayat

- *Живот, здраве и добра мисъл кога има човек, не му трябва много стока (SK).*

(Jivot, zdrave i dobra misıl koga ima çovek, ne mu tryabva mnogo stoka) – İnsan yaşam, sağlık ve iyi düşünceye sahip olduğunda daha fazla mülke sahip olmasına gerek yoktur.

- *Животът е като луна: кога пълен, кога празен (SK).*

(Jivotıt e kato luna: koga pılen, koga prazen) – Hayat ay gibidir: bazen dolu, bazen boş.

- *Който не се е родил, той няма да умре (SK).*

(Koyto ne se e rodil, toy nyama da umre) – Doğmayan ölmez.

→ *Anadan doğmak, ölmek içindir (MY1).* **= Tersten ifade**

- *На чужд гръб живот, затънял род (BGW).*

(Na çujd grıb jivot, zatıpyal rod) – El sırtında hayat, aptal soylar (Başkasının sırtından geçinenin soyu aptal olur).

- *Удари го на живот (BGW).*

(Udarı go na jivot) – Hayata vurmak (Günlük sorunları bırakıp neşeli olmaya başlamak).

- *Водя празен живот (F).*

(Vodya prazen jivot) – Boş bir hayat sürmek.

→ *Boş bir hayat (A).* **= Aynı ifade**

→ *Ha boşu boşuna geçmiş bir ömür, ha yanmadan yanıp kül olmuş kömür (MY1).* **= Farklı ifade**

- *Връщам живота (F).*

(Vrıştam jivoto) – Hayata geri dönmek.

→ *Hayata geri dönmek (A).* **= Aynı ifade**

- *Възкръсвам за живот (F).*

(Vızkrısvam za jivot) – Hayata döndürmek.

→ *Hayata döndürmek (A).* = **Aynı ifade**

- *Давам живот (F).*

(Davam jivot) – Hayat vermek.

→ *Hayat vermek (MY2).* = **Aynı ifade**

- *Горчив живот (F).*

(Gorçiv jivot) – Acı hayat.

- *Жаден за живот (F).*

(Jaden za jivot) – Hayata susamak (Yaşamak için güçlü istek duymak).

- *Живот на колела (F).*

(Jivot na kolela) – Tekerlek üstünde hayat (Sürekli hareket halinde, yolda olmak).

- *Живот на спартанец (F).*

(Jivot na spartanets) – Spartalı yaşamı (Çok ağır ve zor şartlarda yaşamak).

- *Кротък език е дърво на живота (F).*

(Krotık ezik e dırvo na jivoto) – Tatlı dil hayat ağacıdır (İyi ve sakin konuşma hayat uzatır).

- *Кучешки живот (F).*

(Kuçeşki jivot) – Köpek yaşamı (Birçok eksiklik ve ıstırapla yaşamak).

→ *Adem canı it canı (MY1).* = **Benzer ifade**

- *На два шамара живот (F).*

(Na dva şamara jivot) – İki şamarlık hayat(ı var) (Çok kırılgan, korkak, zayıf kişi).

→ *Bir sıkımlık canı var (A).* = **Farklı söylem**

- *Обръщам една страница от моя живот (F).*

(Obrıştam edna stranitsa ot moya jivot) – Hayatımın bir sayfasını çevirdim (Hayatımın, benim için önemli bir dönemini bitirdim).

→ *Yeni bir sayfa açmak (A).* = **Tersini ifade**

- *Давам път в живота (F).*

(Davam pıt v jivota) – Hayatta bir yol vermek (Birine hayatını geliştirme imkanı vermek).

→ *Yol göstermek (A).* = **Farklı ifade**

→ *Hayatını bir yola bağlamak (A).* = **Benzer ifade**

- *Пчелен живот (F).*

(Pçelen jivot) – Arı yaşamı (Tam olarak bölünmüş, organize edilmiş bir yaşam).

Bu ifadelerde hayatı tanımlama, ders çıkarılması gereken durumlar üzerinden yapılmıştır. "Hayat/yaşam" kelimesi genel olarak çeşitli durumları ifade etmekte kullanılmıştır. Yaşamın tanımı yapılmamış, ders çıkarılması gereken süreç ele alınmıştır.

Türkçe örnekler:

→ *Hayat akar suya benzer, durunca kokar (MY1).*

→ *Ne hayata güven, ne ölümden kork (MY1).*

→ *İnsan anasından bir kere doğar (MY1).*

→ *Az yaşa, çok yaşa, sonu ölümdür (MY1).*

→ *Beşikle mezar arasında atılmış ömür törpüsü (MY1).*

→ *Geçen ömür geri gelmez (MY1).*

→ *Yaşadıkça yaşamış, rim papaya*[78] *dönmüş (MY1).*

→ *Hayat güreşini tek başına kazanmak (ATS).*

→ *Hayata doymamak (ATS).*

→ *Hayatına bir yol bağlamak (ATS).*

[78] Rim papa: Roma papası.

Doğan biri için ya da birine uzun ömürlü olması temennisinde bulunmak için kullanılan Bulgarca kalıp ifadeler:

- *Честит рожден ден (A).*

(Çestit rojden den) – Doğum günün kutlu olsun.

→ *Doğum günün kutlu olsun (A).* = **Aynı ifade**

- *Аллах ти даде здраве и дълъг живот (A).*

(Allah ti dade zdrave i dılıg jivot) - Allah size sıhhat ve uzun ömür versin (Binbir gece masallarından).

→ *Allah uzun ömür versin (A).* = **Aynı ifade**

- *Да расте с майка и баща (A).*

(Da raste s mayka i başta) - Analı babalı büyüsün.

→ *Allah analı babalı büyütsün (A).* = **Aynı ifade**

- *Да доживееш внуки да видиш!* (A).

(Da dojiveeş vnuki da vidiş) – Torunlarını görene kadar yaşayasın.

→ *Allah torunlarını görmeyi nasip etsin (A).* = **Benzer ifade**

- *Да остареш, да побелееш като св. Никола! (F).*

(Da ostareeş, da poveleeş kato sv.Nikola) – Aziz Nikola gibi yaşlanıp ağarasın.

→ *Yaşadıkça yaşamış, rim papaya dönmüş (MY1).* = **Tersini ifade**

- *Бог да прости (A).*

(Bog da prosti) – Tanrı bağışlasın.

→ *Allah bağışlasın (A).* = **Aynı ifade**

İfadelerin incelemesinde dikkat çeken unsur "uzun süre yaşamaya" bakış açısıdır. Türkçe *"Yaşadıkça yaşamış, rim papaya dönmüş"* ve Bulgarca *"Aziz Nikola gibi yaşlanıp ağarasın"* söylemleri karşılaştırıldığı zaman din adamlarının uzun süre yaşadıkları düşüncesi görülmektedir. Ancak bu durum Türkçe ifadede olumsuz, Bulgarca ifadede olumlu olarak kullanılmıştır.

3.2 Ölüm

Örnekli Modern Bulgar Sözlüğü'ne[79] göre "ölüm"; 1- Hayatın sona ermesi. Türk Dil Kurumu'nun Büyük Sözlüğü'nde[80] yer alan anlamına göre "ölüm"; 1- Bir insan, bir hayvan veya bitkide hayatın tam ve kesin olarak sona ermesi.

Bulgarca örnekler:

- *Днеска човек се родил и гробът му се отворил (SK).*

(Dneska çovek se rodil i grobıt mu se otvoril) – Bugün bir insan doğdu ve onun mezarı açıldı ("Doğmayan ölmez" Bulgar atasözünün farklı ifade edilişi).

→ *Anadan doğmak, ölmek içindir (MY1).* **= Farklı ifade**

- *Човек с плач се ражда, с плач умира (SK).*

(Çovek s plaç se rajda, s plaç umira) – İnsan ağlayarak doğar, ağlayarak ölür.

- *Смърт без причина не става (SK).*

(Smırt bez priçina ne stava) – Sebepsiz ölüm olmaz.

→ *Sebepsiz ölüm olmaz (MY1).* **= Aynı ifade**

→ *Bahanesiz ölüm olmaz (MY1).* **= Benzer ifade**

- *Смърт се не лъже (SK).*

(Smırt se ne lıje) – Ölüm yalan söylemez.

→ *Doğru söyleyene ölüm yok (MY1).* = **Tersini ifade**

- *Смъртта не гледа млад ли си, стар ли си (SK).*

(Smırtta ne gleda mlad li si, star li si) – Ölüm genç misin yaşlı mısın diye bakmaz.

→ *Ölüm yaşa bakmıyor (A).* = **Benzer ifade**

---

[79] Стоян Буров, Валентина Бонджолова, Мария Илиева, Пенка Пехливанова, *Съвременен Тълковен Речник на Българския Език с Приложения*, Gaberoff, Трето Издание, София, 2001, страница 841, дума: смърт

[80] Türk Dil Kurumu Büyük Sözlüğü: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5bb0e49b7de474.72428324, kelime: ölüm

→ *Ölüm genç koca demez (MY1).* **= Benzer ifade**

- *Огън, вода и смърт хатър не гледат (MGKK).*

(Ogın, voda i smırt hatır ne gledat) – Ateş, su ve ölüm hatıra bakmaz.

- *Смъртта не пита чий син си (SK).*

(Smırtta ne pita çiy sin si) – Ölüm kimin oğlu olduğunu sormaz.

- *Кога човек умре, тогаз добър става (SK).*

(Koga çovek umre, tokaz dobır stava) – Bir insan öldüğünde, iyi bir şey olur.

- *Умирачката оправя всичко (SK).*

(Umiraçkata opravya vsiçko) – Ölen kişi herşeyi düzeltir.

- *Лежи на смъртен одър (SK).*

(Leji na smırten odır) – Ölümün yatağında yatmak.

- *Дните му са преброени (SK).*

(Dnite mu sa prebroeni) – Günleri sayılı.

- *Отиде на оня свят (SK).*

(Otide na onya svyat) – Öteki dünyaya gitti.

→ *Öteki dünyaya gitmek (A).* = **Aynı ifade**

- *Господ го прибра (SK).*

(Gospod go pribra) – Onu Tanrı aldı.

- *Склопи очи (SK).*

(Skluçi oçi) – Gözlerini kapamak.

→ *Gözlerini yummak (A).* **= Benzer ifade**

- *Бледен като смъртта (F).*

(Bleden kato smırtta) – Ölüm kadar sıcak.

→ Ölüm kadar soğuk (A). **= Tersini ifade**

- *Боря се със смъртта (F).*

(Borya se sıs smırtta) – Ölümle savaşmak.

- *Гледам смъртта в очите (F).*

(Gledam smırtta v oçite) – Ölümün gözlerine bakmak.

→ Ölüme meydan okumak (A). **= Farklı ifade**

→ Ölümle dans etmek (A). **= Farklı ifade**

- *Грозен като смъртта (F).*

(Grozen kato smırtta) – Ölüm kadar çirkin.

→ Ölüm kadar soğuk (A) **= Benzer ifade**

- *На смъртно легло съм (F).*

(Na smırtno leglo sım) – Ölümün yatağında.

→ Ölüm döşeğinde olmak **= Benzer ifade**

- *От майчината утроба до смъртта си (F).*

(Ot mayçinata utroba do smırtta si) – Ana rahminden ölüme kadar (Hayatı boyunca).

- *Подписвам си смъртната присъда (F).*

(Podpisvam si smırtnata prisıda) – Ölüm cezasını imzalamak.

→ Ölüm fermanını imzalamak (F). **= Benzer ifade**

- *След смърт покаяние (F).*

(Sled smırt pokayanie) – Ölümden sonra tövbe (Gereksiz, artık işe yaramayan).

- *На всяко зло смъртта му е цера (PS).*

(Na vsyako zlo mu e tsera) – Ölüm her kötülüğü düzeltir.

→ *Ölüden şeytan da el çeker (MY1).* = **Farklı ifade**

- *Смъртта виси на врата му (MGKK).*

(Smırtta visi na vrata mu) – Ölüm onun kapısına asılmış.

→ *Ölüm kapısına dayanmış (A).* = **Benzer ifade**

- *Върнал се от онзи свят (SK).*

(Vırnal se ot onzi svyat) – Öteki dünyadan geri döndü.

→ *Ölümden dönmek (A).* = **Farklı ifade**

- *Не е болка за умиралка (SK).*

(Ne e bolka za umiralka) – Ölü için ağrı yoktur.

- *Гърбицата само гробът я изправя (BGW).*

(Gırvitsata samo grobıt ya izpravya) – Kamburu sadece mezar düzleştirir.

→ *Kamburu ancak mezar düzeltir (A).* = **Aynı ifade**

- *Господ да те убие (A).*

(Gospod da te ubie) – Tanrı seni öldürsün.

→ *Allah canını alsın (A).* = **Benzer ifade**

- *Живите затварят очите на мъртвите, мъртвите отварят очите на живите (A).*

(Jivite zatvaryat oçite na mırtvite, mırtvite otvaryat oçite na jivite) – Yaşayanlar ölülerin gözlerini kaparlar, ölüler yaşayanların gözlerini açarlar

- *От земя сме и пак земя ще станем (BAK)*

(Ot zemya sme i pak zemya şte stanem) – Topraktanız ve yine toprak olacağız

→ *Topraktan geldik, toprağa gidiyourz (A).* = **Benzer ifade**

Bulgarca ifadelerin incelemesinde "ölüm" ile ilgili yapılan benzetmeler ve hangi durumlar için kullanıldığı yukarıda verilen örneklerle tespit edilmiştir.

Birinin ölümünü haber vermek için kullanılan Bulgarca deyimler:

- *Дойде моя час (VS).*

(Dojde moya ças) – Saatim geldi (Ölüm zamanı geldi).

→ *Vadesi dolmak (A).* = **Benzer ifade**

- *Затварям очи (A).*

(Zatvaryam oçi) – Gözünü kapamak.

→ *Hayata gözlerini kapamak (A).* = **Aynı ifade**

- *Склопвам очи (A).*

(Sklopvam oçi) – Gözlerini kapamak, yummak.

→ *Hayata gözlerini kapamak (A).* = **Aynı ifade**

Bulgarca *Gözünü kapamak* ifadesi hem ölüm için hem de görmezden gelinen durumlar için kullanılan bir deyimdir. Vera Samarcieva'nın kitabında bu ifade Türkçe *Gözünü Yummak* ve *Gözünü kapamak* ifadelerinin karşılığı olarak kullanılmıştır. Bulgarların en büyük ve geniş kapsamlı deyim sitesi Frazite.com'da ise anlam olarak "görmezden gelme" kullanılmıştır. Türkçe ifade olarak da her iki durumda da kullanılan bu ifadenin söyleyiş farkı vardır. *Gözünü kapamak* ve *gözlerini yummak* bir durumu görmezden gelmeyi; *hayata gözlerini kapamak* ve *hayata gözlerini yummak* birinin ölümünü haber vermede kullanılır. Google da yapılan araştırmada Bulgarca *Gözünü kapamak* deyiminin eş anlamlıları[81] bulunmuş ve aynı ifadenin iki durum için de kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu ifadeler arasından deyim olarak kullanılanlar aşağıda sıralanmıştır.

- *Преселвам се във вечността (A).*

(Preselvam se vıv veçnostta) – Sonsuzluğa göç etmek.

→ *Ebediyete intikal etmiş (HG).* = **Benzer ifade**

[81]Bu bilgiye 02.10.2018 tarihinde https://slovored.com/search/synonymous/%D0%B7%D0%B0%D1%82%D0%B2%D0%B0D1%80%D1%8F%D0%BC+%D0%BE%D1%87%D0%B8 sitesinden erişim sağlanmıştır.

- *Заспивам вечен сън (А).*

(Zaspivam veçen sın) – Sonsuz uykuya yatmak.

→ *Sonsuz uykuya dalmak (A).* **– Benzer ifade**

- *Отивам в гроба (А).*

(Otivam v groba) – Mezara gitmek.

- *Прощавам се с живота (А).*

(Proştavam se s jivota) – Hayattan bağışlanmak.

- *Напускам света (А).*

(Napuskam sveta) – Dünyadan ayrılmak.

→ *Aramızdan ayrılmak (A).* **= Benzer ifade**

- *Предавам богу дух (А).*

(Predavam bogu duh) = Tanrı'ya ruh vermek.

→ *Ruhunu teslim etmek (A).* **= Benzer ifade**

Bir insan öldüğünde onun arkasından ya da yakınlarına söylenen Bulgarca kalıp ifadeler:

- *Бог да го (я) прости (А).*

(Bog da go/ya prosti) – Tanrı onu affetsin.

→ *Allah rahmet eylesin (A).* **= Farklı ifade**

- *Моите съболезнования (А).*

(Moite sıboleznovaniya) = Başsağlığı dilerim.

→ *Başınız sağolsun* **= Benzer ifade**

- *Лека му пръст (А).*

(Leka mu prıst) - Huzur içinde yatsın.

→ *Nurlar içinde yatsın (A).* **= Benzer ifade**

- *Да бъде в рая (A).*

(Da bıde v raya) – Cennette olsun.

→ *Mekanı cennet olsun (A).* **= Benzer ifade**

Ölüm ile ilgili Türkçe örnekler:

→ *Ölümden öte yol gitmez, mezardan öte sal gitmez (MY1).*

→ *Ecelsize ölüm yok (MY1).*

→ *Hepsi yalan, ölüm gerçek (MY1).*

→ *Misafir ile ölüm gaipten gelir (MY1).*

→ *Ölüm bir kara devedir ki, herkesin kapısına çöker (MY1).*

→ *Ölüm dirim dünyası (MY1).*

→ *Ölüm ne bir soluk evvel gelir, ne bir soluk sonra (MY1).*

→ *Ne hayata güven, ne ölümden kork (MY1).*

→ *Her şeye çare bulunur, ölüme çare bulunur (MY1).*

→ *Ölümden öte köy yok (MY1).*

→ *Ölüme sevinilmez (MY1).*

→ *Ölüden şeytan da el çeker (MY1).*

→ *Ölüye gününde ağlarlar (MY1).*

→ *Ölenle (birlikte) ölünmez (ÖAA1).*

→ *Ölme bayılmaya benzemez (ÖAA1).*

→ *Ölüm ile öç alınmaz (ÖAA1).*

→ *Ölümü gören hastalığa razı olur (ÖAA).*

→ *Ölümü gösterip sıtmaya razı etmek (A).*

→ *Ecel olup karşısına çıkmak (MY2) (Meydan okumak).*

→ *Ecel şerbeti içmek (MY2) (Ölmek).*

→ *Ecel teri dökmek (MY2) (Aşırı korku, heyecan gibi sebeplerle terlemek).*

→ *Eceli çağırmak (MY2) (Öleceği yere gitmek).*

→*Eceli gelmek (MY2) (Doğal olmayan bir etkenle ölmek ya da öldürülmek).*

→*Eceline susamak (ÖAA2) (Ölmesine sebep olacak davranışlarda bulunmak).*

→ *Eceli kişnemek (A) (Ölmesine sebep olacak davranışlarda bulunmak).*

→ *Ölmek var, dönmek yok (ÖAA2) (Bir işi neye mal olursa olsun yapmak).*

→ *Ölü gözü gibi (ÖAA2) (Çok sönük).*

→ *Ölüm Allah'ın emri (ÖAA2) (Herkes ölecek).*
→ *Ölümle burun buruna gelmek (ÖAA2) (Ölüm tehlikesiyle çok yakından karşılaşmak).*
→ *Ölümü göze almak (ÖAA2).*

Ölüm ile ilgili Türkçe ifadeler incelendiğinde, Bulgarca ifadelere kıyasla daha net tanımlar bulunduğu görülmektedir. Bulgarca anlatımlarda "ölüm" kelimesi kullanılarak yapılan benzetmelerin bulunduğu, Türkçe anlatımlarda ise hem "ölüm" için kullanılan ifadeler olduğu, hem de "ölüm" kelimesi ile yapılan benzetmeler olduğu görülmektedir. *"Ölümden öte yol gitmez, mezardan öte sal gitmez", "Hepsi yalan, ölüm gerçek", "Misafir ile ölüm gaipten gelir", "Ölüm bir kara devedir ki, herkesin kapısına çöker", "Ölüm ne bir soluk evvel gelir, ne bir soluk sonra", "Her şeye çare bulunur, ölüme çare bulunur", "Ölümden öte köy yok"* söylemleri "ölümü" tanımlamak için kullanılmaktadır. Ölümün gerçekliği, sonsuzluğu, nihai son olduğu, kesinliği bu ifadelerde tanımlanmaktadır.

Birinin ölümünü anlatmak için kullanılan Türkçe deyimler:
→ *Eceli gelmiş (HG).*
→ *Vadesi yetmiş (HG).*
→ *Ebediyete intikal etmiş (HG).*
→ *Gözlerini bu dünyaya kapamış (HG).*
→ *Gözlerini yummuş (A).*
→ *Son nefesini vermiş (HG).*

Bir insan öldüğünde onun arkasından ya da yakınlarına söylenen Türkçe kalıp ifadeler:
→ *Allah rahmet eylesin (A).*
→ *Başın sağolsun (A).*
→ *Mekanı cennet olsun (A).*
→ *Nurlar içinde yatsın (A).*
→ *Allah kalanlara sabır versin (A).*
→ *Ruhu şad olsun (A).*

3.3 Sağlık

Örnekli Modern Bulgar Sözlüğü'ne[82] göre "sağlık"; 1- Organların normal aktivite özelliği ile vücudun durumu. Türk Dil Kurumu'nun Büyük Sözlüğü'nde[83] yer alan anlamına göre "sağlık"; 1- Vücudun hasta olmaması durumu, vücut esenliği, esenlik, sıhhat, afiyet.

Sağlık ile ilgili Bulgarca örnekler:

- *Богат е, който е здрав (SK).*

(Bogat e, koyto e zdrav) – Sağlığı olan zengindir.

→ *En büyük zenginlik sağlıktır (A).* **= Benzer ifade**

- *Докато е здрав човек, все е пари (SK).*

(Dokato e zdrav çovek, vse e pari) – İnsan sağlıklı olduğunda parası da olur.

- *Без здраве имот – омразен живот (SK).*

(Bez zdrave imot – omırzen jivot) – Sağlık olmadan mülk – sıkıcı hayat.

- *Всичко се купува, само здраве не се купува (SK).*

(Vsiçko se kupuva, samo zdrave ne se kupuva) – Herşey satın alınır, sağlık satın alınmaz.

→ *Sağlık parayla satın alınmaz (A).* **= Benzer ifade**

- *От здравето по-хубаво няма (SK).*

(Ot zdraveto po-hubavo nyama) - Sağlıktan başka iyi şey yoktur.

---

[82] Стоян Буров, Валентина Бонджолова, Мария Илиева, Пенка Пехливанова, *Съвременен Тълковен Речник на Българския Език с Приложения*, Gaberoff, Трето Издание, София, 2001, страница 263, дума: здраве

[83] Türk Dil Kurumu Büyük Sözlüğü: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5bb0f24c0a5651.57667727, kelime: sağlık

- *Здрав живот и хубаво време никога не омръзват (SK).*

(Zdrav jivot i hubavo vreme nikoga ne omırzvat) - Sağlıklı hayat ve güzel hava hiçbir zaman sıkılınmaz.

- *Когато човек е здрав и водата му е сладка (SK).*

(Kogato çovek e zdrav i vodata mu e sladka) – İnsan sağlıklı olduğunda suyu bile tatlıdır.

- *Здрав човек гладен не умира (SK).*

(Zdrav çovek gladen ne umira) – Sağlıklı insan aç ölmez.

- *Глава да е здрава и сърце широко (MGKK).*

(Glava da e zdrava i sırtse şiroko) – Baş sağlıklı, kalp geniş olsun.

- *Болен здрав носи (F).*

(Bolen zdrav nosi) – Hasta sağlıklı olanı taşır (Uyanık insanın hasta numarası yaparak kendisini hasta birine bile taşıtabilir).

- *Здрав като бик (F).*

(Zdrav kato bik) – Boğa gibi sağlıklı/sağlam (Çok sağlıklı insan).

→ *Domuz gibi (A)*[84]. **= Benzer ifade**

- *Здрав като вол (F).*

(Zdrav kato vol) – Öküz gibi sağlıklı/sağlam (Fiziksel olarak çok güçlü kişi).

- *Здрав като дрян (F).*

(Zdrav kato dryan) – Kızılcık gibi sağlıklı/sağlam (Çok sert, köklü).

→ *Turp gibi (A).* **= Benzer ifade**

[84] "Domuz gibi" ifadesi TDK sözlüğünde "Kötü huylu, hain (kimse)" olarak geçmektedir. Ancak halk arasında bu ifade sevilmeyen insanların çok sağlıklı olduğunu belirtmek için kullanılmaktadır.

- *Здрав като кошница (F).*

(Zdrav kato koşnitsa) – Sepet gibi sağlıklı/sağlam (Çok hasta, korkak).

- *Имаш много здраве от арменския поп (F).*

(İmaş mnogo zdrave ot armenskiya pop) – Ermeni papazından daha sağlıklısın (1. Yanlışsın, öyle değil; 2. Düşündüğün gibi değil).

- *Доде си жив и здрав, прави добро; в гроба се нищо не прави (MGKK).*

(Dode si jiv i zdrav, pravi dobro; v groba se nişto ne pravi) – Hayatta ve sağlıklı olduğun sürece iyilik yap; mezarda hiçbir şey yapılamaz.

- *Добрата мисъл е половин здраве (MGKK).*

(Dobrata misıl e polovin zdrave) – İyi düşünce yarı sağlıktır.

- *В здрава нога трън не забождай (MGKK).*

(V zdrava hoga trın ne zabojday) – Sağlıklı/sağlam ayağa diken batmaz.

Sağlıkla ilgili kullanılan Bulgarca kalıp ifadeler:

- *Господ здраве да ти дава (F).*

(Gospod zdrave da ti dava) – Tanrı sağlık versin.

→ *Allah sıhhat versin (A).* = **Benzer ifade**

- *Иди си със здраве (F).*

(İdi si sıs zdrave) – Sağlıkla git.

→ *Güle güle git (A).* = **Benzer ifade**

→ *Yolun açık olsun (A).* = **Farklı ifade**

→ *Sağlıcakla (A).* = **Benzer ifade**

- *Аллах да даде дълъг живот (A).*

(Allah da dade dılıg jivot) – Allah uzun ömür versin (1001 gece masallarından).

→ *Allah uzun ömür versin (A).* = **Aynı ifade**

Bulgarca ifadeler incelendiğinde "sağlık" ile ilgili bakış açısı, sağlığa verilen önem görülmektedir. *"Sağlığı olan zengindir", "İnsan sağlıklı olduğunda parası da olur", "Sağlık olmadan mülk – sıkıcı hayat", "Herşey satın alınır, sağlık satın alınmaz", "Sağlıktan başka iyi şey yoktur", "Sağlıklı hayat ve güzel hava hiçbir zaman sıkılınmaz", "İnsan sağlıklı olduğunda suyu bile tatlıdır"* söylemlerinden sağlığın insan için herşeyden daha önemli olduğu anlaşılmaktadır. Bir insanın sağlığı yerinde olursa, herşeye sahip olabileceği anlatılmaktadır. Sağlık ile ilgili metaforlar da oldukça ilginçtir. Hem Bulgarca hem de Türkçe ifadelerde bir insanın sağlık derecesini anlatmak için hayvan ve bitki isimleri kullanılmıştır. Bulgarca "Boğa gibi, öküz gibi" ifadelerine karşılık olarak Türkçe "domuz gibi" ifadesi bulunmaktadır.

Sağlık ile ilgili Türkçe örnekler:

→ *Gençlikten kocalığa sağlık saklamalı (MY1).*

→ *Her şeyin başı sağlık (MY1).*

→ *Para kazanılır, amma sağlık kazanılmaz (MY1).*

→ *Sağlık istersen çok yeme, saygı istersen çok deme (MY1).*

→ *Sağlık varlıktan yeğdir (MY1).*

→ *Sağ olsun da dağ ardında olsun (ÖAA1).*

→ *Sağlık olsun (MY2) (Her şeye üzülmeye değmez).*

Türkçe ifadelerin incelemesinde de sağlığın önemi vurgulanmıştır. *"Gençlikten kocalığa sağlık saklamalı", "Her şeyin başı sağlık", "Para kazanılır, amma sağlık kazanılmaz", "Sağlık varlıktan yeğdir", "Yiğidin sermayesi sağlık", "Sağ olsun da dağ ardında olsun"* ifadeleri bu önemi göstermektedir.

3.4 Hastalık

Örnekli Modern Bulgar Sözlüğü'ne[85] göre "hastalık"; 1-Vücudun normal aktivitesinde bozulma. Türk Dil Kurumu'nun Büyük Sözlüğü'nde[86] yer alan anlamına

[85] Стоян Буров, Валентина Бонджолова, Мария Илиева, Пенка Пехливанова, *Съвременен Тълковен Речник на Българския Език с Приложения*, Gaberoff, Трето Издание, София, 2001, страница 56, дума: болест

[86]Türk Dil Kurumu Büyük Sözlüğü:

göre "hastalık"; 1- Organizmada birtakım değişikliklerin ortaya çıkmasıyla sağlığın bozulması durumu, rahatsızlık.

Hastalık ile ilgili Bulgarca örnekler:

- *Болестта дохожда с кон, а си отива с кола (SK).*

(Bolestta dohojda s kon, a si otiva s kola) – Hastalık atla gelir, arabayla gider.

- *Болестта да било добро, в градина би я садили (SK).*

(Bolestta da bilo dobro, v gradina bi ya sadili) – Hastalık iyi bir şey olsaydı, onu bahçeye dikerlerdi.

- *Болестта е най-голямата сиромашия (SK).*

(Bolestta e nay-golyamata siromaşiya) – Hastalık en büyük yoksulluktur.

- *Човек да те гони, болест да не те гони (SK).*

(Çovek da te goni, bolest da ne te goni) – Bir insan seni kovalasın, hastalık kovalamasın.

- *Всяка болка си има и билка (SK).*

(Vsyaka bolka si ima i bilka) – Her ağrının/hastalığın bir otu vardır.

- *Жълт като восък (SK).*

(Jılt kato vosık) – Bal mumu gibi sarı.

- *Останал само кожа и кости (SK).*

(Ostanal samo koja i kosti) – Sadece deri ve kemik kaldı.

→ *Bir deri bir kemik kalmak (A).* **= Benzer ifade**

---

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5bb39686eed620.90652416, kelime: hastalık

- *Броят му се кокалите (SK).*

(Broyat mu se kokalite) – Kemikleri sayılıyor.

→ *Kemikleri sayılmak (A).* = **Aynı ifade**

- *Сякаш че е жив-умрял (SK).*

(Syakaş çe e jiv-umryal) – Yaşayan ölü gibi.

→ *Yaşayan ölü (A).* =**Aynı ifade**

- *С единия крак е в гроба (SK).*

(S ediniya krak e v groba) – Bir ayağı mezarda.

→ *Bir ayağı çukurda (A).* = **Benzer ifade**

- *Вече е половин човек (SK).*

(Veçe e polovin çovek) – Artık yarım bir insan.

- *Болен не се пита–кани се (SK).*

(Bolen ne se pita-kani se) – Hastalık davet sormaz/beklemez.

Bulgarca atasözlerinin incelemesinde hastalığa karşı bakış açısı *"Hastalık iyi bir şey olsaydı, onu bahçeye dikerlerdi", "Hastalık en büyük yoksulluktur", "Bir insan seni kovalasın, hastalık kovalamasın"* ifadelerinde görülmektedir.

Hasta olan birine söylenen Bulgarca kalıp ifadeler:

- *Скорошно оздравяване (A).*

(Skoroşno ozdravyavane) – Yakın zamanda iyileş.

→ *Allah acil şifalar versin (A).* = **Farklı ifade**

Hastalık ile ilgili Türkçe örnekler:

→ *Boşluk uyku getirir, uyku hastalık getirir, hastalık ölüm getirir (MY1).*

→ *Hasta hastanın halinden bilir (MY1).*

→ *Hastanın dili, körün eli (MY1).*

→ *Hastanın pabucu eskimez (MY1).*

→ *İyi olacak hastanın hekim ayağına gelir (MY1).*

→ *Hastaya çorba sorulur mu (MY1).*

→ *Sağlığın kadrini hastaya sor (MY1).*

→ *Hasta yatan ölmez, eceli yeten ölür (ÖAA1).*

→ *Hasta düşmek (MY2).*

→ *Hasta olmak (MY2):Bir şeye, bir kimseye, bir duruma sinirleri bozulmak.*

→ *Hastaya çorba/karpuz/kar sormak (MY2): Bir kimseye ihiyaç duyduğu şeyler vermeyi önermek.*

→ *Hasta, ne sahanda kor, ne tasta (MY2).*

→ *Hastası olmak (MY2): Uğraşp ele geçirmedikçe rahat edemeyecek kadar bir konuya düşkün olmak*

.

Hasta birine söylenen Türkçe kalıp ifadeler:

→ *Geçmiş olsun (A).*

→ *Allah acil şifalar versin (A).*

4. BÖLÜM: DOST/DÜŞMAN

Tarihin şekillenmesinde, savaşların başlamasında, barışların imzalanmasında, sınırların oluşmasında ya da kaldırılmasında "dostluk" ve "düşmanlık" kavramı önemli bir role sahiptir. Toplumlar arasında yaşanan dostluk-düşmanlık, toplumsal ilişkilerin düzenlenmesinde de yer almaktadır. Bu nedenle, Bulgarca ve Türkçe ifadeler incelenirken hem toplum arasındaki hem de toplumlar arasındaki dostluk ve düşmanlığa bakış açısı incelenmiştir. Bu doğrultuda, sadece dostluk ya da düşmanlığı anlatan değil anlamı farklı kategoride olsa da dostluk ya da düşmanlık kavramları ile kurulan ifadeler de bu başlık altında incelenmiştir.

Örnek: *Турчин побратим не хващай, на жена тайныти си не казвай (EU).*
(Turçin pobratim ne hvaştay, na jena taynıti si ne kazvay) – Türk'ü kardeş belleme, bir kadına sırrını verme.
→ Bu ifade de aslında kadınlara olan güvensizlik anlatılmak istense de, söylemin oluşturulmasında kullanılan benzerlik Bulgar-Türk düşmanlığıdır.

4.1 Dost

Örnekli Modern Bulgar Sözlüğü'ne[87] göre "dost/arkadaş"; 1 – Dostane ilişkiler sürdürülen yakın tanıdık kimse. Türk Dil Kurumu'nun Büyük Sözlüğü'nde[88] yer alan anlamına göre "dost"; 1- Sevilen, güvenilen, yakın arkadaş, gönüldaş, iyi görüşülen kimse, düşman karşıtı.

Dost ile ilgili Bulgarca örnekler:

- *Приятел верен, който има, още една глава има (SK).*

(Priyatel veren, koyto ima, oşte edna glava ima) – Sadık bir dostu olanın bir kafası daha vardır.

---

[87] Стоян Буров, Валентина Бонджолова, Мария Илиева, Пенка Пехливанова, *Съвременен Тълковен Речник на Българския Език с Приложения*, Gaberoff, Трето Издание, София, 2001, страница 708, дума: приятел

[88] Türk Dil Kurumu Büyük Sözlüğü: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5bd57104901fc7.03573268, kelime: dost

- *Добре е да има човек и в пъклото приятели (SK).*

(Dobre e da ima çovek i v pıkloto priyateli) – Cehennemde bile dostun olması güzeldir.

- *С добър другар и в зло време е весело (SK).*

(S dobır drugar i v zlo vreme e veselo) – İyi bir dostla kötü zamanlar bile neşelidir.

- *Приятел в нужда се познава, а не на сватба (SK).*

(Priyatel v nujda se poznava, a ne na svatba) – Dost ihtiyaç anında tanınır, düğünde değil.

→ *Dost kara günde belli olur (MY1).* **= Benzer ifade**

- *Приятел се познава в неволя, както златото в огъня (SK).*

(Priyatel se poznava v nevolya, kakto zlatoto v ogıya) – Dost, ateşteki altın gibi keder zamanında tanınır.

→ *Dost kara günde belli olur (MY1).* **= Farklı ifade**

- *Не ти трябва безценен камък при верен приятел (SK).*

(Ne ti tryabva beztsenen kamık pri veren priyatel) – Sadık bir dost varken paha biçilmez bir taşa ihtiyacınız yoktur.

- *По-добре хиляда приятели, отколкото хиляда гроша (SK).*

(Po-dobre hilyada priyateli, otkolkoto hilyada groşa) – Bin kuruştansa bin arkadaş daha iyidir.

- *Ако имаш верни приятели, ще имаш и пари (SK).*

(Ako imaş verni priyateli, şte imaş i pari) – Sadık arkadaşlarınız varsa, paranız da olacaktır.

- *Стар приятел душманин не става (SK).*

(Star priyatel duşmanin ne stava) – Eski dost düşman olmaz.

→ *Eski dost düşman olmaz (A).* **= Aynı ifade**

- *Старо вино и стар приятел – дръж ги! (SK).*

(Staro vino i star priyatel – drıj gi!) – Eski şarap ve eski dost – sakla onları!

- *Кажи ми кои са приятелите ти, да ти кажа какъв си (SK).*

(Kaji mi koi sa priyatelite ti, da ti kaja kakıv si) – Bana arkadaşının kim olduğunu söyle, sana kim olduğunu söyleyeyim.

→ *Bana arkadaşının kim olduğunu söyle, sana kim olduğunu söyleyeyim (MY1).* = **Aynı ifade**

- *За човека можеш да съдиш по приятелите му (SK).*

(Za çoveka mojeş sa sıdiş po priyatelite mu) – Bir insanı arkadaşları ile yargılayabilirsin.

→ *Bana arkadaşının kim olduğunu söyle, sana kim olduğunu söyleyeyim (MY1).* = **Benzer ifade**

- *Дорде не другаруваш с някого на път, не можеш го позна какъв е (SK).*

(Dorde ne drugaruvaş s nyakogo na pıt, ne mojeş go pozna kakıv e) – Biriyle aynı yolda yoldaşlık etmediğin sürece onu tanıyamazsın.

- *Приятел без полза враг се нарича (SK).*

(Priyatel bez polza vrag se nariça) – Faydası olmayan arkadaşa düşman denir.

- *Лют човек приятел не дръж (SK).*

(Lyut çovek priyatel ne drıj) – Sinirli insan arkadaş tutmaz.

- *Безочлив човек за скоро затваря вратата и на най-голямото приятелство (SK).*

(Bezoçliv çovek za skoro zatvarya vratata i na nay-golyamoto priyatelstvo) – Küstah insan yakın zamanda en yakın arkadaşına bile kapılarını kapatır.

- *Вземи за приятел поп, та да му храниш коня със зоб (MGKK).*

(Vzemi za priyatel pop, ta da mu hraniş konya sıs zob) – Atını yem ile beslemek için papazı arkadaş edin.

- *Зла година плаче за роднина, а неволя — за приятел (MGKK).*

(Zla godina plaçe za rodnina, a nevolya – za priyatel) – Kötü bir yılda akraba için ağlarsın, kederde - arkadaş için.

- *Който смята себе си за по-хубав, умен и богат, няма истински приятели, нито верен брат (PS).*

(Koyto smyata sebe si za po-hubav, umen i bogat, nyama istinski priyateli, nito veren brat) – Kendisinin daha güzel, zeki ve zengin olduğunu düşününenin gerçek bir arkadaşı, hatta sadık bir erkek kardeşi bile yoktur.

- *Разобличи мъдрия да си намериш приятел, разобличи лошия да си намериш враг (PS).*

(Razobliçi mıdriya sa si nameriş priyatel, razobliçi loşiya da si nameriş vrag) – Arkadaş bulmak istiyorsan bilgeliğini ortaya çıkar, düşman bulmak istiyorsan kötülüğünü ortaya çıkar.

- *От безумен приятел да те е страх, а не от умен неприятел (PS).*

(Ot bezumen priyatel da te e strah, a ne ot umen nepriyatel) – Akılsız arkadaşından kork, akıllı düşmanından değil.

→ *Akılsız dosttan akıllı düşman hayırlıdır (MY1).* = **Benzer ifade**

→ *Ahmak dost akıllı düşmandan beterdir (MY1).* = **Tersten ifade**

- *Сама ръка и на Дунав не може да се измие (SK).*

(Sama rıka i na Dunav ne moje da se izmie) – Tek elle Tuna'da bile yıkanılmaz.

→ *Tek elin nesi var, iki elin sesi var (A).* = **Farklı ifade**

İncelenen Bulgarca ifadelerde "dost" kavramı için kullanılan anlatımlar bakış açısını net olarak göstermektedir. Dostluğa verdikleri önem, olumlu söylemlerin

çokluğu ile anlaşılmaktadır. İnsanın bir dosta sahip olmasının, onu herşeyden daha güçlü yaptığı gibi anlamlar bu ifadelerde görülmektedir. İnsanlar akrabalarını seçemez, ancak dostlarını seçebilirler. Bu durumda da insanlar, kendi karakterlerine yakın kişileri dost olarak seçerler. Bu durum Bulgarlarda *"Bana arkadaşının kim olduğunu söyle, sana kim olduğunu söyleyeyim"* ve *"Bir insanı arkadaşları ile yargılayabilirsin"* ifadeleri ile belirtilirken, Türkçe olarak da *"Bana arkadaşının kim olduğunu söyle, sana kim olduğunu söyleyeyim"* ifadesi aynı şekilde kullanılmaktadır. Bununla birlikte, dostların ya da arkadaşların insana kattıkları da önemlidir. Bu durumun olumsuz yansıması *"Faydası olmayan arkadaşa düşman denir", "Tanrım, beni dostumdan koru, düşmanımdan kendim de korunurum"* ve *"Akılsız arkadaşından kork, akıllı düşmanından değil"* ifadelerinde görülmektedir.

Dost ile ilgili Türkçe ifadeler incelendiğinde hem olumlu hem de olumsuz bakış açısını yansıtan anlatımlar ile karşılaşılmıştır. İfadeler olumludan olumsuza doğru sıralanmıştır.

→ *Kardeşlik zorunlu arkadaşlıktır, arkadaşlık ise gönüllü kardeşliktir (A).*
→ *Bir dost kırk yılda kazanılır (MY1).*
→ *Hasım hasmı ateşe atar, dostu başta tutar (MY1).*
→ *Dost yoluna post olmalı (MY1).*
→ *Dostun attığı taş baş yarmaz (MY1).*
→ *Yakın dost akrabadan yeğdir (MY1).*
→ *Her şeyin yenisi, dostun eskisi (MY1).*
→ *Eski dost düşman olmaz, olsa da yakışmaz (MY1).*
→ *Eski dost düşman olmaz, yenisinden vefa gelmez (MY1).*
→ *Kazanırsan sen dost kazan, düşmanını anan da doğrur (MY1).*
→ *Dost lokması bahaneyle yenir (MY1).*
→ *Dost sanma şanlı vaktinde dost olanı, dost bil gamlı vaktinde elinden tutanı (MY1).*
→ *Dost ararsan dostunun dostunu, düşmanının düşmanını bul (MY1).*
→ *Dost beğenmeyen, dostsuz kalır (MY1).*
→ *Çok dostu olanın, hiç dostu yoktur (MY1).*
→ *Dost başa bakar, düşman ayağa (MY1).*
→ *Dost ağlatır, düşman güldürür (MY1).*

→ *Dost acı söyler (MY1).*

→ *Sırrını açma dostuna, dostunun dostu vardır o da söyler dostuna (MY1).*

→ *Arkadaş belasına uğrayan çoktur (MY1).*

→ *Bir dostun bin düşman kadar kahrı olur (MY1).*

→ *Dost ile ye iç, alışveriş etme (MY1).*

→ *Düşenin dostu olmaz (MY1).*

→ *Kurt ile koyun dost olmaz (MY1).*

"Dost" ile ilgili Türkçe ifadeler incelendiğinde ise, dosta verilen aynı önem fark edilse de Bulgarlara göre daha olumsuz bir bakış açısı görülmektedir. Dosta değer verilir, akrabadan üstün tutulur, dostluk kavramının değeri büyüktür; ancak bir insana en büyük sıkıntıyı da dostları yaratır. *"Sırrını açma dostuna, dostunun dostu vardır o da söyler dostuna", "Arkadaş belasına uğrayan çoktur", "Bir dostun bin düşman kadar kahrı olur", "Dost ağlatır, düşman güldürür", "Dost ile ye iç, alışveriş etme", "Düşenin dostu olmaz"* ifadelerinde insanların dostlarına çok güvendikleri takdirde onlarla sorun yaşayabileceği belirtilmektedir. Ancak yine de Türkçe atasözlerinin inceleme sonucunda Türklerin dostlarına akrabalarından daha fazla güvendikleri görülmektedir. *"Kazanırsan sen dost kazan, düşmanını anan da doğrur"* ifadesindebu durum dost ve kardeşin kıyaslaması ile doğrulanmaktadır.

4.2 Düşman

Örnekli Modern Bulgar Sözlüğü'ne[89] göre "düşman"; 1 – Benimle düşmanlık halindeki kimse, rakip/düşman. Türk Dil Kurumu'nun Büyük Sözlüğü'nde[90] yer alan anlamına göre "düşman"; 1- Birinin kötülüğünü isteyen, ondan nefret eden, ona zarar vermeye çalışan kimse, yağı, hasım, antagonist, dost karşıtı.

---

[89] Стоян Буров, Валентина Бонджолова, Мария Илиева, Пенка Пехливанова, *Съвременен Тълковен Речник на Българския Език с Приложения*, Gaberoff, Трето Издание, София, 2001, страница 708, дума: приятел

[90]Türk Dil Kurumu Büyük Sözlüğü: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5bd57104901fc7.03573268, kelime: dost

Düşman ile ilgili Bulgarca örnekler:

- *Няма да имаш душманин, ако сам не си го създадеш (SK).*

(Nyama da imaş duşmanin, ako sam ne si go sızdadeş) – Kendin yaratmazsan, düşmanın olmaz.

- *Доде не настъпиш опашката на змията, не те клъцва по нога̀та (SK).*

(Dode ne nastıpiş opaşkata na zmiyata, ne te klıtsva po nogata) – Yılanın kuyruğuna basmazsan, ayağını ısırmaz.

- *Всяка птичка има над себе си и сокол (SK).*

(Vsyaka ptiçka ima nad sebe si i sokol) – Her kuşun üzerinde bir de şahin vardır.

→ *Her Musa'nın bir firavunu var (MY1).* = **Farklı ifade**

→ *Düşmansız adam olmaz (MY1).* = **Farklı ifade**

→ *Dağ tavşansız kul/insan düşmansız olmaz (MY1).* = **Farklı ifade**

- *Враг на врага не помага (SK).*

(Vrag na vraga ne pomaga) - Düşman düşmana yardım etmez.

→ *Düşman düşmana gazel/yasin okumaz (MY1).* = **Benzer ifade**

- *Водата спи, душманинът не спи (SK).*

(Vodata spi, duşmaninıt ne spi) – Su uyur, düşman uyumaz.

→ *Su uyur, düşman uyumaz (MY1).* = **Aynı ifade**

- *По-добре разумен душманин, а не глупав приятел (SK).*

(Po-dobre razumen duşmanin, a ne glupav priyatel) – Akıllı düşman aptal dosttan daha iyidir.

→ *Akılsız dosttan akıllı düşman hayırlıdır (MY1).* = **Benzer ifade**

→ *Ahmak dost akıllı düşmandan beterdir (MY1).* = **Tersten ifade**

- *С избиване душманите не свършват (SK).*

(S izbivane duşmanite ne svırşvat) - Öldürmekle düşman bitmez.

- *На душманин, който бяга, направи му златен мост (SK).*

(Na duşmanin, koyto byaga, napravi mu zlaten most) – Düşmanından kaçan, onu altın köprü yapar.

- *Боже, пази ме от приятели, от неприятели сам ще се пазя (SK).*

(Boje, pazi me ot priyateli, ot hepriyateli sam şte se pazya) – Tanrım, beni dostumdan koru, düşmanımdan kendim de korunurum.

→ *Allah seni dost bildiğinden korusun (A).* **= Benzer ifade**

- *Двама като се карат, третият печели (SK).*

(Dvama kato se karat, tretiyat peçeli) – İki kişi savaştığında, üçüncüsü kazanır.

- *С него сме на нож (SK).*

(S nego sme na noj) – Onunla bıçağız.

→ *Kanlı bıçaklı olmak (A).* **= Benzer ifade**

- *Госта гощавай, на врага си прощавай (BGW).*

(Gosta goştavay, na vraga si proştavay) – Misafire yemek ver, düşmanı affet.

- *Без пари челяк, сам на себе си враг (PS).*

(Bez pari çelyak, sam na sebe si vrag) – Parasız adam, kendisinin düşmanıdır.

Düşman ile ilgili Türkçe örnekler:

→ *Su uyur düşman uyumaz (A).*

→ *Atasına düşman olan, evladına dost olmaz (MY1).*

→ *Dağ tavşansız kul/insan düşmansız olmaz (MY1).*

→ *Dostunu sev, ama düşmanını kolla (MY1).*

→ *Düşman eteğin altından çıkar (MY1).*

→ *Düşman gider kini kalır; tavuk gider pini/düneği kalır (MY1).*

→ *Düşmanın karınca gibi ise sen fil gibi san (MY1).*

→ *Düşmana taban gösterme (MY1).*

→ *Düşmanı hariçten arama (MY1).*

→ *Düşmanına acıyan kendine yazık eder (MY1).*
→ *Sebepsiz kimseyi düşman etme (MY1).*
→ *Of çekme, düşmanlar "oh" der (MY1).*
→ *Düşman, düşmanın halinden bilmez (ÖAA1).*
→ *Düşman ağzı (MY2).*
→ *Düşman başına (MY2).*
→ *Düşman çatlatmak (MY2).*
→ *Düşman kesilmek (MY2).*
→ *Düşmanı püskürtmek (MY2).*
→ *Düşmanı topun namlusunda görmek (MY2).*
→ *Düşmanın eline kılıç vermek (MY2).*
→ *Ağına düşüren (MY2).*
→ *Arkadan düşman (MY2).*

Bulgarca ifadelerin incelemesinden, insanların düşmanını kendisinin yarattığı *"Kendin yaratmazsan, düşmanın olmaz"* ve *"Yılanın kuyruğuna basmazsan, ayağını ısırmaz"* anlaşılmaktadır. Ayrıca her insanın elbet bir düşmanının olduğu *"Her kuşun üzerinde bir de şahin vardır"* ifadesi ile belirtilmektedir. Ancak insana en zarar veren kişinin aslında düşmanı değil de en yakınındaki kişi olduğu *"Tanrım, beni dostumdan koru, düşmanımdan kendim de korunurum"* ifadesi ile anlatılmaktadır. Bu ifadenin aynısı Türk kültüründe de yerini almaktadır. Türkçe ifadeler içerisinde ayrıca *"Düşmanı hariçten arama", "Düşman eteğin altından çıkar"* ifadesi de aynı anlamı taşımaktadır. Türkçe ifadelerde düşmanın ne kadar önemli olduğu da vurgulanmaktadır. Düşmanı hafife almamak gerektiği *"Düşman gider kini kalır; tavuk gider pini/düneği kalır", "Düşmana taban gösterme", "Düşmanına acıyan kendine yazık eder"* ifadeleri ile belirtilmektedir.

5. BÖLÜM: ÇALIŞMA

5.1 Çalışmak

"Çalışmak", "emek harcamak", "gayret göstermek", "işlemek" gibi kavramlar insan hayatının devamlılığı için önemli unsurlardır. Bir millete ya da sadece insanlara özgü değil, tüm canlıların doğasını yansıtmaktadır. Bu nedenle hem Türkçe hem de Bulgarca atasözleri, deyimler ve hatta kalıp ifadeler incelenirken, yaptıkları benzetmelerde doğanın işleyişini sağlayan hayvan isimlerini ne kadar çok kullandıkları görülmektedir. Ancak, tarihsel süreçte gösterdikleri gelişim gözlemlendiğinde kullandıkları hayvan isimleri kültürel farklılığı da ortaya çıkarmaktadır.

Örneğin Bulgarca olan

- *Работи като буболечка, яде като мечка (MGKK).*

(Raboti kato buboleçka, yade kato meçka) - Böcek gibi çalış, ayı gibi ye.

atasözüne karşı Türkçe

→ *Eşek gibi kazan, at gibi ye* (MY1) ve

→ *Arı gibi çalış, aslan gibi ye* (MY1)

atasözleri bulunmaktadır. Her iki kültürde de "ne iş bulursan yap, ama kazandığını iyi değerlendir" anlamı veren bu atasözleri oluşturulurken doğada en çok çalışan, aslında çalışırken sürekli ezilen hayvan türleri "böcek", "eşek" ve "arı" çalışkanlığı göstermek için, "ayı", "at" ve "aslan" ise bu çalışmanın karşılığında sefa sürmek için benzetme olarak kullanılmış, ancak seçimler farklı kültürlerin gözlemlerine göre yapılmıştır. Çalışkanlığı övülmek istenen kişiler için de kalıp ifade olarak her iki dilde de "arı" kullanımı mevcuttur.

- *Трудолюбив като пчела (MGKK).*

(Trudolyubiv kato pçela) – Arı gibi çalışkan.

"At" ve "eşek" Türkçede "çalışma, çalışkanlık" kategorisi altında incelenen atasözleri, deyim ve kalıp ifadelerde çoğunluğunda bulunurken, Bulgarcada incelenen

atasözleri içerisinde az sayıda rastlanmıştır. Her iki milletin de göçebe bir toplum olarak at ve eşekleri genel olarak yük taşıma, yolculuk, avcılık gibi çeşitli sebepler ile sürekli olarak kullanmaları ve onları çalıştırmalarından kaynaklı olduğu varsayılmaktadır. Bunu, Bulgarca *Добрият кон сам си изкарва зобта (İyi at kendi yemini kazanır) (MGKK).*
atasözünün Türkçe olarak
→ *Yörük at yemini kendi arttırır (MY1).*
olarak söylenmesi ile gösterebiliriz. "At" ile ilgili Türkçe örnek atasözleri ve deyimler:
→ *Çalışan at püsküllü gezer (MY1).*
→ *Dağda atı alan evde yorulmaz (MY1).*
→ *Er altında at, gayret altında er ölür(MY1).*
→ *Seyirten atın başına vurulmaz (MY1).*
→ *Rahvan at kendini yorar (MY1).*
→ *Yoğun bilekli yanık doru at, yorulmadan ölür (MY1).*
"Çalışma, çalışkanlık" kategorisi altında incelenen Bulgarca atasözlerinde "eşek" ile oluşturulan bir atasözü, deyim ve kalıp ifadeye rastlanmamıştır. Türkçede "eşek" ile ilgili örnek atasözleri ve deyimler:
→ *Eşek, yükü olunca anırmaz (MY1).*
→ *Yüklü eşek anırmaz (MY1).*
→ *Yük altında eşek anırmaz (MY1).*
→ *İşleyen/Çalışan eşeğin boynu boncuklu olur (MY1).*
→ *Çabalayan eşek değirmene gider (MY1).*
→ *Eşek eve gelmiş, yorga yolda kalmış (MY1).*

Bulgarca atasözleri ve deyimlerde "at" ve "eşek" kullanımının sadece "çalışma, çalışkanlık, çaba gösterme" kategorisinde az olduğunu, diğer kategorilerde kullanımlarının yaygın olduğunu belirtmek gerekir. Bu durum da, hayvanların farklı özelliklerinin gözlemlendiği ve yapılan benzetmeler ile dile bu şekilde yansıtıldığı sonucu çıkarılabilir. Aynı durum Türkçe atasözleri ve deyimleri için de geçerlidir. Aynı hayvanların farklı özellikleri, farklı durumları ifade etmek için de kullanılmıştır. Dil, ihtiyaç olan benzetmeyi kendi içerisine almıştır.

"At" ve "eşek", Türkçe atasözleri ve deyimlerde en çok kullanılan hayvanlar olduğu için örnek olarak seçilmiştir. "Çalışma, çalışkanlık, çaba harcamak, işlemek, emek vermek" kategorisinde Bulgarcada benzetme yapılan ya da ifade için kullanılan diğer hayvan türleri:

***Balık**:*

- *Суха пола риба не яде, а мокра (MGKK).*

(Suha pola riba ne yade, a mokra) – Kuru balık yenmez, ıslağı yenir.

- *Мокрите гащи ядат риба, а сухите ядат пиперки (MGKK).*

(Mokrite gaşti yadat riba, a suhite yadat piperki) - Islak pantolon balık, kurusu ise biber yedirir.

***Yengeç**:*

- *Без мокри гащи раци се не хващат (MGKK).*

(Bez mokri gaşti ratsi se ne hvaştat) - Pantolon ıslanmadan, yengeç yakalanmaz.

→ *Göt ıslanmadan balık yenmez! (A)* = **Benzer ifade**

***İnek**:*

- *Който има крава пие мляко (BGW).*

(Koyto ima krava pie mlyako) - İneği olan, süt içer.

Türkçede benzetme yapılan ya da ifade için kullanılan diğer hayvan türleri:

***Öküz**:*

→ *Çamura batan arabayı koca öküz çıkarır (MY1).*

→ *Harman döven öküzün ağzı bağlanmaz (MY1).*

→ *İnek gibi süt vermeyen, öküz gibi kutan sürer (MY1).*

→ *Öküze boynuzu yük olmaz/ağır gelmez (MY1).*

***Aslan**:*

→*Aslan yatağından belli olur*

→ *Yatan aslandan gezen tilki yeğdir (MY1).*

→ *Bir dilim ekmek aslan ağzında (MY1).*

***Tavuk**;*

→ *Yumurtlayan tavuk bağırgan olur (MY1).*

→ *İş başa düşünce karatavuk dört yumurtlar (MY1).*

→ *Beklemekle tavuk güdülmez (MY1).*

→ *Tavuk gibi uyumak (A) (Erkenden uyumak).*

Kuş:

→ *Talihini kuşta değil işte ara (MY1).*

***Kurt**:*

→ *Yatar kurttan yeler it yeydir (MY1).*

→ *Yatar kurttan yeler tilki yeğdir (MY1).*

→ *Yeleyen kurt mahrum kalmaz (MY1).*

Tilki:

→ *Yatar kurttan yeler tilki yeğdir (MY1).*

→ *Yatan aslandan gezen tilki yeğdir (MY1).*

Karınca:

→ *Karıncadan ibret al, yazdan kışı karşılar (MY1).*

Baykuş:

→ *Baykuşun/rızkı ayağına gelir, sıçramadan alamaz (MY1).*

Çalışma şartlarını etkileyen mevsimler de dildeki yerini benzetmeler ile birlikte almışlardır. Yaz mevsimi çalışma zamanı, kış mevsimi çalışmanın karşılığını alma zamanı olarak kabul edilmektedir. Bunun nedeninin de tarım olduğu bilinmektedir. Genel olarak tarlalar bahar aylarından itibaren ekilmeye başlanarak, sonbahar aylarında hasatlar bitirilmektedir. Her iki dildeki atasözleri ve deyimlerden yola çıkarak yapılan incelemelerde, çalışmanın önemini vurgulamak için mevsimsel

dönemin de benzetmelerde kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca her iki kültürün geçim sağlama yöntemi olarak tarımı kullandıkları ve buna ne kadar önem verdikleri, dilde bulunan ifadelerden anlaşılmaktadır.

Bulgarca örnek atasözleri:

- *Лете измекяр, зиме господар (MGKK).*

(Lete izmekyar, zime gospodar) - Yazın uşak, kışın efendi.

Bu atasözü ile aynı anlama gelen Türkçe atasözleri:

→ *Yaz günü terlemeyen, kış günü donar (MY1).*
→ *Yaz yorgunluğu, kış rahatlığı içindir (MY1).*
→ *Yazın başı pişenin, kışın aşı pişer; (MY1).*
→ *Yazın çalışan, kışın rahat eder (MY1).*
→ *Yazın sıcağında terleyen, kışın soğuğunda üşümez (MY1).*
→ *Yazın yanmayan, kışın ısınmaz (MY1).*
→ *Kışın ocak başı, yazın dağlar başı (MY1).*
→ *Yazın aşı, kışa katık olur (MY1).*
→ *Yazın başı kaynamayanın, kışın aşı kaynamaz (MY1).*
→ *Yazın döşür, kışın pişir (MY1).*
→ *Karıncadan ibret al, yazdan kışı karşılar (MY1).*
→ *Ağustosta beynin kaynasın, kışın da tencere kaynasın (MY1).*

Verilen örnek atasözlerinin aynı anlamı taşıdığı görülmektedir. Çalışmanın önemini vurgulamak için kullanılan mevsimsel dönem tarımcılığı belirtmektedir. Bu durumda da, tarımcılığın her iki kültür açısından önemini anlamak mümkündür.

Çalışma kavramının tarımcılık üzerinden yapılan benzetmeler ile dile girmesi tabi ki sadece mevsime bağlı olarak kullanılan kelimeler ile sınırlı değildir. Tarım alanında kullanılan malzemeler de çalışmanın, emek harcamanın, kazanmanın önemini vurgulamak için atasözleri ve deyimlerde yerini almışlardır.

Bulgarca örnekler:

- *Лоземто не ще молитва, а мотика (MGKK).*

(Lozeto ne şte molitva, a motika) - Bağ dua değil çapa ister.

- *Комуто лозето е прекопано, той ще има пълна бъчва (MGKK).*

(Komuto lozeto e prekopano, toy şte ima pılna bıçva) - Bağı çapalanan, dolu varili alır.

- *Мотика молитва не иска (MGKK).*

(Motika molitva ne iska) - Çapa dua istemez.

- *Искаш ли голяма лъжица, вземи и голяма мотика (MGKK).*

(İskaş li golyama lijitsa, vzemi i golyama motika) - Kocaman bir kaşık istiyorsan, büyük bir çapa almalısın.

- *Ако има закач, има и откач (PS).*

(Ako ima zakaç, ima i otkaç) - Bağın varsa, keserin de vardır.

Türkçe örnekler:

→ *Bağ çapa ister, tarla saban (MY1).*

→ *Bağ dua değil çapa ister (MY1).*

→ *Bağ istemez dua, ister kazma (MY1).*

→ *Keserin takırtısı gündeliğe göredir (MY1).*

→ *Bereket sabanın ucundadır (MY1).*

Yapılan incelemelerde tarım işini simgelemek üzere "çapa" kelimesinin daha çok kullanıldığı görülmektedir. Bunun yanında keser, kazma, saban vb. aletler de atasözlerinde yer almaktadır.

Bir işin karşılığını almak için, o iş ile ilgili gerekleri yerine getirmenin önemi de genel olarak "bağ" ve "tarla" ile belirtilmiştir.

Bulgarca örnekler:

- *Докато не хвърлиш в нивата, не никне (MGKK).*

(Dokato ne hvırliş v nivata, ne nikne) - Tarlaya atılmadan, filizlenmez.

- *Който е копал лозето, той ще яде гроздето(MGKK).*

(Koyto e kopal lozeto, toy şte yade grozdeto) - Bağ kazan, üzüm yer.

- *Лозе не ще дядо попа, иска чичо пота (MGKK).*

(Loze ne şte dyado popa, iska çiço pota) - Bağ yaşlı papazı istemez, amcanın terini ister.

- *Комуто лозето е прекопано, той ще има пълна бъчва (MGKK).*

(Komuto lozeto e prekopano, toy şte ima pılna bıçva) - Bağı çapalanan, dolu varili alır.

- *Кой лежи, той тъжи; кой оре, той добре (MGKK).*

(Koy leji, toj mıji; koy ore, toj dobre) - Yatan şikayet eder, tarlayı süren sevinir.

- *Ако има закач, има и откач (MGKK).*

(Ako ima zakaç, ima i otkaç) - Bağın varsa, keserin de vardır.

Türkçe örnekler:

→ *Bağ çapa ister, tarla saba (MY1).*

→ *Bağ dua değil, çapa ister (MY1).*

→ *Bağ istemez dua, ister kazma (MY1).*

→ *Bağa bak üzüm olsun, yemeye yüzün olsun(MY1).*

→ *Bağını dolaşan pabuç parası kazanır (MY1).*

→ *Alın teriyle sulanmayan tarla gözyaşı ile sulanır (MY1).*

→ *Arıya bak bal olsun, dağa bak bağ olsun (MY1).*

→ *Bakarsan bağ olur, bakmazsan dağ olur (MY1).*

→ *Belle tarlanı, belin doğrulsun (MY1).*

→ *Tarlada izi olmayanın harmanda yüzü olmaz (A).*

→ *Tarlayı koçan zaptetmez saban zapteder (A).*

→ *Aşını eşini işini bil (A).*

"Bağ" ve "tarla" içerdiği incelenen atasözlerinin genel olarak "çalışma karşılığını alma, elde etme, kazanç sağlama" anlamlarında kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca ifadelerden her iki milletin de kadercilikten daha çok çalışmaya önem verdiği ve çok çalışmanın önerildiği görülmektedir.

Türkçe atasözleri ve deyimler incelenirken "Bir işi yaparken zorluk çekme, iş yapılmadığı takdirde zora düşme, karşısına çıkabilecek zorluk, başarıya ulaşmada engel" olarak "dağ" ile karşılaşılmıştır.

Örnekler:

→ *Çalışan dağ aşmış, çalışmayan yol şaşmış (MY1).*

→ *Er güvenince erimeyen dağ olmaz (MY1).*

→ *Gayrete dağlar dayanmaz (MY1).*

→ *Dağa çıkan düz aramaz (MY1).*

→ *Çalışırsan bağ, çalışmazsan dağ olur (MY1).*

Ancak Bulgarca atasözleri incelendiğinde çalışma kavramı için "dağ" kelimesinin kullanıldığı bir atasözüne rastlanmamıştır. Coğrafi açıdан dağlık alanlara sahip olan, tarih boyunca değişen sınırları içerisinde çeşitli dağları sınırlarına alan Bulgaristan bölgesi göz önünde bulundurulduğunda, "dağı" bir zorluk ya da başarıya ulaşmada aşılması gereken engel olarak görmemeleri ilginçtir. Bu da Bulgar kültürünün "dağa" olan bakış açısını yansıtmaktadır.

Yiyecek ve içecek çeşitleri de benzetme unsuru olarak atasözlerinde yerlerini almışlardır.

Bulgarca yiyecek-içecek içeren atasözleri:

- *Мокрите гащи ядат риба, а сухите ядат пиперки (MGKK).*

(Mokrite gaşti yadat riba, a suhite yadat piperki) - Islak pantolon balık, kurusu ise biber yedirir.

- *Без мокри гащи раци се не хващат (MGKK).*

(Bez mokri gaşti ratsi se ne hvaştat) - Pantolon ıslanmadan, yengeç yakalanmaz.

→ *Göt ıslanmadan balık yenmez! (A).* = **Farklı ifade**

- *Без захмет не се яде мед (MGKK).*

(Bez zahmet ne se yade med) - Zahmetsiz bal yenmez.

- *Който има крава пие мляко (MGKK).*

(Koyto ima krava pie mlyako) - İneği olan, süt içer.

- *Лежешката не можеш си хапна ябълка (BGW).*

(Leşeşkata ne moşeş si hapna yabılka) - Yatarak elma yiyemezsin.

- *Чуждият хляб — зъби кърши (BGW).*

(Çujdiyat hlyab – zıbi kırşi) - Yabancı ekmek diş acıtır.

- *Боднеш пръчка, пиеш вино (BGW).*

(Bodneş prıçka, pieş vino) - Asma ek, şarap iç.

- *Суха пола риба не яде, а мокра (MGKK).*

(Suha pola riba ne yada, a mokra) - Kuru balık yenmez, ıslağı yenir.

Türkçe yiyecek-içecek içeren atasözleri:

→ *Arıya bak bal olsun, bağa bak dağ olsun (MY1).*

→ *Arkasında yumurta küfesi yok ya devrilsin (MY1).*

→ *Sabırla koruk helva olur (A).*

→ *Bağa bak üzüm olsun, yemeye yüzün olsun (MY1).*

→ *Ekmek aslanın ağzında (MY1).*

→ *Dua/laf ile peynir gemisi yürümez (MY1).*

→ *Ekmeğini taştan çıkarmak (MY1).*

→ *Hamuru yoğur ekmek olsun, pamuğu eğir iplik olsun (MY1).*

→ *İşini işle, ekmeğini dişle (MY1).*

→ *Kazanan çöreğini kabartır, kazanmayan yüreğini (MY1).*

→ *Sade pirinç zerde olmaz, bal gerek kazana (MY1).*

→ *Un elekten, hamur belekten çıkar (MY1).*

→ *Paça ıslanmadan balık tutulmaz (MY1).*

Verilen örnekler ve yapılan incelemeler sonucunda iki kültürün de tarihsel süreçlerde yemek konusundaki çeşitliliklerini de görebiliriz. Özellikle Türkçede "bal", "hamur" ve "ekmek" benzetme için sıklıkla kullanılmıştır.

Benzetme yapılmadan da "çalışma, emek verme, gayret gösterme, çaba sarf etme" durumları için kullanılan atasözleri de mevcuttur. Yapılan kaynak incelemelerinde bu kategori altında ortaya çıkan Bulgarca atasözleri ve deyimler, onlara karşılık gelen Türkçe atasözleri ve deyimler ile karşılaştırmalı olarak aşağıdaki şekilde verilmiştir.

Bulgarca atasözleri ve deyim örnekleri, Türkçe olası karşılıkları:

- *Който се труди, не губи (MGKK).*

(Koyto se trudi, ne gubi) – Çalışan kaybetmez.

→ *Çalışan kazanır (MY1).* = **Tersten ifade**

- *Няма добро без пот (MGKK).*

(Nyama dobro bez pot) – Ter olmadan iyi bir şey olmaz.

→ *Terlemeden Allah insana yardım etmez (MY1).* = **Benzer ifade**

→ *Terlemeden para kazanılmaz (MY1).* = **Benzer ifade**

- *Който е работен ще бъде имотен (MGKK).*

(Koyto e raboten şte bıde imoten) - Çalışan mülk sahibi olur.

→ *Çalışan kazanır (MY1).* = **Benzer ifade**

→ *Mülkün yoksa bari çalışkan ol (MY1).* = **Tersini ifade**

- *Нищо не пада готово от небето (MGKK).*

(Nişto ne pada gotova ot nebeto) - Hiçbir şey gökyüzünden hazır şekilde düşmez.

→ *Kul kazandığını yer, Allah gökten indirmez (MY1).* = **Farklı ifade**

→ *Kısmet gökten zembille inmez (MY1).* = **Farklı ifade**

- *Работи така, като че ли ще живееш сто години, а живей така, като че ли ще умреш утре (MGKK).*

(Raboti taka, kato çe li şte jiveeş sto godini, a jivey taka, kato çe li şte umreş utre) - Yüz yıl yaşayacakmış gibi çalış, yarın ölecekmiş gibi yaşa.

→ *Yarın ölecekmiş gibi ibadet et, hiç ölmeyecekmiş gibi çalış (MY1).* = **Benzer ifade**

- *Бадева работи, бадева недей седя (PS).*

(Badeva raboti, badeva nedey sedya) - Bedava çalış, bedava oturma.

→ *Beşe çalış, üçe çalış, hiçe çalış (MY1).* = **Farklı ifade**

→ *Boş durma beleş çalış (MY1).* = **Farklı ifade**

- *Силният мъж преполовява дните си (MGKK).*

(Silniyat mıj prepolovyava dnite si) - Güçlü adam günü yarılar (ikiye böler).

→ *Çalışana gün kısalır (MY1).* = **Farklı ifade**

- *Ако не посееш нещо, няма да ожънеш нищо (MGKK).*

(Ako ne poseeş neşto, nyama da ojıneş nişto) - Bir şey ekmezsen, hiçbir şey biçemezsin.

→ *Ekmeden biçilmez (MY1).* – **Benzer ifade**

- *Всичко е лесно за трудолюбивия и трудно за мързеливия (MGKK).*

(Vsiçko e lesno za trudolyubiviya i trudno za mırzeliviya) - Çalışan için her şey kolay, tembel için zordur.

→ *Çalışan dağlar aşar, çalışmayan düz yolda şaşar (MY1).* = **Farklı ifade**

- *Днешната работа не оставай за утре (MGKK).*

(Dneşnata rabota ne ostavay za utre) - Bugünün işini yarına bırakma.

→ *Bugünün işini yarına bırakma (MY1).* = **Aynı ifade**

- *Вечерната работа не оставай за сутринта (MGKK).*

(Veçernata rabote ne ostavay za sutrinta) - Akşamın işini sabaha bırakma.

→ *Bugünün işini yarına bırakma (MY1).* = **Farklı ifade**

- *Без мокри гащи раци се не хващат (MGKK).*

(Bez mokri gaşti ratsi se ne hvaştat) - Pantolon ıslanmadan, yengeç yakalanmaz.

→ *Paça ıslanmadan balık tutulmaz (ÖAA1).* = **Farklı ifade**

- *С пот на челото (MGKK).*

(S pot na çeloto) – Alın teri ile.

→ *Alın teri dökmek (ÖAA2).* = **Aynı ifade**

→ *Alın teriyle kazanmak (ÖAA2).* = **Aynı ifade**

- *Да запретнем ръкави! (MGKK).*

(Da zapretnem rıkavi) - Kollarını sıva!

→ *Kolları sıvamak (ÖAA2).* = **Aynı ifade**

- *Плюй си на ръцете! (MGKK).*

(Plyuy si na rıtsete) - Eline tükür![91]

→ *Er eline tükürürse, dere tepe düz olur (MY1).* = **Farklı ifade**

- *Работи от тъмно до тъмно (MGKK).*

(Raboti ot tımno do tımno) - Karanlıktan karanlığa çalışmak.

→ *Sabahtan akşama çalışmak (MY1).* = **Farklı ifade**

- *Работата да се бои от тебе, не ти от нея (MGKK).*

(Rabotata da se boi ot tebe, ne ti ot neye) - İş senden korksun, sen işten değil.

→ *İşten yılma, iş senden yılsın (MY1).* = **Benzer ifade**

- *Питали вълка: защо ти е дебел вратът? Рекъл: защото сам си върша работата (MGKK).*

(Pitali vılka: zaşto ti e debel bratıt? Rekıl: zaştoto sam si vırşa rabotata) - Kurda neden ensen kalın diye sormuşlar, çünkü kendi işimi kendim yaparım demiş.

→ *Kurda neden boynun (ensen) kalın diye sormuşlar, işimi kendim görürüm de ondan demiş (ÖAA1).* = **Aynı ifade**

---

[91] Плюй си на ръцете /Eline tükür: İşe başla.
Bkz:https://frazite.com/%D0%9F%D0%BB%D1%8E%D1%8F+%D1%81%D0%B8+%D0%BD%D0%B0+%D1%80%D1%8A%D1%86%D0%B5%D1%82%D0%B5

- *Искаш ли свършена работа, свърши си я сам (PS).*

(İskaş li svırşena rabota, svırşi si ya sam) - İşin bitmesini istiyorsan, kendin yap.

→ Kurda neden boynun (ensen) kalın diye sormuşlar, işimi kendim görürüm de ondan demiş (ÖAA1). **= Farklı ifade**

- *Ако не съмва рано, ти подрани (MGKK).*

(Ako ne sımna rano, ti podrani) - Gün erken doğmasa da, sen erken kalk.

→ Erken kalkan (çıkan) yol alır, er evlenen döl alır (ÖAA1). = **Farklı ifade**

- *Занаят не тегли глад (MGKK).*

(Zanayat ne tegli glad) - Zanaat açlık çekmez.

→ Zanaat altın bileziktir (A). **= Farklı ifade**

- *Работи като буболечка, яде като мечка (MGKK).*

(Raboti kato buboleçka, yade kato meçka) - Böcek gibi çalış, ayı gibi ye.

→ Eşek gibi kazan, at gibi ye (MY1). = **Farklı ifade**

→ Arı gibi çalış aslan gibi ye (MY1). = **Farklı ifade**

→ Irgat gibi kazan bey gibi ye (MY1). = **Farklı ifade**

→ Kul gibi işle, bey gibi ye (MY1). = **Farklı ifade**

İncelenmiş ancak karşılığı bulunamamış Bulgarca atasözleri ve deyimler:

- *Работата краси човека, мързелът го грози (MGKK).*

(Rabotata krasi çoveka, mırzelıt go grozi) – Çalışmak insanı güzelleştirir, tembellik ise çirkinleştirir.

- *Трудът е здраве и живот (MGKK).*

(Trudıt e zdrave i jivot) – Çalışmak sağlık ve hayattır.

- *Който се мъчи той се и пъчи (MGKK).*

(Koyto se mıçi toy se i pıçi) – Mücadele eden, göğsünü kabartır.

- *От работа тежко, без работа по-тежко (MGKK).*

(Ot rabota tejko, bez rabota po-tejko) - Çalışmak ağırdır, çalışmamak daha da ağırdır.

- *Без труд почивката не е сладка (MGKK).*

(Bez trud poçivkata ne e sladka) - Çalışmadan, tatil tatlı gelmez.

- *Работата не грози човека, мързелът го грози (MGKK).*

(Rabotata ne grozi çoveka, mırzelıt go grozi) - Çalışmak insanları çirkinleştirmez, tembellik çirkinleştirir.

- *Работата учи на ум, а мързела на лъжа (PS).*

(Rabotata uçi na um, a mırzela na lıja) - Çalışkanlık akıl ile, tembellik yalan ile öğrenilir.

- *Каквото си надробил, това ще сърбаш (PS).*

(Kakvoto si nadrobil, tova şte sırbaş) - Ne kesersen onu toplarsın.

- *Бог помага, ала в кошара не вкарва (MGKK).*

(Bog pomaga, ala v koşara ne vkarva) – Tanrı yardım eder ama ağıla girmez.

- *Ти работи, аз ще ти помагам - рекъл господ (MGKK).*

(Ti raboti, az şte ti pomagam – rekıl gospod) - Sen çalış, ben sana yardım ederim, dedi Tanrı.

- *Затънат ли ти колелата, не чакай Крали Марко да ти ги изправи (BGW).*

(Zatınat li ti kolelata, ne çakay Krali Marko da ti gi izpravi) - Tekerleklerin batağa saplandı mı, onları çıkarması için Kral Marko'yu bekleme.

- *Който работи честно, ще живее по-лесно (MGKK).*

(Koyto raboti çestno, şte jivee po-lesno) - Dürüstçe çalışan, daha kolay yaşar.

- *Който се цапа, той лапа (MGKK).*

(Koyto se tsapa, toy lapa) – Çamura düşen yutar.

→ *Denize düşen yılana sarılır (A).* **= Farklı ifade**

- *Деня трябва да го купим, та да го живеем (MGKK).*

(Denya tryabva da go kupim, ta da go jiveem) – Günü yaşamak için onu satın almamız gerekir.

- *Сиромашията се бои да влезе у работлива жена (MGKK).*

(Siromaşiyata se boi da vleze u rabotliva jena) – Yoksulluk, çalışkan bir kadına gelmekten korkar.

- *Работата на ум учи (MGKK).*

(Rabotata na um uçi) - Akıl ile yapılan iş öğreticidir.

- *Дърво и камък да седи, ти да не седиш (MGKK).*

(Dırvo i kamık da sedi, ti da ne sediş) - Ağaç ve taş otursun, ama sen oturamazsın.

- *Ако не разбиеш калта, не стават кирпичи (MGKK).*

(Ako ne razbieş kalta, ne stavat kirpiçi) – Çamuru kırmazsan kerpiç olmaz.

- *Едно мисли, друго казва, трето върши (BGW).*

(Edno misli, drugo kazva, treto vırşi) - Kimi düşünür, kimi söyler, kimisi ise yapar.

- *След добра работа — добро ядене (BGW).*

(Sled dobra rabota – dobro yadene) - İyi iş sonrasında iyi yemek yenir.

- *Чужди пари, пръсти горят (BGW).*

(Çujdi pari, prısti goryat) - Yabancı para parmak yakar.

- *Чужда храна, вълк храни (PS).*

(Çujda hrana, vılk hrani) - Yabancı yemek, kurt besler.

- *Откъсват ми се ръцете (MGKK).*

(Otkısvat mi se rıtsete) – Eli kesilmek (Fiziki olarak ağır emek sarfetmekten yorulmak).

- *Работи като хала (MGKK).*

(Raboti kato hala) – Fırtına gibi çalışmak.

- *Не подвива крак (MGKK).*

(Ne podviva krak) – Ayağı kıvrılmamak (Oturmadan, dinlenmeden sürekli çalışmak).

- *По-добре сух хляб с мир, отколкото много ястия със скръб (PS).*

(Po-dobre suh hlyab s mir, otkolkoto mnogo yastiya sıs skrıb) - Keder ile çok yemektense, huzur ile kuru ekmek yemek daha iyidir.

Kültürel farklılıkları yansıtan ifadeler de aşağıdaki gibi sıralanmıştır. Bu farklılık genel olarak dini ve yönetim şekli farklılığından kaynaklanmaktadır. Bu ifadelerin anlamlarına ve hikayelerine ulaşılamadığı için tahmini anlamlar yüklenmiştir.

- *Бог помага, ала в кошара не вкарва (MGKK).*

(Bog pomaga, ala v koşara ne vkarva) – Tanrı yardım eder ama ağıla girmez.

- *Ти работи, аз ще ти помагам - рекъл господ (MGKK).*

(Ti raboti, az şte ti pomagam – rekıl gospod) - Sen çalış, ben sana yardım ederim, dedi Tanrı.

(Tahmin: Türk kültüründe "tevekkül" denilen "Bir işin olması için elinden geleni yap, gerisini Allah'a bırak" anlamı taşıyan durumun biraz tersten ifadesidir. "Tanrı sana işleri yapman için yardım eder, ancak işlerini sen emek harcayarak bitirmelisin" anlamı taşıyor olabileceği varsayılmaktadır, zira anlamını tam olarak açıklayan bir kaynak bulunamamıştır).

- *Затънат ли ти колелата, не чакай Крали Марко да ти ги изправи (BGW).*

(Zatınat li ti kolelata, ne çakay Krali Marko da ti gi izpravi) - Tekerleklerin batağa saplandı mı, onları çıkarması için Kral Marko[92]'yu bekleme.

(Tahmin: "Zor bir duruma düştün mü, başkasından yardım bekleme, kendin yap" anlamı taşıyor olabileceği varsayılmaktadır, zira anlamını tam olarak açıklayan bir kaynak bulunamamıştır).

5.2 Tembellik Etmek

Yapılan atasözleri incelemesinde, "çalışmanın" önemi tersten ifade edilerek de vurgulanmıştır. Yani, "tembellik" kavramı üzerinde yapılan ifade araştırmaları göstermiştir ki, tembellik konusunda hem Bulgarca hem de Türkçe olarak çalışma konusundan daha fazla ifade yer almaktadır. Yapılan benzetme, kullanılan terim çeşitliliği de daha fazladır.

Yapılan araştırmada "tembellik" kavramında "mevsimlerin" kullanımı, "çalışma" kavramında kurulan ifadelerin olumsuzu ya da tersten söylenişidir. İnsanların kışın karnını doyurmak için yazın çalışması gerektiği bu ifadelerde de görülmektedir.

Bulgarca ifade örnekleri:

- *Който лете не работи, той зиме гладува (MGKK).*

(Koyto lete ne raboti, toy zime gladuva) - Yazın çalışmayan, kışın aç kalır.

- *Кучето зиме все се кани да си прави къща, а лете забравя (MGKK).*

(Kuçeto zime vse se kani da si pravi kışta, a lete zabravya) - Köpek her kış kendine ev yapmaya niyet eder, yazın unutur.

- *Лятоска царува, зимъска гладува (MGKK).*

(Lyatoska tsaruva, zimıska gladuva) - Yazın hüküm süren, kışın aç kalır.

[92] Kral Marko: Osmanlıya karşı savaşan, kalkışma başlatan kral. Osmanlı'ya esir düşerek yaşamını yitirse de, Bulgar ve Sırp destanlarında bir kahraman olarak görülmektedir. Bu bilgiye 14.05.2018 tarihinde http://www.bulgarian-folklore.com/articles.php?article_id=218 adresinden erişim sağlanmıştır.

- *Който лятос пладнува, той зимъс гладнува (MGKK).*

(Koyto lyatos pladnuva, toy zimıs gladnuva) - Yazın yüzen kışın açlık çeker.

- *Колкото летни дни празнуваме, толкова зимни дни ще гладуваме (MGKK).*

(Kolkoto letni dni praznuvame, tolkova zimni dni şte gladuvame) - Yaz günü kutlama yaparsak, kış günü aç kalırız.

Türkçe örnekler:

→ *Yazın gölge hoş, kışın çuval boş (MY1).*

→ *Yaz günü gölgede yatanın kış günü unu kara olur (MY1).*

→ *Yazın ağzını havaya açan kışın göğe bakar (MY1).*

→ *Yaz günü terlemeyen, kış günü donar (MY1).*

→ *Yazın yediği hurmalar, kışın kıçını tırmalar (MY1).*

→ *Yazın sefa seven, kışın cefa çeker (MY1).*

Tembellik konusunda verilen öğütlerde de yine tarımsal kavramlara rastlanmaktadır.

Bulgarca ifade örnekleri:

- *Който не посее, той няма и да пожъне (MGKK).*

(Koyto ne posee, toy nyama i da pojıne) - Ekmeyen biçemez.

- *Всеки припка на свършен харман (MGKK).*

(Vseki pripka na svırşen harman) -Bitmiş harmanda herkes koşuşturur.

- *Свършил работа, колкото кучето на нивата (MGKK).*

(Svırşil rabota, kolkoto kuçeto na nivata) - Tarladaki köpek kadar iş yaptı.

- *Отишъл да оре, ралото си забравил (MGKK).*

(Otişıl da ore, raloto si zabravil) - Tarlayı sürmeye gitti, pulluğunu unuttu.

- *Там се грозде не ражда, где мотика не обхожда (MGKK).*

(Tam se grozde ne rajda, gde motika ne obhojda) - Çapanın sürülmediği yerde üzüm bitmez.

Ancak Türkçe ifadelerde tarımsal kavramlara o kadar sık rastlanmamıştır. Örnekler:

→ *Bağdan dağa koştum, vaktimi boşa geçirdim (MY1).*

→ *Bağı olmayan kişi, martaval dinlemek işi (MY1).*

"Çalışma" kavramında olduğu gibi "tembellik" kavramında da çeşitli hayvan ve yiyecek isimlerinin kullanıldığı gözlemlenmiştir.

Bulgarca örnekler:

Yiyecek:

- *Родил се да хаби хляба (MGKK).*

(Rodil se da habi hlyaba) - Ekmek harcamak için doğmuş.

- *Там се грозде не ражда, где мотика не обхожда (MGKK).*

(Tam se grozde ne rajda, gde motika ne obhojda) – Çapanın sürülmediği yerde üzüm bitmez.

- *Аз ваша, ти наша, кой ще вари каша? (MGKK).*

(Az vaşa, ti naşa, koy şte vari kaşa?) – Ben size, sen bize, lapayı kim kaynatacak?

Hayvan:

- *Свършил работа, колкото кучето на нивата (MGKK).*

(Svırşil rabota, kolkoto kuçeto na nivata) - Tarladaki köpek kadar iş yaptı.

- *Мечката казала на лисицата, а лисицата - на опашката си (MGKK).*

(Meçkata kazala na lisitsata, a lisitsata- na opaşkata si) – Ayı tilkiye, tilki kuyruğuna söylemiş.

- *Сухо дуне риба не лови (MGKK).*

(Suho dupe riba ne lovi) – Kuru boğaz balık yakalamaz.

Tembellik ile ilgili Türkçe örnekler:

Yiyecek - İçecek:

→ *Armut ağzıma düşsün sapı dışarda kalsın (MY1).*

→ *Armut piş ağzıma düş (MY1).*

→ *Ayrana giden çömleğin arkasından tutmaz (MY1).*

→ *Balsız kovanda arı durmaz (MY1).*

→ *Kavun karpuz yata yata büyür (MY1).*

→ *Kokmuş ete sinek çok konar (MY1).*

→ *Meyvesiz ağaca balta vururlar (MY1).*

→ *Tembel badem/ceviz ister, kırmaya üşenir (MY1).*

→ *Yazın yediğin hurmalar, kışın kıçını tırmalar (MY1).*

→ *Osmanlının ekmeği diz üstündedir (A).*[93]

Hayvan:

→ *Meleyen inek, (süt) vermez (MY1).*

→ *Aylak kuşun büyük ağzı olur (MY1).*

→ *Balsız kovanda arı durmaz (MY1).*

→ *Boş eşek yorga gider/iyi yürür (MY1).*

→ *Boş ite menzil olmaz(MY1).*

→ *Devekuşu gibi yüke gelince kanadını, uçmaya gelince ayağını gösterir (MY1).*

→ *Devekuşuna "yük götür" demişler, "ben kuşum" demiş, "uç" demişler, "deve uçar mı" demiş (MY1).*

→ *Eyersiz ata yük olmaz (MY1).*

→ *Erkek koyun kasap dükkanına yakışır (MY1).*

→ *Yatan öküze yem yoktur (MY1).*

---

[93] Anlamı: Sürekli at üstünde ve düşman peşinde olan Osmanlı, yemeğini oturup sofrada yemez, hep at üstünde yerdi. Bu bilgiye 05.02.2019 tarihinde https://www.dersimiz.com/atasozleri-sozlugu/osmanlinin-ekmegi-dizindedir-dizi-ustundedir-atasozu-623 adresinden erişim sağlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin geçim kaynakları arasında savaş ganimetleri de bulunduğundan dolayı bu atasözü de "çalışma" başlığı altına alınmıştır.

Sık kullanımdan farklı olarak dikkat çeken başka ifadeler mevcuttur ve bunlar üzerinde de durulmuştur. Örneğin, her iki kültürde de "iş yapmamanın" karşılığı olarak "şeytanla" bağdaştırılan durumlar dikkat çekmiştir.

Bulgarca ifade örnekleri:

- *Която работа се оставя за после, нея дяволите я добършват (MGKK).*

(Koyato rabota se ostavya za posle, neya dyavolite ya dobırşvat) - Sonraya bırakılan işi şeytanlar tamamlar.

- *Чакал дяволът да узрелят дренките (MGKK).*

(Çakal dyavolıt da uzrelyat drenkite) - Şeytanın patatesleri olgunlaştırmasını beklemiş.

Türkçe örnek ifadeler:

→ *İşi olmayan şeytan kuyruğu ile oynarmış.*

→ *Boşluk şeytanın işi, hiç olmazsa bir çöp al, dişini kurcala.*

→ *Boş durana şeytan iş bulur.*

Dikkat çeken başka bir husus da Bulgarca ifadelerde özellikle tembel "kadınlar" için oluşturulmuş ifadeler olmasıdır. Türkçe ifadelerde özel olarak oluşturulmuş böyle ifadelere rastlanmamıştır.

Bulgarca ifade örnekleri:

- *Мързеливите жени в събота вечер се разработват (MGKK).*

(Mırzelivite jeni v sıbota veçer se razrabotvat) - Tembel kadınlar cumartesi akşamı çalışılar.

- *Мързеливата жена по комшиите преспива (MGKK).*

(Mırzelivata jena po komşiite prespiva) - Tembel kadın komşuda uyur.

- *Пипкавата жена въшки я ядат (MGKK).*

(Pipkata jena vışki ya yadat) - Tembel kadını bitler yer.

- *Жени мързеливи — деца въшливи (BGW).*

(Jeni mırzelivi – detsa vışlivi) - Tembel kadının, bitli çocukları olur.

Bu ifadelerden de anlaşılabileceği gibi, burada "tembel kadın" ifadesinin "geçim sağlamayan kadın" değil de "ev işlerinde tembel olan kadın" anlamı taşıdığı görülmektedir. Ancak kadının hane içerisindeki rolü düşünüldüğünde, görevini yerine getirmeyen kişi olarak tembellik kavramı içerisinde yer aldığı görülmektedir.

Yapılan incelemelerde Bulgarca ifadeler de "tembellik" için bir başka durum da gözlenmiştir.

- *Ако работата беше хубаво нещо и дядо владика щеше да работи (BGW).*

(Ako rabotata beşe hubavo neşto i dyado vladika şteşe da raboti) - Çalışmak güzel bir şey olsaydı, başrahip de çalışırdı.

- *От много работа богат не се става - гърбав се става (BGW).*

(Ot monogo rabota bogat ne se stava – gırbav se stava) - Çok çalışmakla zengin olunmaz, kambur olunur.

Bu ifadelerden de anlaşılacağı gibi tembelliği öven, çalışmanın gereksizliğini vurgulayan birçok atasözü bulunmaktadır. Muhtemelen tembel bir insana serzenişte bulunulduğunda karşılık olarak bu cevaplara sığındıkları düşünülebilir. Bu ifadelerin etkiye tepki olarak ortaya çıktığını varsayıyoruz.

Tembellik için tespit edilen diğer ifadeler:

- *Накрай мързеливия на работа, да те научи на акъл (MGKK).*

(Nakray mırzeliviya na rabota, da te nauçi na akıl) - Tembele iş ver, sana akıl öğretsin.

→ *Nasihat istersen tembele iş buyur (MY1).* = **Benzer ifade**

→ *Tembele iş buyur da öğüt al (MY1).* = **Benzer ifade**

- *Мързеливият носи със себе си сиромашията (MGKK).*

(Mırzeliviyat nosi sıs sebe si siromaşiyata) - Tembel, fakirliği kendi ile birlikte getirir.

→ *Tembellik yap yap gider, amma fakirliğe erişir (MY1).* = **Farklı ifade**

- *Родил се да хаби хляба (MGKK).*

(Rodil se da habi hlyaba) - Ekmek harcamak için doğmuş.

→ *Allah seni (bu) dünya boş kalmasın diye yaratmamış* = **Tersten, farklı ifade**

- *Мечката казала на лисицата, а лисицата - на опашката си (MGKK).*

(Meçkata kazala na lisitsata, a lisitsata – na opaşkata si) - Ayı tilkiye, tilki kuyruğuna söylemiş

→ *İt itine buyurur, it de kuyruğuna (ÖAA1).* = **Benzer ifade**

- *Хвърлил камък, та го заболяла ръката (MGKK).*

(Hvırlil kamık, ta go zabolyala rıkata) - Taş attı kolu incindi.

→ *Taş atıp da kolun mu yoruldu? (MY1).* **= Benzer ifade**

- *Не си дава зор (MGKK).*

(Ne si dava zor) - Zora gelmez.

→ *Zora gelememek (MY1).*

- *Безделието е майка на всички злини (MGKK).*

(Bezdelieto e mayka na vsiçki zlini) - Aylaklık tüm kötülüklerin anasıdır.

→ *İçki tüm kötülüklerin anasıdır*[94] *(A).* = **Benzer ifade**

- *Аз ваша, ти наша, кой ще вари каша? (MGKK).*

(Az vaşa, ti naşa, koy şte vari kaşa?) - Ben size, sen bize, lapayı kim kaynatacak?

→ *Sen dede ben dede, bu atı kim tımar ede (ÖAA1).* = **Farklı ifade**

[94] "İçki tüm kötülüklerin anasıdır" ifadesi halk arasında söylenen, incelenen kaynaklarda rastlanmamış bir ifadedir. Her ne kadar bu ifade alkol kullanımı engellemek için oluşturulmuş olsa da, Bulgarca ifade ile birlikte değerlendirildiğinde, sarhoşluk halinin tembellik yarattığı sonucuna ulaşılabilir.

→ *Sen ağa ben ağa bu ineği/koyunu kim sağa (MY1).* = **Farklı ifade**

- *Аз господин, ти господин, ами кой ще тури житото в хамбара? (MGKK).*

(Az gospodin, ti gospodin, ami koy şte turi jitoto v hambara?) - *Ben efendi, sen efendi, ama tahılı ambara kim koyacak?*

→ *Sen dede ben dede, bu atı kim tımar ede (ÖAA1).* = **Farklı ifade**

→ *Sen ağa ben ağa bu ineği/koyunu kim sağa (MY1).* = **Benzer ifade**

- *Живее само да яде, а не и да работи (MGKK).*

(Jivee samo da yade, a ne i da raboti) - *Yemek için yaşıyor, çalışmak için değil.*

→ *Yaşamak için ye, yemek için yaşama (A).* = **Tersini ifade**

Karşılık bulunamayan Bulgarca ifadeler:

- *Мързелът благо не яде, а ново никога не носи (MGKK).*

(Mırzelıt blago ne yade, a novo nikoga ne nosi) – *Tembel nimet yemez, ama yeniyi de getirmez.*

- *Дебела Сянка, Гладна Уста (MGKK).*

(Debela Syanka, Gladna Usta) – *Geniş gölge, aç ağız.*

- *Празен Седи, Гладен Ходи (MGKK).*

(Prazen sedi, gladen hodi) – *Boş oturan aç gezer.*

- *Мързелият два пъти работи, скъперникът два пъти плаща (MGKK).*

(Mırzeliyat dva pıti raboti, skıpernikıt dva pıti plaşta) – *Tembel iki kez çalışır, cimri iki kez öder.*

- *Излежавай се млад, ако искаш да мреш на старост от глад (MGKK).*

(İzlejavay se mlad, ako iskaş da mreş na starost ot glad) – *Yaşlılıkta açlıktan ölmeyi istiyorsan gençlikte otur.*

- *Три дни гладува, ама си не разваля рахата (MGKK).*

(Tri dni gladuva, ama si ne razvalya rahata) – Üç gündür açlık çekiyor ama rahatını bozmuyor.

- *Гайда къща не храни (MGKK).*

(gayda kışta ne hrani) – Gayda[95] *evi beslemez.*

- *Сухо дупе риба не лови (MGKK).*

(Suho dupe riba ne lovi) – Kuru boğaz balık yakalamaz.

- *Накарай мързеливия на работа, пророк да го направиш (MGKK).*

(Nakaray mırzeliviya na rabota, prokok da go napraviş) – Tembele iş buyur, onu peygamber yaparsın.

- *Мързеливия пророк става (PS).*

(Mırzeliviya prokok stava) - Tembel, peygamber olur.

- *Легнал на кълка като поп (MGKK).*

(Legnal na kılka kato pop) – Rahip gibi kıçının üstünde oturdu.

- *Ден да мине, друг да дойде (MGKK).*

(Den da mine, drug da dojde) – Gün bitti, diğeri geldi.

- *Калугер, кога няма работа, разтуря си калимавката (MGKK).*

(Kaluger, koga nyama rabota, razturya si kalimavkata) – İş olmadığında papaz kendi külahını bırakır.

[95] Gayda, kamıştan yapılmış çift düdük ve tulumdan oluşan, tiz sesli, nefesli bir enstruman adı olup Trakyalı, Bulgar, Makedon ve İskoçların millî çalgısıdır. Bu bilgiye https://tr.wikipedia.org/wiki/Gayda adresinden erişim sağlanmıştır. Ancak vikipedi erişim engelinden dolayı sadece aramada çıkan açıklama kısmında yazan bilgi kullanılabilmiştir.

- *В Средна гора клечка няма (MGKK).*

(V Sredna gora kleçka nyama) – Sredna ormanında çalı yok.

- *Ако мръдне камъкът, ще мръдне и той (MGKK).*

(Ako mrıdne kamıkıt, şte mrıdne i toy) – Taş hareket ederse, o da hareket eder.

- *За ядене бърза му лъжицата, за работа мудна му ръчицата (MGKK).*

(Za yadene bırza mu lıjitsata, za rabota mudna mu rıçitsata) – Yemek için kaşığı hızlıdır, iş için eli yavaştır.

- *Чака да му го поднесат на блюдо (MGKK).*

(Çaka da mu go podnesat na blyudo) – Ona bir tabak sunulsun diye bekliyor.

- *За дърва отишъл, брадвата не взел (MGKK).*

(Za dırva otişıl, bradvata ne vzel) – Odun kesmeye gitti, balta almadı.

- *Умей да пей, не умей да сей (MGKK).*

(Umey da pey, ne umey da sey) – Şarkı söyleyebilir, ama toprak ekemez.

- *Игра гърнене пълни (MGKK).*

(İgra gırnene pılni) – Tenceresi oyun dolu.

- *Ако искаш да ти се не свърши работата, предай я другиму да я върши (MGKK).*

(Ako iskaş da ti se ne svırşi rabotata, preday ya drugimu da ya vırşi) – İşin yapılmamasını istiyorsanız, onu başkasına verin.

- *Брои броениците (MGKK).*

(Broy broenitsite) – Tespih saymak (Çalışmamak, boş oturmak, aç olmak).

- *Седнали на припек като смокове (MGKK).*

(Sednali na pripek kato smokove) – Karayılan gibi güneşe karşı oturdu.

- *Разпуснал се като печен праз (MGKK).*

(Razpusnal se kato peçen praz) – Kavrulmuş pırasa gibi eridi.

- *Ходи пет за четири (MGKK).*

(Hodi pet za çetiri) – Dört için beşe gitmek (İşleri çabuk bitirmek).

- *Препича се като гущер на слънце (MGKK).*

(Prepiça se kato suşter na slıntse) – Güneşte kertenkele gibi kızarır.

- *Клатя си краката (MGKK).*

(Klatya si krakata) – Ayaklarını sallamak (Çalışmamak, boş boş oturmak).

- *Лежи като селски чорбаджия (MGKK).*

(Leji kato selski çorbaciya) – Köy çorbacısı[96] *gibi yatmak.*

- *Който не работи, не трябва да яде (BGW).*

(Koyto ne raboti, ne tryabva da yade) - Çalışmayanın, yemesine gerek yoktur.

- *Нахалост труд, кога няма ред (BGW).*

(Nahalost trud, koga nyama red) - Satır yokken, emek boşadır.

- *Половин сърце, половин работа (PS).*

(Polovin sırtse, polovin rabota) - Yarım gönül, yarım iştir.

→ *Elinin ucuyla iş yapmak (A) (Gönülsüz iş yapmak)* = **Benzer ifade**

Bu ifadelerin Türkçe karşılıkları bulunamamıştır. Bu durum da kültürel farklılığı ortaya koymaktadır. Örneğin *"Tembele iş buyur, onu peygamber yaparsın"* ve *"Tembel, peygamber olur"* ifadelerinde tembel kişilerin neden peygamberler ile ilişkilendirildikleri tespit edilememiştir. Ancak, "*Tembele iş buyur sana akıl öğretsin*"

[96] Bulgaristan'ın Osmanlı egemenliği altında olduğu zamanlarda büyük toprak sahibi kimseler.

atasözünde anlatıldığı gibi tembellerin iş yapmamak için fikirler ortaya koydukları sonucu çıkarılabilir.

5.3 Çobanlık

Örnekli Modern Bulgar Sözlüğü'ne[97] göre "çoban"; 1 –Koyunları besleyen kişi, 2- Koyunları gözeten kişi. Türk Dil Kurumu'nun Büyük Sözlüğü'nde[98] yer alan anlamına göre "çoban"; Koyun ve keçi sürülerini otlatan kimse.

Bulgar kültüründe çobanlık ile ilgili bilgi alabilmek için yapılan kaynak araştırmasında sadece Kazanlık bölgesi için yazılmış bir makaleye ulaşılmıştır. Bu makalede anlatılanlar çobanlık mesleği hakkında net bilgiler vermektedir. *"Kazanlık'taki ana geçim kaynaklarından biri koyun yetiştiriciliğidir. Çok gelişmiş olmasına rağmen, ek geçim kaynağıdır. 1855-1857 yıllarına kadar koyunlar sadece aile ihtiyaçları için yetiştirilirdi. 1856'dan sonra Osmanlı Devleti'ndeki siyasi değişimler koyun yetiştiriciliğine yeni bir ivme kazandırdı. Bu alanın gelişmesini sağlayan göstergeler; et ve deri ihacatının artması, örgünün, el dokumasının ve boyacılığın gelişmesi, ayni verginin artması. ... Çobanların günlük yaşamları sürekli iştir. Giysileri ve eşyaları ile dikkat çekerler. Ana kıyafetleri çok pratiktir. Zahari Stoyanov'a göre ayırt edici özellikleri beyaz saç, kalpak, çoban çantası ve kalın sopalarıdır."*[99]

TBMM'nin Tutanaklarına göre çobanlık mesleği meralardaki otu ete ve süte, çiçeklerdeki nektarı ise bala çeviren en eski mesleklerden biridir. Hayvancılığın geliştirilmesi ve hayvansal ürünlerin arttırılmasında büyük rol oynamaktadır. Çobanlar dağ yamaçlarında tek başlarına, her an yabani hayvan tehditi ile karşı karşıya kalarak, gece ve gündüz, sıcak ve soğuk ayrımı yapmadan mesleklerini yerine getirirler. [100]

---

[97] Стоян Буров, Валентина Бонджолова, Мария Илиева, Пенка Пехливанова, *Съвременен Тълковен Речник на Българския Език с Приложения*, Gaberoff, Трето Издание, София, 2001, страница 546, дума: овчар

[98]Türk Dil Kurumu Büyük Sözlüğü: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c921dfaca28e7.80585569, kelime: çoban

[99] Венелина Илиева, *Още Нещо за Овчарските Торби*
Not: Bu bilgiler eserden bire bir olarak çevrilmiştir. O yüzden "beyaz saç" ile ne kastedilmek istendiği anlaşılamamaktadır.

[100] Bu bilgiye; 14.01.2019 tarihinde

İki kültürün tarihine bakıldığında her iki milletin de yoğun olarak çobanlık mesleği ile ilgilendikleri görülmektedir. Bu yüzden bütün meslek dallarını mukayese etmek mümkün olmadığından sadece çobanlık mesleği ile ilgili atasözleri üzerinde durulmuştur.

Bulgarca örnekler:

- *Луда мома по голямата китка се познава, а луд овчар — по голямата тояга (BGW).*

(Luda moma po golyamata kitka se poznava, a lud ovçar – po golyamata toyaga) – Deli kız büyük çiçek demetinden tanınır, deli çoban ise büyük sopasından.

→ *Gelin ayağından, çoban değneğinden bellidir (MY1).* **= Farklı ifade**

- *Където има много овчари, там овцете се губят (A).*

(Kıdeto ima mnogo ovçari, tam ovtsete se gubyat) – Çobanın çok olduğu yerde koyunlar kaybolur.

→ *Horozu çok olan köyün sabahı geç olur (A).* **= Farklı ifade**

- *Овчар на планина, по морето тишина (PS).*

(Ovçar na planina, po moreto tişina) – Dağın çobanı, denizde sessizdir.

- *Овчара и куцата овца не оставят (PS).*

(Ovçara i kutsata ovtsa ne ostavyat) – Çoban ve topal, koyunu bırakmaz.

- *Овчарю и от дъжда, и от слънцето се варди (PS)*

(Ovçaryu i ot dıjda, i ot slıntseto se bardi) – Çoban hem yağmurdan hem güneşten sakınır.

---

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c042/b069/tbmm230420690128.pdf adresinden ulaşım sağlanmıştır.

- *Дванадесет овчаря с една лъжица са кашикали и пак са наяли (BGW)*

(Dvanadeset ovçarya s edna lıjitsa sa kaşikali[101] i pak sa nayali) – On iki çoban bir kaşıkla kaşık döndüler ama yine de yediler.

- *Дванадесет овчеря с една лъжица яли и кога минал вълкът, нямало кой да повика (BGW).*

(Dvanadeset ovçerya s edna lıjitsa yali ı koga minal vılkıt, nyamalo koy da povıka) – On iki çoban bir kaşıkla yemişler ve kurt geçerken seslenecek kimse yokmuş.

→ *Bir kaşık ile dokuz çoban yemişler, birinin ağzı boş kalmamış (MY1).* **= Farklı ifade** *(Burada farklı söylenişten ziyade, anlam farkı olsa da atasözlerinin kuruluş biçimi ve anlam yakınlığı dolayısıyla eşleştirilmiştir).*

Çoban ile ilgili Bulgarca tespit edilen ifadeler incelendiğinde çobanların yaşamlarını daha çok dağlarda sürdürdükleri, burada yalnız kalabildikleri gibi kimi zaman da bir araya gelebildikleri, ellerinde birer değnek taşıdıkları, bütün gün dışarıda oldukları için hem yağmurun hem de güneşin sıkıntılarına bolca tanıklık etmeleri nedeniyle tabiat şartlarına karşı muhalif duygular besledikleri gibi sonuçlar çıkarılmaktadır.

Çoban ile ilgili Türkçe örnekler:

→ *Atını yedene yaya demezler, kendi malını güdene çoban demezler (MY1).*

---

[101] *Кашикали (kaşikali)* kelimesi Türkçe kaşık kelimesinden türemiş bir fiildir. Burada geçmiş zaman hali kullanılmıştır. Ancak fiilin yalın hali tespit edilememiştir. Bulgarca sözlüklerde bu kelime geçmemektedir. Sadece kullanılan atasözünün hikayesinde geçmektedir. Bu bilgiye 04.03.2019 tarihinde https://liternet.bg/publish14/n_nenov/tabachka/07.htm adresinden erişm sağlanmıştır.

Türkçesi: *O sırada masadaki herkes kaşık dönüyordu. Kaşık dönmek demek, herkes tek bir kaşık ile yiyor ve kaşığı diğerine veriyordu. Alıyor, çiğniyor ve diğerine veriyordu. Türkçe'den geliyor – kaşık. O sıralarda askerlere kaşıklılar deniliyordu. Çünkü askerler kaşıklarını botlarının içerisine koyup öyle yürüyorlardı.*

O sırada dokuz çoban kardeş oturmuş popara yiyordu ve kaşık dönüyorlardı. Bir keresinde bir kurt sürüye saldırdı, onu gördüler, ancak hiçbiri köpekleri çağıramadı, çünkü hepsinin ağzı doluydu. Bu şekilde (kaşık dönerek) hızlıca yiyebiliyorlardı, hem de bir kaşık ile.

Hikayede dokuz çoban geçmesine rağmen, Petko Slaveykov'un "Bulgarca Atasözleri" kitabında bu atasözü "on iki çoban" olarak geçmektedir.

→ *Ay ayakta çoban yatakta, ay yatakta çoban ayakta (MY1).*
→ *Azap durduğu kadar, çoban güttüğü kadar (MY1).*
→ *Başı büyük bey olur, ayağı büyük çoban olur (MY1).*
→ *Bir koyuna da bin koyuna da bir çoban gerek (MY1).*
→ *Bulunan, bulanın olsaydı, çoban bey olurdu (MY1).*
→ *Çoban çorabını kendi örer (MY1).*
→ *Çoban dağlarda olur (MY1).*
→ *Çok yiyen çoban olur, az yiyen adam olur (MY1).*
→ *Dumanlı havada çoban sürüyü yitirir (MY1).*
→ *Her çoban kaval, her çingene zurna çalamaz (MY1).*
→ *Herkesin aklı bir olsa, koyuna çoban bulunmaz (MY1).*
→ *Kurt olmasa çoban seçilmez (MY1).*
→ *Bir günlük çobana kırk günlük terbiye gerek (MY1).*
→ *Çobanın gönlü olursa/olunca tekeden yağ çıkarır/süt çıkarır (MY1).*
→ *Köpeğine pay, çobanına bal verenin koyununu kurt, kuzusunu kuş kapar (MY1).*
→ *Çobana verme kızı ya koyun güttürür ya kuzu (NKFU-A).*
→ *Çobanın yağı çok olursa çarığına sürer (NKFU-A).*
→ *Çoban kulübesinde padişah rüyası görmek (NKFU-D) (İçinde bulunduğu duruma uygun düşmeyen düşler kurmak).*

Türkçe ifadelerin incelemesinden çobanların her gün ayın batışından doğuşuna kadar çalıştıkları, kendi koyunlarını güderlerse bunun meslek olarak kabul edilmediği, bir çobanla evlenen kadının da kaderinde çobanlık olduğu, herkesin çoban olamayacağı, çoban olmak için eğitim alınması gerektiği, çobanların da iyilerinin ve kötülerinin bulunduğu, akıllı olmadıkları ama gönülleri isteyince herşeyi yapabilecek kabiliyette oldukları, fakir oldukları, zenginlikten anlamadıkları, çok yedikleri, dağlarda gezdikleri, kaval çaldıkları gibi sonuçlar çıkarılmaktadır.

6. BÖLÜM: PARA

Örnekli Modern Bulgar Sözlüğü'ne[102] göre "para"; 1 – Eşya/mal ve işçiliğin değerini ölçen metal ya da kağıt simge. Türk Dil Kurumu'nun Büyük Sözlüğü'nde[103] yer alan anlamına göre "para"; 1- Devletçe bastırılan, üzerinde değeri yazılı kâğıt veya metalden ödeme aracı, nakit. 2 - Kazanç.

Her ne kadar sözlük anlamlarında paranın tanımı materyal olarak yapılmış olsa da, insanlar için para yaşamı devam ettirmek için gerekli olan, vazgeçilmez bir unsurdur. İnsanlar para kazanmak için çalışırlar. Rahat, finansal sıkıntısı olmayan bir hayat için para önemlidir. İnsanlar, ürettiklerini ya da hizmetlerini para karşığılında verirler. Hayat döngüsünü sağlama açısından paranın yeri büyük önem taşır. Bu bölümde Bulgarca ve Türkçe ifadelerde paraya bakış açısı incelenmiştir.

Para ile ilgili Bulgarca örnekler:

- *Без пари здраве - готова болест (BN-H).*

(Bez pari zdrave – gotova bolest) – Parasız sağlık – hastalığı hazırlar.

→ *Para sağlığı satın alamaz (A).* **= Tersini ifade**

- *Парите от мъртвия жив не правят (BN-H).*

(Parite ot mırtviya jiv ne pravyat) – Ölülerin parası hayat yaratmaz.

- *Без пари нищо не върви (BN-H).*

(Bez pari nişto ne vırvi) – Parasız hiçbir şey olmaz.

→ *Para her kapıyı açar (A).* **= Tersten ifade**

- *Без пари човек и богу не е драг (BN-H).*

---

[102] Стоян Буров, Валентина Бонджолова, Мария Илиева, Пенка Пехливанова, *Съвременен Тълковен Речник на Българския Език с Приложения*, Gaberoff, Трето Издание, София, 2001, страница 602, дума: пари

[103]Türk Dil Kurumu Büyük Sözlüğü: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5bdb3e5fb818d7.88921733, kelime: para

(Bez pari çovek i bogu ne e drag) – Parasız insana Tanrı da sevgili değildir/Parasız insanı Tanrı da sevmez.

→ *Adamı adam eyleyen paradır, parasız adamın yüzü karadır (MY1).* = **Farklı ifade**

- *Имаш ли парички, обичат те всички (BN-H).*

(İmaş li pariçki, obiçat te vsiçki) – Paran varsa, seni herkes sever.

→ *Paran çoksa dostun da çoktur (A).* = **Benzer ifade**

- *Готови пари и печен хляб скоро се изяждат (BN-H).*

(Gotovi pari i peçen hlyab skoro se izyajdat) – Hazır para ve pişmiş ekmek çabuk yenir.

→ *Hazıra dağ dayanmaz (A).* = **Farklı ifade**

- *Да има човек много пари и да ги крие в земята - файда няма (BN-H).*

(Da ima çovek mnogo pari i da gi krie v zemyata – fayda nyama) – Bir insanın çok parası olsun ve onu toprakta saklasın – faydası yoktur.

→ *Kefenin cebi yok (A).* = **Farklı ifade**

- *Да съм сиромах, ала да си имам парички (BN-H).*

(Da sım siromah, ala da si imam pariçki) – Fakir olayım ama kendi param olsun.

- *Златен ключ железни врати отваря (BN-H).*

(Zlaten klüç jelezni vrati otvarya) – Altın anahtar demir kapıları açar.

→ *Para her kapıyı açar (A).* = **Farklı ifade**

- *И на пътя да намериш пари, пак ги брой (BN-H).*

(İ na pıtya da nameriş pari, pak gi broy) – Parayı yerde de bulsan, say.

- *Не парите са спечелили мен, а аз тях (BN-H).*

(Ne parite sa speçelili men, a az tyah) – Para beni kazanmadı, ben onları kazandım.

→ *Para beni kazanamaz, ben parayı kazanırım (MY1).* = **Aynı ifade**

- *Нямаш ли пари, нищо не си (BN-H).*

(Nyamaş li pari, nişto ne si) – Paran yoksa, hiçsin.

→ *Paran varsa cümle alem kulun, paran yoksa tımarhane yolun (MY1).* **= Farklı ifade**

- *Парата върти света (BN-H).*

(Parata vırti sveta) – Para dünyayı döndürür.

- *Парите и змията излъгват (BN-H).*

(Parite i smiyata izlıgvat) – Para ve yılan kandırır/aldatır.

- *Парите нищо не са, ама кога ги няма в кесията (BN-H).*

(Parite nişto ne sa, ama koga gi nyama v kesiyata) – Para hiçbir şeydir, ama sadece kesende olmadığında.

- *Парите при пари отиват (BN-H).*

(Parite pri pari otivat) – Para parayla gider.

→ *Para parayı çeker (MY1).* **= Tersini ifade**

- *Парите са като водата - имат цена над улея, а нямат под улея (BN-H).*

(Parite sa kato vodata – imat tsena nad uleya, a nyamat pod uleya) – Para su gibidir – oluğun üstünde değeri vardır, altında yoktur.

- *Парите силно звънят и далеч се чуват (BN-H).*

(Parite silno zvınyat i daleç se çuvat) – Paranın sesi güçlüdür uzaktan duyulur.

- *При готови пари вересия не прави (BN-H).*

(Pri gotovi pari veresiya ne pravi) – Hazır parayla veresiye olmaz.

- *Рядко е златото, затова е скъпо (BN-H).*

(Ryadko e zlatoto, zatova e skıpo) – Altın nadirdir, bu yüzden değerlidir.

- *С пари и магарето пор става (BN-H).*

(S pari i magareto pop stava) – Para ile eşek de papaz olur.

→ *Eşeğe altın semer vursan eşek yine eşektir (A).* = **Tersini ifade**

Para ile ilgili Türkçe ifadeler:

→ *Anayı kızdan ayıran para (MY1).*

→ *Alından ter akmadan cepten para taşma (MY1).*

→ *Babanın zenginliği para etmez, iş öğren/adam ol (MY1).*

→ *Ben parayı kazanırım, para beni kazanmaz (MY1).*

→ *Beş para giren ev yıkılmamış/yıkılmaz (MY1).*

→ *Bir para bin ayıp örter (MY1).*

→ *Bir para/on para bin aslanın ağzında (MY1).*

→ *Çok söz yalansız, çok para haramsız olmaz (MY1).*

→ *Dana biçikten artar, para buluktan artar (MY1).*

→ *Ekmek dişten artmaz, para işten artar (MY1).*

→ *Hazır para çabuk biter (MY1).*

→ *Para herşeyi yapar ama insanı yapamaz (MY1).*

→ *Para ile imanın kimde olduğu bilinmez (MY1).*

→ *Para parayı çeker (MY1).*

→ *Para sokakta, iş onu bulmakta (MY1).*

→ *Sayılı parada bereket yoktur (MY1).*

→ *Adamı adam eyleyen paradır, parasız adamın yüzü karadır (MY1).*

→ *Pullu (paralı) adamdan (dağlar bile) bela korkar (MY1).*

→ *Paran varsa cümle alem kulun, paran yoksa tımarhane yolun (MY1).*

→ *Adamı parasız mezara bile götürmezler (MY1).*

→ *Parasız adam oksuz yaya benzer (MY1).*

→ *Parasızlık her fenalığı yaptırır (MY1).*

→ *Para erkeğin elinin kiridir (A).*

Her iki kültürün de ifadeleri incelendiğinde paraya hemen hemen aynı şekilde değer verildiği görülmektedir. Paranın gücü her iki kültürde de özellikle vurgulanmıştır. Bir insanın parası olduğunda ya da olmadığında toplum tarafından

nasıl karşılandığı ele alınan malzemelerden anlaşılmaktadır. Ancak, yine her iki kültürde de paranın çalışılarak kazanılması gerektiği, çok paranın insanı değiştirdiği ve zararlı olduğu, emek verilerek kazanılan paranın önemli olduğu, insanların para kazanması gerektiği, parasızlığın kötü olduğu belirtilmiştir.

Söz konusu "para" olduğunda hem insanın hem de toplumun karakteri de ortaya çıkmaktadır. Bu incelemede, toplumun en küçük birimi insan olduğu için öncelikle insanın karakteri üzerinde durulmaktadır. Ortaya çıkardığı durumlara göre para; zengin-fakir kategorileri altında incelenmiştir.

6.1 Zengin

Toplum içerisinde insanın sosyal statüsü genel olarak "para" durumuna bağlıdır. İnsanın toplum içerisinde gördüğü saygınlığı para belirlemektedir. Paranın kolay kazanılmadığı algısı, her iki kültür için de incelenen "para" ile ilgili ifadelerde görülmektedir.

Örnekli Modern Bulgar Sözlüğü'ne[104] göre "zengin"; 1 – Maddi varlığı çok olan – para, mülk, değerli eşya; zengin, varlıklı. Türk Dil Kurumu'nun Büyük Sözlüğü'nde[105] yer alan anlamına göre "zengin"; 1 – Parası, malı çok olan, varlıklı, fakir, yoksul karşıtı.

İnsanların para kazanması, toplum içerisinde statülerinin artmasına neden olmaktadır. Ancak bu bakış açısı hem olumlu hem de olumsuz olabilir. Zengin olan insan bir taraftan yüceltilirken, diğer taraftan yerilebilir. Bu durum, insanın parayı nasıl kazandığına göre değişiklik göstermektedir. "Zenginlik" ile ilgili Bulgarca ve Türkçe ifadeler incelenerek, zengin insanlara karşı olan bakış açısı saptanmıştır.

Bulgarca ifadeler:

- *Богатството е като слана преди слънце (BN-P).*

---

[104] Стоян Буров, Валентина Бонджолова, Мария Илиева, Пенка Пехливанова, *Съвременен Тълковен Речник на Българския Език с Приложения*, Gaberoff, Трето Издание, София, 2001, страница 54, дума: богат

[105] Türk Dil Kurumu Büyük Sözlüğü: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5c27e05a2787f1.47016828, kelime: zengin

(Bogatstvoto e kato slana predi slıntse) – Zenginlik, güneş öncesi ayaz gibidir.

- *Имот се в гроба не носи (BN-P).*

(İmot se v groba ne nosi) – Mülk mezara taşınmaz.

→ *Kefenin cebi yok (A).* **= Farklı ifade**

- *Имане е по-хубаво от нямане (BN-P).*

(İmane e po-hubavo ot nyamane) – Varlık yokluktan iyidir.

- *На богатите все не стига (BN-P).*

(Na bogatite vse ne stiga) – Zengine hâlâ yetmez.

- *Сиромах се бие по шията, а богат - по кесията (BN-P).*

(Siromah se bie po şiyata, a bogat – po kesiyata) – Fakir boynunu döver, zengin – kesesini/

→ *Zengin kesesini döver, züğürt dizini (MY1).* **= Benzer ifade**

- *Слънцето и богатството дори и слепеца ослепяват (BN-P).*

(Slıntseto i bogatstvoto dori i slepetsa oslepyavat) – Güneş ve servet körü bile kör eder.

- *Ако има паницата, ще има и в лъжицата (BN-H).*

(Ako ima panitsata, şte ima i v lijitsata) – Kase varsa, kaşıkda vardır.

- *Ако има в хамбара, ще има и в брашнаря (BN-H).*

(Ako ima v hambara, şte ima i v braşnarya) – Ambar varsa, taciri de vardır.

- *Докато има овце, сиромашия няма (BN-H).*

(Dokato ima ovtse, siromaşiya nyama) – Koyun oldukça, fakirlik olmaz

→ *İnek fakirlik, koyun zenginlik, yılkı gösteriştir (MY1).* **= Benzer ifade**

- *Играе си с пари (BN-H).*

(İgrae si s pari) – Parasıyla oynuyor/

→ *Para ile oynamak* = **Aynı ifade**

- *Има ли масло, и попарата манджа става (BN-H).*

(İma li maslo, i poparata manca stava) – Süt varsa, popara[106] manca[107] olur.

- *Когато има масло, и баба знае да меси зелник (BN-H).*

(Kogato ima maslo, i baba znae da mesi zelnik) – Süt olduğunda, nine de börek yapmayı bilir.

- *Комуто е много маслото, той си маже и ботушите (BN-H).*

(Komuto e mnogo masloto, toy si maje i botuşite) – Kimin çok sütü varsa, botlarını da yağlar.

- *Комуто квасът е по-голям, хлябът му по-скоро втасва (BN-H).*

(Komuto kvasıt e po-golyam, hlyabıt mu po-skoro vtasva) – Kimin mayası daha büyükse, onun ekmeği daha çok artar.

- *Пълното гърне да ме развали, а не прозното (BN-H).*

(Pılnoto gırne da me razvali, a ne proznoto) – Dolu tencere beni bozsun, boş olanı değil.

- *Богат като Крез (F).*

(Bogat kato Krez) = Krez (Karun) kadar zengin.

→ *Karun kadar zengin.* = **Aynı ifade**

- *Богата трапеза (F).*

(Bogata trapeza) – Zengin sofrası.

- *На сянка забогатявам (F).*

---

[106] Popara: Peynir, bayat ekmek ve yağ ile yapılan basit kahvaltılık.

[107] Manca: Patlıcan, domates, biberden yapılan bir çeşit meze.

(Na syanka zabogatyavam) – Gölgede zengin olmak (Karanlık, haksız anlaşmalar yoluyla, dürüst olmayan bir şekilde).

- *Хаир да видиш от парите (F).*

(Hair da vidiş ot parite) – Paranın hayrını gör.

- *Да даде господ мир и берекет! (A).*

(Da dade gospod mir i bereket) – Tanrı barış ve bereket versin.
→ *Allah bereket versin (A).* **= Benzer ifade**

- *Да прелива у кошовете (жито)! (A).*

(Da preliva u koşovete (jito)) – Tanrı tencereni taşırsın (buğday ile).

- *Да прелива у бъчвите (вино)! (A).*

(Da preliva u bıçvite (vino)) – Tanrı fıçılarını taşırsın (şarap ile).

- *Да ти са златни ръцете! (A).*

(Da ti sa zlatni rıtsete) – Ellerin altın olsun.

Bulgarca ifadelerin incelemesinde "zenginlik" ile ilgili genel olarak "hayvancılık" mesleğinin terimleri rastlanmıştır. Zenginliğin ifadesi olarak süt ve koyunun kullanıldığı dikkat çekmektedir. *"Koyun oldukça, fakirlik olmaz", "Süt varsa, popara manca olur", "Süt olduğunda, nine de börek yapmayı bilir", "Kimin çok sütü varsa, botlarını da yağlar"* ifadelerinde özellikle sütün zenginlik belirtisi olarak kullanılan bir materyal olduğu gözlemlenmektedir. Bulgarca anlatımlarda zengin olma şeklinin bir şeylere sahip olmak ile ilgili olduğu görülmektedir. *"Kase varsa, kaşıkda vardır", "Ambar varsa, taciri de vardır", "Süt varsa, popara manca olur", Süt olduğunda, nine de börek yapmayı bilir", "Kimin çok sütü varsa, botlarını da yağlar", "Kimin mayası daha büyükse, onun ekmeği daha çok artar"* ifadelerinde sahip olunan malların başka malları kazandıracağı, bu şekilde varlıklı olunabileceği gözlemlenmektedir. Bu durum da, hem Bulgarca hem de Türkçe söylemlerde bulunan *"Para parayı çeker"* ifadesini akla getirmektedir. Bununla birlikte, olumlu bakış açısı

daha ağır gelse de, olumsuz bakış açısı da mevcuttur. *"Zenginlik, güneş öncesi ayaz gibidir", "Zengine hâlâ yetmez", "Güneş ve servet körü bile kör eder"* atasözlerinden, zenginliğin insanların karakteri üzerindeki etkisi anlaşılmaktadır. "*"Mülk mezara taşınmaz"* atasözü ise cimriliğin yerildiği anlaşılmaktadır.

"Zenginlik" ile ilgili Türkçe örnekler:

→ *At yürümekle yol alır, zengin (kibar) vermekle ün alır (MY1).*

→ *Bir zengin fakir olursa, kır yıl zenginlik; bir fakir zengin olursa kırk yıl fakirlik kokar (MY1).*

→ *Deliyle zengin aklına geleni ister (MY1).*

→ *Fakir giyinince "nereden getirdin", zengin giyinince "ne güzel yakışır" derler (MY1).*

→ *Fukara ya kız doğrur ya oğlan, zengin ya hanım doğrur ya bey (MY1).*

→ *İnsan zengin olunca tamah artar (MY1).*

→ *Kırk fakir dostun olacağına, bir zengin dostun olsun (MY1).*

→ *Malını israf eden zengin, her gün fakirdir (MY1).*

→ *Namuslu insan zengin olmaz, ancak geçinir (MY1).*

→ *Tarlası zengin olanın, çevresi de zengin olur (MY1).*

→ *Zengin züğürdün halinden ne bilir (MY1).*

→ *Züğürt olup ağa olacağına, zengin kulu ol (MY1).*

→ *Çok konuşanda var bir yalan, çok zenginde var bir haram (MY1).*

→ *Fukaraya sakın da geç, zengine sürün de geç (MY1).*

→ *Al zenginin kızını, evini çevirsin babasının evine; al fakirin kızını, o da çevirsin evini babasının evine (MY1).*

→ *Alemde itibar zenginle güzeledir (MY1).*

→ *Fenalara baş olma, zenginle arkadaş olma (MY1).*

→ *Zenginle sıcağın zarar olmaz (MY1).*

→ *El malıyla zenginlik olmaz (MY1).*

→ *Fukaranın tavuğu zenginin atı kıymetlidir (A).*

→ *Komşun zenginse, kapın kapalı olsun (MY1).*

→ *Zengin arabasını dağdan aşırır, züğürt düz ovada yolunu şaşırır (ÖAA1).*

→ *Zengin ateş dökecek olsa fukara götünü saksı eder (ÖAA1).*

→ *Zenginin azgını, kürk giyer yaz günü (ÖAA1).*
→ *Zenginin basması ipekli görünür (ÖAA1).*
→ *Zenginin horozu bile yumurtlar (ÖAA1).*
→ *Zenginin malı, züğürdün çenesini yorar (ÖAA1).*
→ *Zenginin tavuğu iki sarılı yumurtlar (ÖAA1).*
→ *Zengin silkinse fakir bay olur (ÖAA1).*
→ *Eli geniş olmak (MY2).*
→ *Kemeri dolu olmak (MY2).*
→ *Kesesi şişkin olmak (MY2).*
→ *Para basmak (MY2).*
→ *Parayla oynamak (MY2).*
→ *Aldı yürüdü (MY2).*
→*Allah yürü ya kulum demiş (MY2).*
→ *Denizde kum, onda para (MY2).*
→ *Hali vakti yerinde (MY2).*
→ *Para babası (MY2).*
→ *Allah bereket versin (A).*
→ *Malının hayrını gör (A).*
→*Allah arttırsın (A).*

Türkçe söylemlerde toplumun zenginlere bakış açısı Bulgarcaya göre daha net olarak ifade edilmiştir. *"Fakir giyinince "nereden getirdin", zengin giyinince "ne güzel yakışır" derler", "Fukara ya kız doğrur ya oğlan, zengin ya hanım doğrur ya bey", "Kırk fakir dostun olacağına, bir zengin dostun olsun", "Züğürt olup ağa olacağına, zengin kulu ol", "Alemde itibar zenginle güzeledir", "Zenginin basması ipekli görünür", "Zenginin horozu bile yumurtlar", "Zenginin tavuğu iki sarılı yumurtlar", "Zengin silkinse fakir bay olur"* atasözlerinden zengin insanların toplumda gördüğü itibar gözlemlenmektedir. Ancak zenginliğin elde edilmesi ile ilgili olarak olumsuz bir bakış açısı da mevcuttur. *"Namuslu insan zengin olmaz, ancak geçinir", "Çok konuşanda var bir yalan, çok zenginde var bir haram", "Komşun zenginse, kapın kapalı olsun"* ifadelerinden anlaşılacağı gibi zengin insanların para kazanma yolunun her insanın çalışarak kazanması gibi olmadığı, yasal olmayan, doğru

olmayan yollardan da kazanmış olabilecekleri ima edilmektedir. Bulgarca deyimlerde ise bu haksız kazanç sağlayarak para kazanma bakış açısı *"Gölgede zengin olmak"* deyimi ile belirtilmektedir.

Zenginliği öven atasözleri:

→ *Adamı adam eyleyen paradır, parasız adamın yüzü karadır (MY1).*

→ *Akça adama akıl öğretir (MY1).*

→ *Altın anahtar her kapıyı açar (MY1).*

→ *Beş paraya kaz al da, sen de lakırdıya karış (MY1).*

→ *Mal melameti örter (MY1).*

→ *Varsa pulun, alem kulun (MY1).*

Bu atasözlerinden anlaşılacağı üzere toplumun zenginlere bakış açısı oldukça saygındır. Parası olan insan her türlü işini kolaylıkla yaptırabilir, insanları daha kolay yönetebilir, bütün imkanlara kolaylıkla sahip olabilir. Paranın insan karakteri üzerindeki etkisi topluma da yansımakta ve zenginlerin toplumdaki yerini belirlemektedir.

6.2 Fakir

Örnekli Modern Bulgar Sözlüğü'ne[108] göre "fakir; 1 – Maddi ve parasal yoksunluk ve yokluk içerisinde yaşayan kimse. Türk Dil Kurumu'nun Büyük Sözlüğü'nde[109] yer alan anlamına göre "fakir"; 1– Geçimini güçlükle sağlayan, yoksul, fukara, zengin karşıtı.

Paranın icadından günümüze kadar olan zaman sürecinde insanoğlunun en büyük derdi paraya sahip olamamasıdır. Para kazanmak, insanların yaşamlarını

---

[108] Стоян Буров, Валентина Бонджолова, Мария Илиева, Пенка Пехливанова, *Съвременен Тълковен Речник на Българския Език с Приложения*, Gaberoff, Трето Издание, София, 2001, страница 39, дума: беден

[109]Türk Dil Kurumu Büyük Sözlüğü:

https://translate.google.com/#view=home&op=translate&sl=bg&tl=tr&text=1.%20Ge%C3%A7imini%20g%C3%BC%C3%A7l%C3%BCkle%20sa%C4%9Flayan%2C%20yoksul%2C%20fukara%2C%20zengin%20kar%C5%9F%C4%B1t%C4%B1, kelime: fakir

sürdürebilmesi için gerekli olan en önemli araçtır. Ancak ona sahip olamamak zamanla insan karakteri üzerinde etkisini göstermeye başlamakta ve bu durum da topluma yansımaktadır.

Fakir/fakirlik ile ilgili Bulgarca örnekler:

- *Ако ти са скъсани дрехите, никой не те смята за богат (BN-H).*

(Ako ti sa skısani drehite, nikoy ne te smyata za bogat) – Kıyafetlerin yırtıksa, kimse seni zengin sanmaz.

- *Богат, ама парици си няма (BN-H).*

(Bogat, ama paritsi si nyama) – Zengin ama parası yok.

→ *Varyemez (A).* = **Benzer ifade**

- *Чичо скруч (F).*

(Çiço Skruç) – Varyemez Amca. **=Aynı ifade**

- *Върти ли се къща с една ока брашно? (BN-H).*

(Vırti li se kışta s edna oka braşno?) – Bir okka un ile ev döner mi.

- *Да не бяха сиромасите, нямаше да има кой да работи (BN-H).*

(Da ne byaha siromasite, nyamaşe da ima koy da raboti) – Fakirler olmasaydı, çalışacak kimse olmazdı.

- *Докато един не тегли, друг не добрува (BN-P).*

(Dokato edin ne tegli, drug ne dobruva) – Biri çekmedikçe, diğeri rahata ermez.

- *Един държи рогата, друг дои кравата (BN-P).*

(Edin dırji rogata, drug doi kravata) – Biri boynuzları tutar, diğeri ineği sağar.

- *За сиромашия никого не са обесили (BN-P).*

(Za siromaşiya nikogo ne sa obesili) – Fakirlikten kimse asılmaz.

→ *Açlıktan kimse ölmez (A).* = **Farklı ifade**

- *И със свещ да търсиш, нищо няма да намериш (BN-H).*

(İ sıs sveşt da tırsış, nişto nyama da nameriş) – Mum ile ararsan, hiçbir şey bulamazsın.

- *Кога няма гостба - пост, а кога няма пари - велики пости (BN-H).*

(Koga nyama gostba – post, a koga nyama pari – veliki posti) – Aşın olmadığında - oruç, paran olmadığında – büyük oruç.

- *Който няма, не му е свидно (BN-H).*

(Koyto nyama, ne mu e svidno) – Kimde yoksa, değerli değildir.

- *Нова дреха с нови конци закърпена (BN-H).*

(Nova dreha s novi kontsi zakırpena) – Yeni yama iplikli yeni kıyafet.

- *Сиромах човек - жив дявол (BN-H).*

(Siromah çovek – xiv dyavol) — Fakir adam, yaşayan şeytandır.

→ *Fakir adam hazır şeytan (MY1).* **= Benzer ifade**

- *Сиромах човек и от глад спи (BH-P).*

(Siromah çovek i ot glad spi) – Fakir insan açlıktan da uyur.

- *Сиромахът вади хляба си като от камък (BN-P).*

(Siromahıt vadi hlyaba si kato ot kamık) – Fakir adam ekmeğini taştan çıkarır.

- *Сиромахът три пъти се радва на дрехите си: кога са нови, кога ги обърне и кога ги закърпи (BN-H).*

(Siromahıt tri pıti se radva na drehite si: koga sa novi, koga gi obırne i koga gi zakırpi) – Fakir üç kez kıyafetlerini sever: yeni olduklarında, onları ters çevirdiğinde ve onları yamadığında.

- *Сиромашия и кашлица не могат да се скрият (BN-H).*

(Siromaşiya i kaşlitsa ne mogat da se skriyat) – Fakirlik ve öksürük gizlenemez.

- *Беден като черковна мишка (BN-P).*

(Beden kato çerkovna mişka) – Kilise faresi kadar fakir.

- *Лъжице има, паница няма (BN-P).*

(Lijitse ima, panitsa nyama) – Kaşık var, tabak yok.

- *Нямам пукната пара (BN-P).*

(Nyamam puknata para) – Ölmeye para yok.

→ *Meteliğe kurşun atmak* .= **Farklı ifade**

Fakir/fakirlik ile ilgili Türkçe ifadeler:

→ *Aç ile aç yatınca, arada dilenci doğar (MY1).*

→ *Eksiklikle büyüyenin yalımı açık olur (MY1).*

→ *Fakir adam hazır şeytan (MY1).*

→ *Fakir dost çabuk unutulur (MY1).*

→ *Fakirin arkası yoktur (MY1).*

→ *Fukaranın açtığı kuyudan su çıkmaz (MY1).*

→ *Parasız adam oksuz yaya benzer (MY1).*

→ *Fakire şükür demek düşer (MY1).*

→ *Yokluk ateşten gömlektir (MY1).*

→ *Fukara tavuğu tek tek yumurtlar (A).*

→ *Züğürt tesellisi (A).*

→ *Ye kürküm ye (A).*

Fakir, fakirlik, yoksulluk, yokluk ile ilgili yapılan Türkçe atasözleri ve deyimlerin incelemelerinde, tespit edilen bütün ifadeler arasından toplum bakış açını yansıtanlar örnek olarak seçilmiştir. Fakir insanların toplumda yeri olmadığı, saygı görmedikleri, yaptıkları işlere hayırlı gözle bakılmadığı bu ifadelerden anlaşılmaktadır. Toplum tarafından destek görmemekte ve hatta dışlanmaktadırlar.

Parası olmayan insanın her türlü kötülüğü yapabileceği düşüncesi "*Fakir adam hazır şeytan", "Aç ile aç yatınca, arada dilenci doğar, "Parasız adam oksuz yaya benzer"* söylemi ile belirtilmiştir. *"Fakir dost çabuk unutulur"* sözü ile fakirlerin toplum içerisinde kolayca dışlanabildikleri belirtilmektedir.

Bulgarca atsözleri ve deyimlerin incelemesinde ise fakir insanların toplum içerisinde çalışması gereken, zenginlere hizmet etmesi gereken, toplumun diğer kısmının rahat yaşaması için çalışan kişiler olduğu gözlemlenmektedir. Bu bakış açısı *"Fakirler olmasaydı, çalışacak kimse olmazdı", "Biri çekmedikçe, diğeri rahata ermez", "Biri boynuzları tutar, diğeri ineği sağar"* ifadelerinde kendisini göstermektedir. Ayrıca bir insanın ne kadar fakir olabileceğini belirten ifadeler de mevcuttur. *"Kıyafetlerin yırtıksa, kimse seni zengin sanmaz"* sözünde fakir diye nitelendirilen kişilerin yırtık kıyafetler kullandıkları belirtilmektedir. Bu nedenle, kişi zengin bile olsa eğer kıyafeti yırtık ise toplum tarafından fakir olduğunun düşünüleceği belirtilmektedir. *"Kimde yoksa, değerli değildir"* ifadesinde parası olmayan insanın toplum açısından değeri olmadığı açık bir şekilde anlatılmaktadır. *"Fakirlik ve öksürük gizlenemez"* atasözünde fakir insanların toplum içerisinde rahatlıkla fark edilebileceği belirtilmektedir. "*Kilise faresi kadar fakir"*ifadesi ise bir insanın ne kadar fakir olabileceğini belirten kültürel bir ifadedir.

SONUÇ

Atasözleri ve deyimlerin altında derin bir tarih yatmaktadır. Bu nedenle, bir milletin kültür tarihi atasözleri, deyimler ve kalıp ifadelere bakılarak anlaşılabilir. Bu çalışmada da Bulgar ve Türk atasözleri, deyimler ve kalıp ifadeler belirli başlıklar altında karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda iki toplum arasındaki benzerlik ve farklılıkları gösteren bir tablo ortaya çıkmıştır.

1- "Anne" kavramı her iki toplumda da aynı değere sahiptir. Bu nedenle olumsuz olarak farklı bir anlam yüklenmemiştir. Çocuk yetiştiren, çocukları toplum içerisinde birey haline getiren kişi olarak katkısı büyüktür. Ayrıca her iki toplumda da "üvey anne" kavramına rastlanmıştır. "Üvey anne"nin hane içerisine nasıl girdiği ile ilgili olarak net ifadeler yoktur. Bu yüzden eşi vefat etmiş bir erkeğin evlenmesi, erkeklerin başka bir kadını haneye ikinci eş olarak sokması, boşanıp yeniden evlenmesi gibi ihtimaller söz konusu olabilir. Bulgarca anlatımlarda "kuma" kavramına rastlanmamıştır. Ancak Türkçe söylemlerde net olarak ifade edilmese de "kuma" kavramının yer aldığı *"Kadının biri âlâ, ikisi belâdır", "Karının dırdırı üzerine kuma getirir", "Kuma gemisi yürümüş, elti gemisi yürümemiş"* ifadelerinden anlaşılmaktadır.

2- Her iki toplumun ifadeleri incelendiğinde "baba" kavramı için net bir profil çıkarılamamıştır. Hem olumlu hem de olumsuz anlatımlar mevcuttur. Bulgarca atasözlerinin incelemesinden çıkan profile göre; baba evin reisidir, evin geçiminden sorumludur, baba ahı evlat üzerinde etkili bir korku silahıdır, ancak baba pek evde durmaz. Evde durmama durumunun çalışmaktan dolayı mı yoksa aylak gezmekten dolayı mı olduğu anlaşılamamaktadır. Türkçe atasözlerinin incelemesinden çıkan profile göre ise; baba evde liderdir, evin geçimini sağlayandır, özellikle erkek evlat için hem örnek alınması gereken rol model, hem de geçilmesi gereken bir rakiptir. "Oğlu babasını örnek alır ama ondan daha iyi olmak için uğraşmalıdır" sonucu çıkarılmaktadır.

3- Bulgarca söylemler arasında "çocuk" için hane içerisindeki önemini belirtilen anlatıma rastlanmamıştır. "*Çocuklar, budalalar ve sarhoşlar gerçekleri konuşur*", "*Çocuklar herşeyi merak ederler, yaşlılar hiçbir şeyi*" gibi ifadelerde çocukların karakteristik özellikleri görülmektedir. Türkçe söylemlerde ise çocuğun karakter

özelliklerini belirtmek haricinde *"Çocuk evin direğidir", "Çocuk olmayan evde baca tütmez"* söylemleri gibi çocuğun evdeki önemini belirten atasözleri özellikle seçilmiştir.

4- Kardeşliğe verilen önem her iki toplumda da hemen hemen aynıdır. Ayrıca ailenin diğer bireylerine göre daha net anlatımlar kullanılmıştır. Bulgarca atasözleri ve deyimlerin incelemesinde çıkan profile göre kardeş; aralarında her ne olursa olsun, birbirlerini sevseler de sevmeseler de başkalarına karşı birbirilerini koruyan kişilerdir. Aralarında çekememezlik olsa da bir kardeşe sahip olmanın, hiç kardeşi olmamasından daha iyi olduğu da atasözleri ile belirtilmiştir. Yabancıları kardeşlik bağı altında görmemektedirler. Dostlara önem vermektedirler, ancak kardeşten öteye konmamaktadırlar. Türkçe atasözleri ve deyimlerin incelenmesinde çıkan profile göre kardeş; aynı kanı taşıdığı için önemlidir, ancak "kardeşlik" kavramında kan bağının yeri yoktur. Yakın olan komşu ya da dostlar, aralarında kan bağı olmasa da kardeşten öte bir konuma gelerek "kardeşlik" kavramı içerisine girebilmektedir. Türkçe ve Bulgarca atasözlerinin bu hususta en önemli farkı, yabancı kişilere bakış açısıdır.

5- "Akraba" için yapılan ifade incelemelerinde ise her iki toplumun bakış açılarının birbirine ters olduğu görülmektedir. Bulgarca söylemlerde akrabaların sevildiği, yabancılara karşı korunduğu, olumlu bir bakış açısı vardır. Olumsuz olarak sadece tek bir söylem tespit edilmiştir. Bunun aksine Türkçe söylemlerde akraba pek sevilmez. Hatta yabancı kişilerle kurulan ilişkiler akrabalıktan daha fazla önem taşıyabilir. Türkçe anlatımlarda, Bulgarca atasözlerinden daha az olumlu anlatım yer almaktadır. Sonuç olarak hem "kardeş" hem de "akraba" kavramlarının incelenmesine bakarsak, Bulgarca ifadelerde kan bağı olmayan kişilerin pek sevilmediği, kan bağı olmayanlarla kardeş ya da akrabalık derecesinde bir yakınlık kurulmadığı; Türkçe ifadelerde ise bu durumun tam tersi olarak, kan bağı olmayan kişilerle kurulan ilişkilerin, kan bağı olan kişilerle olan ilişkilere göre daha fazla değer kazanabileceği, hatta onların yerine geçebileceği görülmektedir. Bu durumda da Bulgar toplumu içerisinde çok yakın bir birlik olma duygusunun olmadığı, hanenin çevreden daha önemli olduğu; Türk toplumun ise çevresine hane içi kadar önem verebileceği, yani Bulgar toplumunun içe kapanıklığına karşı Türk toplumunun daha dışa dönük ve iyimser olduğu düşünülebilir.

6- Aile ile ilgili olan Bulgar atasözlerinde dikkati çeken en önemli husus "nine/büyükanne" unsurunun diğer unsurlardan daha fazla kullanılmasıdır. Genel olarak ders veren, örnek alınması gereken, bilge kişi olarak görülmektedir. Ancak, tersi olarak ninenin akılsız olduğunu, boş konuştuğunu gösteren anlatımlar da vardır. "Dede" kavramı ise genel olarak rahipler için kullanılsa da az da olsa aile bireyi olarak da kullanıldığı söylemler tespit edilmiş ve çalışmaya eklenmiştir.

7- İncelenen ifadelerde anlaşılacağı üzere hane içerisinde kadın ve erkeğin durumu iki toplumda da benzerdir. Karı-koca arasında kavgalar yaşanır ama kısa sürer, kardeşler arasında çatışma olabilir, gelin kaynana çekişmesi her iki toplumda da yer alır. Bulgar kültüründe dikkat çeken farklılık "damadın" çekişmesidir. Bu çekişmenin öteki tarafında kayınpeder mi yoksa kaynana mı bulunduğu, ifadelerden anlaşılamamaktadır. Ancak, Bulgarca söylemlerde kadına olan bakış açısı dikkate alındığında, bunun damat-kaynana çekişmesi olma olasılığı daha güçlüdür. Damat ile ilgili oldukça sert anlatımlar yer almaktadır. "Damat" da "gelin" kadar ailenin sevilmeyen bir üyesidir. Her iki taraf da hem Bulgar hem Türk kültüründe "aileye sonradan giren kişi, el" durumundadır. Bulgarca "*Damattan oğul, gelinden kız olmaz"* ve "*Damadın desteği, söğüt odunudur"* söylemleri damada olan sert bakış açısını yansıtmaktadır. Türkçe ifadelerde bu kadar sert bir tutum görülmemektedir. Daha çok, damat "işlere koşturulan, işe yarayan" kişidir. Özellikle angarya olarak görülen işler için *"Eşeğin yoksa damadın da mı yok?"* söylemi kullanılmaktadır.

8- Bulgarca atasözlerinde damada karşı söylenen bu ifadelerin "kaynana" tarafından söylenebileceği tahmin edilmektedir. Türkçe atasözleri ve deyimlerde ise böyle bir çekişme yer almamaktadır. Bunun yanında Trakya bölgesindeki Romen halk türkülerinde damat-kaynana çekişmesi açıkça görülmektedir. Bulgaristan'dan göç etmiş muhacirlerin çoğunluğunun Trakya bölgesine yerleşmiş olması ve aralarında kültür geçisinin olmasıbu ilişkilere dair söylemlerin varlığını açıklayabilir. Anadolu ile Trakya yaşam kültürünün farklı yönlerinden biri de eşi vefat eden kadının, hangi çocuğunun evine yerleştiği ile ilgilidir. Genelleme yapılırsa Anadolu'da oğlan evine, Trakya'da kız evine yerleşilir. Bu nedenle gelin-kaynana çekişmesine Trakya Bölgesi'nde damat-kaynana çekişmesi de eklenmektedir. Ayrıca yaşanan uzun süreli savaşların da bu duruma etkisi olduğu muhakkaktır. Bulgaristan kısmı da dahil olmak üzere, Trakya Bölgesi'nin uzun yıllar boyunca savaş halinde olması, erkeklerin

savaşlarda ölmeleri ve reissiz kalan hanelere damatların reislik yapmaları bu durumun en önemli etkenlerden biridir.

9- Gelin ve kaynana çekişmesi her iki toplumda da var olsa da, geline bakış açısında farklılıklar mevcuttur. Bulgar kültüründe özellikle güzel kadınların gelin olmasına karşı olumsuz ifadeler bulunmaktadır. Güzel kadınların kendilerine düşkün olduğu, ev ile ilgilenmedikleri, tembel oldukları ve bu yüzden iyi gelin olamayacaklarına dair olumsuz bir bakış açısı görülmektedir. Türk kültüründe ise, her ne kadar gelin-kaynana arasında çekişme olsa da bir bütün oluşturdukları, gelinleri kaynanalarının yetiştirdiği, anlaşsalar da anlaşmasalar da birbirlerinden ayrı tutulamayacakları görülmektedir.

10- Atasözleri ve deyimlerin incelemesinde Bulgarların da Türkler gibi geniş aile bağlarına sahip oldukları tespit edilmiştir. Bulgarca atasözü, deyim ve kalıp ifadelerde tüm aile fertlerini içeren söylemlere ulaşılamamıştır ancak bu durum aile yelpazesini araştırma gereği doğurmuştur. Çünkü kadının, eşinin ailesine seslenişi ile erkeğin, eşinin ailesine seslenişinde farklı kelimeler kullanıldığı görülmüştür. Oysaki Türkçe'de her iki taraf da birbirinin ailesine aynı şekilde seslenmektedir. Ayrıca Bulgarların aile fertlerini tanımlayan "baldız, bacanak" gibi bazı isimleri de Türklerden aldıkları görülmektedir.

11- Bulgarcadan elde edilen verilerde öksüz ve yetimlerle ilgili fazla malzeme bulunamamıştır. Türkçe iki farklı anlam ifade eden "öksüz" ve "yetim" kelimelerine karşılık olarak, Bulgarca "сирак (sirak)" kelimesi her ikisini de tanımlamak için kullanılmaktadır. Bulgarca ifadelerde öksüz/yetimin hakkının yenmemesi gerektiği ile ilgili anlatımlar yer almaktadır. Ancak Türkçe söylemlerde öksüz ve yetim için farklı bakış açıları mevcuttur. Atasözleri ve deyimlerin belirttiği anlatıma göre öksüz ne kadar korunsa da yetim o kadar sevilmemektedir. Öksüz; acınan, korunması gereken, ahı büyük olan kişidir. Ancak yetim; uzak durulması, dikkat edilmesi gereken, tehlikeli kişidir. Elde edilen verilere bakılarak, kişi babadan terbiye ve destek alamadığı zaman bu eksikliklerinin toplumu rahatsız edebileceği düşünülmektedir.

12- Bu çalışma yapılırken kadın ve erkeğin hem ailede hem de toplumdaki rolü incelenmiştir. Erkeğin durumu her iki toplumda da aynıdır. Evin geçimin sağlayan, eve ekmek getiren, çalışan bir roldedir. Ancak, atasözleri karşılaştırıldığında Türk erkeği ve Bulgar erkeği arasındaki fark, Türk erkeğinin hane içerisinde daha baskın

bir rolde olmasıdır. Bunun nedeni de kadından kaynaklanmaktadır. Bulgar toplumunda kadın Türk toplumuna göre daha ön plandadır. Her iki toplumda da yapılan benzetmelere bakılarak kadın, tabir yerindeyse, "şeytan" olarak görülmektedir. Ancak, Türkçe anlatımlarda dikkat çeken durum, kadının şeytanlığının evlenince bitmesidir. Bulgarca anlatımlarda ise bu tutum evlendikten sonra da devam etmektedir. "*Misafirlikte sevgili, evde düşman"* ifadesinde bu durum gözlenebilmektedir. Bunun anlamı, daha önce de geçtiği gibi Bulgar toplumunun daha içe dönük olması ve dışarda yer alan "kadın"ın şüpheli, düşman kısaca "yabancı" olmasından kaynaklanıyor olmalıdır. Türk toplumu daha dışa dönük olduğundan dış unsurlara doğrudan şüpheli yaftasını yapıştırmamakta, kendisini dış dünyaya Bulgar toplumundan daha yakın hissetmektedir.

13- Kadın için kullanılan toplumsal ifadelerde, her iki toplumda da olumsuz söylemler olumlu olanlardan daha fazladır. Bulgar atasözlerinde kadın; baştan çıkaran, geveze, dedikoducu, sınır tanımayan, israf eden, kurnaz ve tembel bir varlıktır. Türk kültüründe, Bulgar kültürü kadar sert ifadeler yer almasa da kadınların baştan çıkarıcı olduğunun düşünüldüğü ifadeler mevcuttur. Ayrıca, Bulgarca "*Tanrı, belalı Tuna'dan, sarhoş kadından ve öfkeli domuzdan korusun"* atasözünde "sarhoş kadın" kavramına da rastlanmıştır. Türkçe atasözlerinde kadının sarhoş olma durumu ile ilgili bir anlatım bulunmamaktadır.

14- Bulgarca anlatımlarda görülen bir diğer dikkat çeken husus da, kadının kötülüğünün Türklerle bir tutulmasıdır. Osmanlı egemenliğinde uzun süre kalmış olan Bulgarların Türkleri düşman olarak görmeleri doğaldır. Ancak *"Türk'ü kardeş belleme, bir kadına sırrını verme", "Kadın dili Türk kılıcından daha keskindir"* ifadelerinde görüldüğü üzere "kadını" Tüklerden bile daha düşman olarak görmeleri ilginç bir durumu ortaya koymaktadır.

15- Dostlukla ilgili olarak incelenen ifadelerde, her ne kadar dostlara verilen değer iki toplumda da aynı derecede gibi görünse de aile ile ilgili söylemlerin incelenmesinden çıkan sonuca göre Bulgar toplumunda dost kavramı aile bireylerinden sonra gelen yakınlık derecesini belirtmektedir. Türk toplumda dost, aile bireylerinin önüne geçerken, Bulgar toplumunda durum tam tersidir. Evet, Bulgar toplumunda da insanların dostlara sahip olmasının ne kadar önemli olduğu vurgulanmaktadır. Ancak, incelenen anlatımlara göre sıralama yapacak olursak dostlar

aileden sonra gelmektedir. Türkler için dostlar kardeşten öte olabilir, ancak Bulgarlar için, anlaşsalar da anlaşmasalar da kardeşten öte bir yakınlık derecesi bulunmamaktadır. Türkçe atasözlerinde bulunan *"Kardeşlik zorunlu arkadaşlıktır, arkadaşlık ise gönüllü kardeşliktir"* söylemi ile kardeşlik ve dostluk ya da arkadaşlık kavramına bakış açısı ve mukayesesi anlaşılmaktadır.

16- Düşman kavramı ile ilgili ifadelerin incelemesinde her iki kültürde de "insan düşmanını kendi yaratır" anlayışının görülmesi oldukça ilginçtir. Bu durum kültürel benzerliğin bir yorumu olabilmektedir.

17- Hayat ve ölüm, hastalık ve sağlık tanımları her iki toplumda da açıkça aynıdır. Bu kavramlar genel olarak evrensel bir nitelik taşımaktadır. Bulgarca söylemlerin incelemesinde yaşamın tanımı yapılmamakta, daha çok öğreti süreci olarak ifade edilmektedir. Türkçe anlatımlarda ölüm daha net bir tanıma sahiptir. Her iki toplumda da sağlık "insanın sahip olduğu en değerli hazine" olarak görülmektedir. Bu kavramlar açısından kültürel olarak görülebilecek bir fark bulunamamıştır.

18- Çalışmak, geçim sağlamak konusunda toplumların kültürel farklılıkları söz konusu olabilir. Atasözleri, deyimler ve kalıp ifadeler toplumları değerlerini yansıtan araçlar olduğu için, bu söylemlere bakılarak toplumlar hakkında profil çıkarılabilmektedir. Çalışma konusundaki ifade incelemelerinin sonucuna göre hem Bulgar hem de Türk toplumunun geçim kaynağının en önemli kısmını tarım ve hayvancılığın oluşturduğu görülmektedir. Tarım ve tarımcılıkla ilgili anlatımlar "çalışma", "emek harcama", "geçim sağlama" gibi kavramlar için kullanılmıştır. Ayrıca benzetme olarak doğanın etkisini de görmek mümkündür. "Tarla" ve "bağ" kelimelerinin kullanımından bu sonuç çıkarılabilir. Hayvanların ve coğrafi yapının doğada gözlenen özellikleri "çalışma" ve "tembellik etme" kavramları için benzetme olarak kullanılmıştır. Örneğin coğrafi yapı olarak dağlık alanlara sahip olan Bulgaristan'ın "dağ" kelimesini Türkçe benzetmelerde olduğu gibi "zorlukları aşma", "çalışarak başarma", "aşılması gereken engel" olarak görülmemiştir. Dağ yapısını farklı kategorideki ifadeler için kullanmışlardır. Hayvan isimlerinin kullanımı olarak Türkçe söylemlerde "at" ve "eşek" en sık kullanılan isimlerdir. Göçebe bir hayat süren Türk toplumunun yaşam tarzı bu hayvanlara bakış açısından da anlaşılabilir. Yük taşıma ve çalışma anlamında işe yarayan "eşek" ve "at", Türkçe anlatımlarda da yerini bu şekilde almıştır. Ancak Bulgarca söylemlerde "eşek" kelimesi bu kategori altında

kullanılmamış, farklı başlık altında incelenmesi gereken ifadelerde yerini almıştır. Çalışma ve tembellik etme durumunu anlatan başka hayvan isimleri de mevcuttur. Bulgarca anlatımlarda hayvan isimleri olarak balık, yengeç, böcek, ayı ve inek kullanılırken; Türkçede ise öküz, aslan, tavuk, kaz, kuş, kurt, tilki, karınca, baykuş ve arı kullanılmaktadır. Türkçede hem evcil hem de yabani hayvanların kullanıldığı daha zengin bir çevre anlayışı olduğu görülürken, Bulgarcada ise balık ve yengeç gibi su hayvanlarının da yer aldığı tespit edilmiştir.

19- Ayrıca çalışma şartlarını etkileyen mevsim isimleri de ifadelerde görülmektedir. Mevsim isimlerinin kullanımı bile tarımsal faaliyetlerden kaynaklanmaktadır. Yaz ayları ekip biçme; kış ayları ise emeklerin karşılığının alındığı aylardır. Bu nedenle tarıma verilen önem, tarımın sosyal hayattaki yeri, en önemli geçim kaynağı oluşu da dildeki yerini bu şekilde almaktadır.

20- Ayrıca tarımda kullanılan eşyalar ve malzemeler de dildeki yerini bu kategori altında almıştır. Bulgarca ifadelerde "çapa", "varil", "keser" gibi kelimeler kullanılırken; Türkçe ifadelerde "çapa", "kazma", "keser", "saban", "küfe" kelimeleri kulllanılmıştır.

21- "Tembellik etme" kavramı açıklanırken hem doğrudan ifadeler kullanılmış, hem de "çalışma" kavramı anlatımlarının tersten söyleniş şekilleri oluşturulmuştur. Örneğin Bulgarca söylemlerde çalışma kavramı için *"yazın çalışan, kışın aç kalmaz"* ifadesini tersten söyleyerek *"yazın çalışmayan, kışın aç kalır"* şeklinde tembelliği anlatan bir söylem oluşmuştur. Bu nedenle yine tarımsal ifadeler, hayvan isimleri, yiyecek isimleri, mevsim isimleri aynı şekilde tembellik kavramı içerisinde de kullanılmıştır. Bulgarca benzetmelerde hayvan isimleri olarak "balık", "ayı", "tilki", "köpek" kullanılırken; Türkçede ise "inek", "kuş", "arı", "eşek", "köpek", "it", "devekuşu", "at", "koyun", "öküz" kullanılmıştır. Ayrıca tembellik etme kavramında "şeytan" kelimesi kullanılmıştır. Çalışmamanın, boş durmanın, iş yapmamanın karşılığını şeytan ile ilişkilendirilen ifadeler mevcuttur. Her iki toplumda da bu ifadeler tembel insanların işlerine şeytanın karıştığını ya da çalışmayanların şeytan ile iş birliği yaptıkları belirtilmektedir.

22- Bulgarca söylemlerde tembellik konusunda dikkat çeken bir başka husus da kadınlara özel olarak "tembellik" anlatımlarının bulunmasıdır. Ancak burada bahsedilen tembellik geçim sağlamak için çalışmama durumu değildir. Ev işlerini

yerine getirmeyen kadınlara özel ifadelerdir. Bu durum da, kadının hane ve toplum içerisindeki durumunu yansıtmaktadır. Kadının önceliği ev işleridir.

23- Bulgarca ifadelerin incelemesinde ortaya çıkan ilginç bir durum mevcuttur. "Tembellik" kavramını öven anlatımlar vardır. Bu ifadelerde çalışmanın gereksizliği vurgulanmaktadır. Bu söylemlerin, tembel bir insana tembelliğini vurgulayan bir söz söylendiğinde karşılık olarak verdiği cevap niteliğinde olduğu düşünülmektedir. Tembellik konusunda, tembel insanlar ve peygamberlerin de bir arada kullanıldığı ifadeler vardır. Bunların ise tembelliği öven söylemlere karşılık olarak kullanıldığı düşünülmektedir.

24- Her iki milletin de geçim kaynağının tarım ve hayvancılık olduğu ifadelerde görülmektedir. Ancak, çalışma ve tembellik etmek başlığı altında "çoban, çobanlık" kavramlarına rastlanmamıştır. Hayvancılığı belirten anlatımlarda daha çok hayvansal gıda ve ürünlerin kullanımı mevcuttur. Özellikle süt ve sütten yapılan gıdalar kullanılmıştır. Oysaki her iki milletin de çobanlık mesleğine verdiği önem bilinmektedir. Bu nedenle "çoban" kavramı için ayrı bir araştırma yapılmış ve içerisinde yer aldığı ifadelerin kategorileri farklı olacağı için ayrı bir başlık altında incelenmiştir.

25- Söz konusu geçim derdi olunca insanların para ile ilişkileri başlamaktadır. Para kazanmak, hayatı devam ettirebilmek için önemlidir ve bunun için gerekli olan herşey para etrafında dönmektedir. Paranın önemi her iki toplumda da aynı bakış açısını yansıtmaktadır. Paranın çalışılarak kazanılması gerektiği, emek verilerek kazanılan paranın toplumun gözünde önemli olduğu, parasız olmanın kötü durumları ortaya çıkardığı, çok paranın insanı değiştirdiği gibi sonuçları her iki kültürün ifadelerinde de yer almaktadır.

26- Paraya sahip olup olmamanın insanların karakteri üzerindeki etkisi de zenginlik ve fakirlik kavramları için incelenmiştir. Zengin olmak, çok paraya sahip olmak her iki toplumda da toplumsal olarak hem yüceltilmiş hem de yerilmiştir. Paranın nasıl kazanıldığı önemli bir rol oynamaktadır. Zengin insanların istedikleri her şeye kolayca ulaşabildikleri, paranın insanların sosyal statülerini yükselttiği, paranın insan karakterini değiştirdiği gibi durumlar her iki kültürün ifadelerinde de görülmektedir.

27- Zenginliği anlatan Bulgarca ifadelerde, zenginliğin tanımı hayvan isimleri kullanılarak yapılmıştır. Özellikle "koyunlara" sahip olmak ve koyunlardan elde edilen "süt" gibi ürünlerin ticaretini yapan kişiler zengin olarak görülmektedir. Bulgarca söylemlerde sahip olunan durumlara ya da nesnelere göre zenginlik tanımı yapıldığı anlaşılmaktadır. Sahip olunan mal, eşya ya da durumların daha fazlasını getireceği, yani hem Bulgarcada hem de Türkçede bulunan "para parayı çeker" mantığı gibi, daha fazla zenginliğe sahip olunacağı belirtilmektedir. Bulgarca anlatımlarda zenginliğe ve zenginlere karşı hayranlık daha belirgindir. Ancak olumsuz bakış açısı da yok değildir.

28- Türkçe ifadelerde zenginliğe bakış açısı Bulgarca ifadelere göre daha net ve açıktır. Türkçe anlatımlarda da zenginler yüksek statüye sahip, saygın insanlardır. Ancak paranın nasıl kazanıldığı ile ilgili olarak olumsuz bir bakış açısı mevcuttur. Çok para kazanan insanların, bu kadar parayı yasal olmayan, doğru olmayan, haram diye tabir edilen yollardan kazandıkları düşünülmektedir.

29- Türkçe söylemlerde zenginlerin aksine, fakirler için olumsuz tutum sergilenmektedir. Fakir insanların toplumda yeri olmadığı, saygı görmedikleri, yaptıkları işlere hayırlı gözle bakılmadığı, toplum tarafından destek görmedikleri, dışlandıkları, parası olmayan insanın her türlü kötülüğü yapabilecek duruma geleceği ifadelerde belirtilmiştir.

30- Bulgarca ifadelerde fakir insalara bakış açısı Türkçe ifadelere göre farklıdır. Fakir insanların, zenginlerin rahat bir yaşam sürmesi için çalışması gereken, onlara hizmet etmesi gereken kişiler olduğu görülmektedir. Yani fakirler, zenginlerin hayatlarını sürmeleri için vardır. İnsanların fakirlik dereceleri de Bulgarca söylemlerde belirtilmiştir. Fakirlerin toplum içerisindeki konumlarını da ifadelerden anlamak mümkündür.

Bulgarca ve Türkçe atasözleri, deyim ve kalıp ifadelerin incelemesinde kültürel benzerlikler ve farklılıklar karşılaştırılarak bu sonuçlara ulaşılmıştır. İncelenen kategoriler altında dini ve siyasi farklılık olarak çok az örneğe rastlanmıştır. Ancak bu sadece incelenen tez başlıklarına ait bir durumdur. Yaklaşık beş yüzyıl birlikte yaşamış iki toplumun birbirleri ile etkileşimini gösteren ifadeler de tespit edilmiştir. Söylem olarak olumsuz ifadeler bulunsa da, aynı kullanılan ifadeler bu etkileşimin en önemli yansımasıdır.

Elbette ki bu tez bu alanda yapılmış son çalışma değildir. Elimize ulaşmamış olan eserlerde daha pek çok ilgili materyal olabilir, ele alınan konular çeşitlendirilerek iki kültür arasındaki etkileşimin yansıması daha net bir şekilde ortaya konulabilir. Biz sadece dil araçlarının kültürel kodlarını anlamada bize ne kadar yardımcı olabileceğini ve yaşam tarzı birçok kulvarda birbirine benzeyen, uzun süre bir arada yaşamış iki halkın hayat okulunu okuyuş tarzlarını anlamaya çalıştık. Umuyoruz ki bu yüksek lisans tezi ileride yapılacak olan çalışmalara ışık tutsun.

KAYNAKÇA

Acaroğlu, Türker, *Türk Atasözleri,* Referans Yayıncılık, Ankara, 2005

Aksan, Doğan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim,* Türk Dil Kurumu Yayınları, Cilt 3, 2011

Aksan, Doğan, *Anadilimizin Söz Denizinde,* Bilgi Yayınevi, Birinci Baskı, Şubat 2012

Aksan, Doğan, *Anlambilim, Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi,* Bilgi Yayınevi, Ankara, 2017

Aksan, Doğan, *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi (Ana Çizgileriyle),* Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Yayınları, 2017

Aksoy, Ömer Asım, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, Cilt 1, Atasözleri Sözlüğü,* İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2015

Aksoy, Ömer Asım, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, Cilt 2, Deyimler Sözlüğü,* İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2015

Асенов, Петя; Алексова, Василка, *Физическото и душевното състояние на човека според няколко балкански метафори,* Съпоставително езикознание, XXXIII, 2008 (Asenov, Petya; Aleksova, Vasilka, *Fiziçeskoto i Duşevnoto Sıstoyanie na Çoveka Spored Nyakolko Balkanski Metafori,* Sıpostavitelno Ezikoznanie, XXXIII, 2008)

Барболова, Зоя, *Функцията на Турцизмите в Българската Фразеологична Система,* Sѣлш е-списание в областта на хуманитаристиката X-XX в.год. II, 2014, брой 4; ISSN 1314-9067 (Barbolova, Zoya, *Funktsiyata na Turtsizmite v Bılgarskata Frazeologiçna Sistema*, Sılş e-spisanie v oblastta na humanitaristikata X-XX v.god. II, 2014, broy 4; ISSN 1314-9067)

Beğenmez, Nuh Mustafa, *Atasözlerinde Günlük Hayat,* T.C. Afyonkocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksel Lisans Tezi, Afyonkarahisar, 2013

Bulut, Serdar, *Anadolu Ağızlarında Kullanılan Kalıp Sözler ve Bu Kalıp Sözlerin Kullanım Özellikleri,* Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/4, Fall 2012

Буров, Стоян; Бонджолова, Валентина; Илиева, Мария; Пехливанова, Пенка, *Съвременен Тълковен Речник на Българския Език с Приложения*,

Gaberoff, Трето Издание, София, 2001 (Burov, Stoyan; Boncolova, Valantina; İlieva, Mariya; Pehlivanova, Penka, *Sıvremenen Tılkoven Reçnik na Bılgarskiya Ezik s Prilojeniya,* Gaberoff, Treto Izdanie, Sofiya, 2001)

Български Народни Пословици, Поговорки, Гатанки и Скоропоговорки, Издателска Къща Хермес, София, 2018 (*Bılgarski Harodni Poslovitsi, Pogovorki, Gatanki i Skoropogovorki,* İzdatelskata Kışta Hermes, Sofiya, 2018)

Ванчев, Н.; Керимов, Ю.; Класов, Г.; Николов, Стр.; Попов, Тр., *Българско Турски Речник,* Издателство на Българската Академия на Науките, София, 1961 (Bançev, N.; Kerimov, Yu; Kerimov, G.; Nikolov, Str.; Popov, Tr., *Bılgarsko Turski Reçnik,* İzdatelstvo na Bılgarskata Akademiya na Naukite, Sofiya, 1961)

Ватева, Веселина, *Фразеологизмите в Текстове от Пресата (2007-2009г.),* Бургаски Свободен Университет (Vateva, Veselina, *Frazeologizmite v Tekstove ot Presata (2007 – 2009g),* Burgaski Svoboden Universitet)

Генова, Боряна; Халид, Есин Махмуд, *Кратък Съпоставителен Анализ на Номинацията при Идиоми (Фразеологизми) в Английски и Български Език,* Union of Scientists – Stara Zagora, International Scientific Conference, June 5-6, 2002 (Genova, Boryana; Halid, Esin Mahmud, *Kratık Sıpostavitelen Analiz na Nominatsiyata pri İdiomi (Frazeologizmi) v Angliyski i Bılgarskı Ezik,* Union of Scientists – Stara Zagora, International Scientific Conference, June 5-6, 2002)

Григоров, Милко; Кацарав, Костадин, *5000 Български Пословици и поговорки,* Държавна издателство ‚Наука и Изкуство', София, 1969 (Grigorov, Milko; Katsarov, Kostadin, *5000 Bılgarski Poslovitsi i pogovorki,* Dırjavna izdatelstvo "Nauka i İzkustvo", Sofiya, 1969)

Добрев, Иван, *Академичен Турско-Български Речник,* Рива, 2009 (Dobrev, İvan, *Akademiçen Tursko-Bılgarski Reçnik,* Riva, 2009)

Eren, Hasan, *Bulgarlar ve Türk Dili,* Bulgaristan'da Türk Varlığı Bildiriler 7 Haziran 1985, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992

Gökdayı, Hürriyet, *Türkçede Kalıp Sözler,* Bilig, Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı, Kış /2008, sayı 44: 89-110

Илиева, Венелина, *Още Нещо за Овчарските Торби* (İlieva, Venelina, *Oşte Neşto za Ovçarskite Tobi*)

İnalcık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600),* YKY, İstanbul, Mayıs 2003

Костова, Виолетка Атанасова, *Българските пословици и поговорки - инструмент за формиране на образа на света у българина,* Факултет по природни науки и образование, Русе (Kostova, Violetka Atanasova, *Bılgarskite poslovitsi i pogovorki – instrument za formirane na obraza na sveta u bılgarina,* Fakultet po prirodni nauki i obrazovanie, Ruse)

Кьосева, Светла, *Как се казвали дедите ни,* Българско републиканско самоуправление, Будапеща, 2008 (Köseva, Svetla, *Kak se kazvali dedite ni,* Bılgarsko republikansko samoupravlenie, Budapeşta, 2008)

Kurt, İhsan, *Türk Atasözlerine Psikolojik Yaklaşımlar,* Akçağ Yayınları, Ankara, 2012

Лалев, Цанко, *Български Народни Гатанки, Пословици, Поговорки и Скоропоговорки,* ИК ‚ПАН', София, 2018 (Lalev, Tsanko, *Bılgarski Harodni Gatanki, Poclovitsi,* Pogovorki i Skoropogovorki, İK "PAN", Sofiya, 2018)

Л.Крумова - Цветовка, Д. Благоева, С. Колковска, Е. Пернишка, М. Божилова, *Българска лексикология и фразеология*, Академично Издателство „Проф. Марин Дринов", София, 2013 (L.Krumova – Tsvetovka, D.Blagoeva, S.Kolkovska, E. Pernişka, M. Bojilova, *Bılgarska leksikologiya i frazeologiya,* Akademiçno İzdatelstvo ‚Prof. Marin Drinov", Sofiya, 2013)

Недкова, Емилия, *Фразеологизми ц образни елементи от народния бит,* Научни Трудове на Русенския Университет, 2009, том 48, серия 6.3 (Nedkova, Emiliya, *Frazeologizmi i obrazni elementi ot narodniya bit,* Nauçni Trudove na Rusenskiya Universitet, 2009, tom 48, seriya 6.3)

Ничева, Кети Анкова, *Нов Фразеологичен Речник на Българския Език*, София, 1993 (Niçeva, Keti Ankova, *Nov Frazeologiçen Reçnik na Bılgarskiya Ezik,* Sofiya, 1993)

Özdemir, Cafer, *Bir Kültür Unsuru Olarak Aşık Edebiyatında Kalıp Sözler,* Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 8, Sayı 38, Haziran 2015

Pasin, Gizem, *Sosyal Psikolojik Açıdan Toplumsal Cinsiyet ve Atasözleri: Erkek Egemen Cinsiyetçiliğin Türk Atasözlerine Yansıması,* Yüksek Lisans Tezi, T.C Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, Mersin, 2017

Попова, Мария, *Фундаментален труд за българската лексикология и фразеология,* Sѣлш е-списание в областта на хуманитаристиката X-XX в.год. II, 2014, брой 4; ISSN 1314-9067 (Popova, Mariya, *Fundamentalen trud za bılgarskata leksikologiya,* Sılş e-spisanie v oblastta na humanitaristikata X-XX v.god. II, 2014, broy 4; ISSN 1314-9067

Румяна, Петрова, *Български паремии за присмех и похвала,* Серия Език и Култура, Русе, 2013 (Rumyana, Petrova, *Bılkarski paremii za prismeh i pohvala,* Seriya Ezik i Kultura, Ruse, 2013)

Самарджиева, Вера, *Учебен турско-български фразеологичен речник,* София, 1992 (Samarcieva, Vera, *Uçeben tursko-bılgarski frazeologiçen reçnik,* Sofiya, 1992)

Славейков, Петко, *Български Пословици,* Издателство Захарий Стоянов, София, 2003 (Slaveykov, Petko, *Bılgarski Poslovitsi,* İzdatelstvo Zahariy Stoyanov, Sofiya, 2003)

Sinan, Ahmet Turan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, Kesit Yayınları, İstanbul 2015

Sinan, Ahmet Turan, *Deyimlerin Kısa Hikayeleri,* Kesit Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, Kasım 2016

Tarihte Türk-Bulgar İlişkileri, T.C. Genelkurmal Başkanlığı Ankara, Genel Kurmak Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara Genelkurmay Basım Evi, 2004

Tekin, Talat, *Tuna Bulgarları ve Dilleri,* Türk Dil Kurumu Yayınları: 530, Ankara, 1987

Трендафилова, Петранка, *Експресивни и смилови изменения при пословиците и варианти,* Научен Трудове на Русенски Университет, Том 47, Серия 5.3, 2008 (Trendafilova, Petranka, *Ekspresivni i smilovi izmeneniya pri poslovitsi i varienti,* Nauçen Trudove na Rusenski Universitet, Tom 47, Seriya 5.3, 2008)

Тодорова, Мария, *Типология и свойства на устойчиви словосъчетания в Българския език. Глаголни Фразеологизми,* Дисертация за присъждане на

образователната и научната степен „доктор”, София, 2015 (Todorova, Mariya, *Tipologiya i stoystva na ustoyçivi Slovosıçetaniya v Bılgarskiya ezik. Glagolni Frazeologizmi,* Disertantsiya za prisıjdane na obrazovatelnata i nauçnata stepen “doktor”, Sofiya, 2015)

Тончева, Жана Кръстева, *Устойчиви Словосъчетания с Прилагателно Имена за Цвят в Българския и Френския Език,* СУ ‘Свети Климент Охридски’ Факултет Класически и Нови Филологии Катедра по Романистика, Дисертация за присъждане на образователна и научна степен „доктор“, София, 2013 (Tonçeva, Jana Krısteva, *Ustoyçivi Slovosıçetaniya s Prilagatelno İmena za Tsvyat v Bılgarskiya i Frenskiya Ezik*, SU “Sveti Kliment Ohridski” Fakultet Klasiçeski i Novi Filologii Katedra po Romanistika, Disertatsiya za prisıjdane na obrazovatelna i nauçna stepen “doktor”, Sofiya,2013)

Turgut, Aslıhan, *Türk Halk Anlatılarında Kalıplaşmış Sözler Üzerine Bir Araştırma,* Yüksek Lisans Tezi, T.C Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir, 2011

Tüm, Gülden, *Atasözlerinin Değişik Kültür ve Dilleri Anlamadaki Rolü,* Turkish Studies, International Periodicak For the Languages; Literature and History od Turkish or Turkic, Volume 5/4 Fall, 2010

Узенева, Елена, *Джендър в български пословици,* Институт по славяноведение РАН, Москва (Uzuneva, Elena, *Cendır v bılgarski poslovitsi,* İnstitut po slavyanovedenie RAN, Moskva)

Yalçınkaya, M.Alaaddin, *Osmanlı Döneminde Bulgaristan,* Balkanlar El Kitabı Cilt 1: Tarih, Akçağ Yayınları, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Ankara, 2013

Yılmaz, Fatih; Şenden, Yasemin Ertürk, *Yabancılara Türkçe Öğretiminde Kalıp Sözler: “Babam ve Oğlum” Film Örneği,* International Journal of Social Science, Number:32, s.187-202, Kış sayısı III, 2015

Yurtbaşı, Metin, *Örnekleriyle Deyimler Sözlüğü,* Özdemir Yayıncılık, Birinci Baskı, İstanbul, 1996

Yurtbaşı, Metin, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, Excellence Publishing, İstanbul, 2012

Yurtbaşı, Metin, *Sınıflandırılmış Atasözleri Sözlüğü*, Excellence Publishing, İstanbul, 2013

Шклифов, Благой, *Фразеологичен Речник на Говора Село Черешница, Костурко,* Издателство ‚Изток – Запад‘, 2016 (Şklifov, Blagoy, *Frazeologiçen Reçnik na Govora Selo Çereşnitsa, Kosturko*, İzdatelstvo “İstok-Zapad”, 2016)

Elektronik kaynaklar:

“Bizimi” https://bizimi.com/bulgarianCustoms/Nezavisimostta.php

“Blog.bg” http://sparotok.blog.bg/

“BNR Radia Bulgaria” http://bnr.bg/tr

“Български фрази и изрази” https://frazite.com/

“Български тълковен речник” https://www.t-rechnik.info/

“Bulgarian-folklore.com” http://www.bulgarian-folklore.com/news.php

“Dersimiz.com” https://www.dersimiz.com

“Hera.bg” https://www.hera.bg

“Liternet” https://liternet.bg

“NKFUCOM” http://www.nkfu.com/

“Словоред” https://slovored.com/

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı” https://www.tbmm.gov.tr

“Türk Dil Kurumu” http://www.tdk.gov.tr/

“Wikizero” https://www.wikizero.com/bg/